

De prins van N. Machiavel

<https://hdl.handle.net/1874/9083>

DE PRINS
van
N. MACHIAVEL.

In 's Gravenhage, by Engelbregt Boucquet, Boekverkoper.

9
D E
P R I N S
V A N
N: MACHIAVEL,

Met de Aenteekeningen

V A N D E N H E E R
A M E L O T

DE LA HOUSSAIE,

N E V E N S

*Eenige andere Werken van den
zelven Autheur,*

Alles in 't Nederduyts gebragt

D O O R
D A N I E L G H Y S.

IN 'S GRAVENHAGE;

By ENGELBREGT. BOUCQUET, Boekver-
koper: in de Hallstraat, in de *Waerheyt*, 1705.

A A N

Syne Allerdoorlugtigste Hoogheid,

D E N

GROOT HERTOG

V A N

T O S C A N E N.

DOORLUGTIGSTE VORST,

HEt is de gewoonte der Schryvers, dewelke haar Boeken opdragen willen, een Patroon uit te kiezen, aan wie hun werk behagen, of over eenkomend zijn moge. Wat my aangaat, hebbe geen overwegens nodig gehad, aan wie ik den PRINS VAN MACHIAVEL opofferen zoude: Zo ras als ik voorgenomen had den zelve te vertalen, deed den tyt tel van 't boek my aanstonts besluiten, 't zelve aan *U Doorlugtigste Hoogheid* op te dragen,

gen, gelijk als Machiavel het oorspronkelijke aan den Here *Laurens de II. de Medicis*, Vader van *Alexander*, eerste Hertog van Florençen, opgedragen had: En dat besluyt schein my zo veel te redelyker, als het met de gemeine ordre van de natuur overeenkomende is, als dewelke wil, dat alles tot zyn begin wederkere. Maar, *Doorlugtige Vorst*, dit onderscheid is'er tuschen 't geen ik nu doe, en 't geen Machiavel eertijds dede, dat deze zyn boek aan *Laurens de Medicis*, by maniere van onderrigtinge, als een meester aan zyn leerling doet, opdroeg, en dat ik het mijn aan *Uw Doorlugtigheid* opdrage, als aan een Vorst, die volmaakt is in de wetenschap van Regering (een wetenschap, die een ieder segt het oude *Vaderlyk goed* van 't *Doorlugtige Huis van Medecis* te zyn) en als aan een Regter, die volmaaktelyk de ware Regeer-

kun-

kunde van de valsche onderscheid, en
en die 't geheim heeft van de Weeg-
schaal altyd regt tusschen de *reden van*
Staat, en Godsdienst te houden, in
weerwil van de ongelijkheid, dewelke
ze t'zamen schynen te hebben. Daar-
om vrees ik niet, *Doorlugtige Vorst*, van
onbedagtheid beschuldigt te werden,
wegens het stellen van de roemrugtige
naam *Uws Doorlugtigste Hoogheyds* aan
het hoofd van dit Boek van Machiavel;
want het komt niet als aan Vorsten,
gelyk *U Hoogheyd* is, toe te oordeelen
wegens stoffe van Borgerlyke Regerin-
ge, nademaal Staten en Landen zo
niet bestiert werden, als huyshoudin-
gen. Een bysonder man heeft niet als
zyn uytgaaf, en gedrag te reguleren,
om zyne familie te handhaven; maar
een Vorst moet om zyn staat te bestie-
ren, zig naar de tyden, personen, en
zaken, dewelke van dag tot dag veran-

deren, ſchikken. Behalven dat'er moeyelyke tyden komen, waar in de Vorſten gedwongen werden veel eer't geen zy kunnen, als't geen zy behoren, te doen. En in die zin zeide de Grote Coſmus de Medicis, die voor de wyſte van zyn tyd gehouden is, ter oorzaak van de Borgerlyke verdelinge van Florençen, waar over men zig aan hem beklaagde, *dat een onſtuymige Stad beter als een verlore was.* * Een woord, 't welk naderhand by alle Vorſten voor een Staatsregel gehouden is. Het welk klaar aantoot, dat de Vorſten volgens andere beginſelen, als de byſondere redeneren, en handelen. Alzo moet men, *Doorlugtige Vorſt*, zig niet verwonderen, dat Machiavel van zo veel menſchen berispt is, om dat'er zo weinig zyn, die weten, wat *reden van Staat* is, en gevolglyk zo weinig, die Wet-tige Regters kunnen zyn van de Leer-

* Machiavel 7. Boek van Florençen.

lessen die hy geeft, en van de grondre-
gelen, die hy leert. En ik zal in 't voor
by gaan zeggen, dat men vele Staats-
dienaren, en Vorsten dezelve heeft
zien lezen, * en zelfs ook van stuk tot
stuk werkstallig maken, dewelke de-
zelve veroordeelt, en verfoeit hadden,
eerze aan 't bestier, of tot den Troon
quamen. Zo waar is het, dat men een
Vorst, of ten minsten een Staats-bedie-
naar zyn moet, om zeg ik, niet alleen
de nuttigheit, maar de onwederpre-
kelyke noodzakelykheit van die lessen
van Staat te kennen. Want gelyk Ma-
chiavel deselve voor het meeste gedeel-
te van Tacitus, dien Meester en ge-
mein Orakel der Vorsten geleent
heeft, zo heb ik de plaatsen van dien
Schryver aangehaald, om als met de
vinger aan te wyzen, dat Machiavel
niet als zyn leerling, uitlegger, en ver-
tolker is, en, indien men reden heeft,

* Ziet de tweede aantekeninge van 't 18. Hoofst. stuk.

om de Schriften van den een zo hoog te agten, dat men noodzakelyk ook eerbied voor de Schriften van den andere hebben moet, die dezelve voedstappen navolgt; daar van is getuige zyne Historie van Florence, alle welks gesprekken en aanspraken uytgeschreven zyn naar die van Tacitus. Het zy hoe het zy, *Doorlugtigste Vorst*, ik zal geloven mijn tijd wel besteedt te hebben, indien deze vertaling, waar aan ik myn gering, vernuft geheel en al te werk gestelt heb, het geluk heeft van Uw niet te mishagen, en de eer van op de laatste rygen van *Uwe* Boekschatkamer geplaatst te werden, als een opentlyke geruigenisse van de diepe eerbiedigheid, waar mede betuige te zijn,

DOORLUGTIGE VORST,

Van Uwe Doorlugtigste Hoogheid

De zeer Onderdanige, en zeer Gehoorzame
Dienaar,

AMELOT DE LA HOUSSAIE

VOOR-REDEN.

Gelyk Machiavel een Schryver is, die niet tot het gebruik nog begrip van veele menschen is, moet men zig niet verwonderen, dat het Gemeen zo tegen hem voor ingenomen is. Ik segge, voor ingenomen; want van alle die gene, de welke hem berispen, sal men vinden, dat de eene bekennen, datze hem noit gelesen hebben, en dat de andere, die zeggen, datze den selven gelesen hebben, hem noit verstaan hebben; Gelyk het ook wel blykt door den letterlyken zin, dieze aan verscheide plaatsen geven, de welke de Regeerkundige wel anders weten uit te leggen. Zoo dat hy, om de waarheid te zeggen, niet berispt, nog gelaakt is, als om dat hy qualyk verstaan is; en hy is niet qualyk verstaan van de meeste, die bequaam zijn souden om hem beter te verstaan, als om datze hem met voor ingenomenheid lezen: Daarze daar-en-tegen indiense hem, als

Reg-

V O O R R E D E N .

Regters , dat is , de Weegschaal gelyk tegen hem , en zijne tegenpartyen houdende , laten , zien zouden , dat de grondregels , die hy voorstelt , voor 't meeste gedeelte , t'eenemaal nootsakelijk zijn voor Vorsten , de welke , volgens het seggen van den Grooten Cosmus de Medicis haare Staten niet altyd met den Paternoster in de hand regeren kunnen.

I. Men moet onderstellen , zegt Wicquefort , * dat hy by na doorgaans zegt 't geen de Vorsten doen , en niet 't geenze behoorden te doen. Men veroordeelt dan 't geen de Vorsten doen , zo men 't seggen van Machiavel veroordeelt , zoo 't waar

I. Che gli stati non si tenevano con pater nostri. Machiavel in 't 7. Boek van zyne Historie. François , die naderhand Groothertog van Toscanen geweest is , aan 't Spaansche Hof zynde , gaf aan een Edelman , de welke niet billik vond 't geen by hem beval , niet als dese woorden van Ezechiël (Cap. 18.) tot antwoord : Numquid via mea non est aqua , & non magis via vestrae pravæ sunt ? om hem te leren , dat 'er zaken zyn , die aan bysondere menschen onbillik voorkomen , om datze de reden niet weten , die de Vorsten verpligt haer deselve te bevelen.

* I. Boek van zyn Ambassadeur 3. afdeling.

V O O R R E D E N .

waar is , dat hy segt 't geen de Vorsten doen , of , om beter te seggen , 't geenze somtyds genootzaakt zyn te doen. Want de mensch , zegt hy in 't 15. Hoofstuk van zyn Prins , die zyn werk maken wil van volmaaktelyk goed te zyn onder zo veele andere , die zodanig niet zyn , zal nooit missen te vergaan. Het is dan eene noodzakelykheid , dat een Vorst , die zig handhaven wil , lere niet goed te zyn , als hy 't niet zyn moet.

2. En in zyn 18. Hoofstuk , als hy gesegt heeft , dat een Vorst zyn woord niet houden moet , als 't selve zyn interest benadeelt , bekent hy openhertig , dat die lesse niet goed te geven zoude zyn , indien alle menschen goed waren ; maar dewylze alle quaad , en be-

2. Plutarchus zegt , zoo men gantschelyk alle zyne pligten vervullen , en alle regelen van de regtvaardigheid , om wel te regeren , naarkomen moest , dat Jupiter zelf daar niet bequaam toe zyn soude.

V O O R R E D E N .

bedrieglyk zyn , het tot de veiligheid van een Vorst strekt , dat hy weete ook zo te zyn. * *Sonder 't welk hy zyn Staat , en gevolglyk zyne agtinge verliezen soude ; dewyl 't onmogelyk is , dat een Vorst , die 't een verloren heeft , 't ander behoude. Maar om dat ik op het 18. Hoofstuk , 't welk sekerlyk het kittelagtigste , en gevaarlijkste van alle zyne schriften is , vervallen ben , zoo dunkt het my nodig alhier by gelegenheid te zeggen , hoe men de onderwysinge , die hy aldaar aan zyn Vorst geeft , verstaan moet. Het is niet nodig , zegt hy tot hem , datge altijd de hoedanigheden hebbe , die ik gezegt heb , maar datge alleenlyk schijnt die te hebben. Gy moet zagtmoedig , getrouw , spraakzaam , opregt , en godsdienstig schijnen , zodanig , dat , als men uw ziet , en hoort , gelove , datge niet als goed-*

* Ziet de aantekeningen op het 15. & 18. Hoofstuk.

V O O R R E D E N .

goedheid, getrouwheid, opregtigheid, zagtheid, en Godsdienst zigt. Maar dese laatste hoedanigheid is de gene, daar't uw meest aangelegen is, datgeze uitterlijk hebt. Hier ziet men, waar op de meininge van't Gemeen, dat Machiavel een godloos mensch, ja self een Atheïst was, gegrond is. En waarlyk is daar de schyn voor swakke geesten. Maar als men den zin van zijne woorden wel weegt, zoo zegt hy gansch niet, 't geen men hem beschuldigt te zeggen: dat men geen Godsdienst hebben moet; maar alleenlijk, dat, zo de Vorst er geen heeft, gelijk somtyds gebeuren kan, hy zig wel wagten moet sulx te laten btyken, dewyl de Godsdienst de sterkste band tusschen hem, en zijne Onderdanen is, en 't ontberen van Godsdienst het regtvaardigste, of ten minste het welvoegenste voorwenden is, dat men hebben kan, om hem gehoorsaamheid

te

V O O R R E D E N .

te weigeren. 3. Want het is onvergelykelyk beter , dat een Vorst schynheilig , als opentlijk godloos is , de wyl een verborge quaad veel minder is , als een dat algemeenlijk bekend is. Al de wereld ziet de godloosheid , maar weinige kunnen de schynheiligheid merken. En dat is , myns oordeels , 't geen Machiavel seggen wil , als hy 'er byvoegt , dat alle menschen de vryheid hebben om te zien , maar zeer weinige , om aan te raken : dat ider ziet 't geen een Vorst schijnt te zijn , maar dat niemand byna weet 't geen hy inderdaad is. Wy zien wel 't geen voor onze ogen is , zeide een Roomsche Ridder tot Tiberius , maar men kan onmogelyk zien , wat de Vorst in de ployen van zijn hart

3. Nec toleraturos profani principis imperium zegt Tacitus Ann: 14. dat is : Dat men nooit dulden zal geregeert te werden door een Vorst , die sonder Godsdienst is. De Canselier de l'Hopital zeide , dat de Godsdienst meer kragt op den geest der menschen , als alle der zelve Hertstogten , had , en dat de knoop , waar mede zy alle de menschen te samen bind , onvergelykelyk sterkér was , als alle andere banden van de Borgerlyke Societeit.

V O O R R E D E N .

by hem wel gewagt soude hebben te seggen ,
 indien Machiavel zoo weinig als 't mogelijk
 is by hem van godloosheid , of godsverloche-
 ning verdagt geweest was. Voegt hier by , dat
 Machiavel , die de gunste van het Huis van
 Medicis van noden had , nooit zijn Prins aan
 Laurens de Medicis , in 't leven van Paus
 Leo de X , desselfs Oom , soude hebben dur-
 ven opdragen , zoo 't een godloos Bock geweest
 had , nog ook weinige jaren daar na zijne Hi-
 storie van Florençen aan Paus Clemens VII.
 met een Opdragt , waar in by tot hem zegt ,
 dat hy hoopt , dat hare Heiligheid 't
 selve beschutten zal met het schild van
 haar Pauselijke goedkeuren , zoo by
 voor een man sonder Godsdienst gegaan had.
 En ik sal in 't voorbygaan seggen , dat die
 gene , de welke het 12. Hoofstuk van 't
 eerste

conveniat : *Inscitia in plerisque . & sermonum multitudo .*
Nisi quod unius tamen Machiavelli ingenium non contemno
acre subtile , igneum . Sed nimis sæpe deflexit & dum
commodi (dat is , het Interest van Staat) illas femitas in-
tenté sequitur , aberravit a regia via . In de Voorreden van
de Staatkundige Leer .

V O O R R E D E N .

eerste Boek van zyne Republyk lezen zullen, alwaar hy toont, hoe veel 'er aangelegen is den goddelyken dienst te handhaven; en het eerste Hoofstuk van 't derde Boek, alwaar hy de Ordren van Sint Franciscus, en Sint Dominicus pryst, als Herstellers van de Christelyke Godsdienst, dewelke door 't quade leven der Priesteren haar gedaante geheel verlorren had, erkennen zullen, dat, hoe wereldwys; hy ook was, hy egter seer goede gevoelens van wegens de Godsdienst had; en dat men gevolgelyk met meer bilikheid, als men doet, uitleggen moet sekere Regelen van Staat, welkers werkstelligmakinge byna t'enemaal nootzakelyk, ter oorzaak van der menschen quaadwilligheid, en ontrouw geworden is. Waar by men voegen moet, dat de Vorsten zo doortrapt geworden zijn, dat die gene, dewelke tegenwoordig met zijne Naburen opregt zoude willen handelen, zig wel haast bedrogen soude vinden.

V O O R R E D E N .

Ik zoude nog vele zaken tot voordeel van Machiavel kunnen zeggen; maar gelyk ik een Voorreden, en geen Verantwoordinge maak, zo laat ik zulx aan die gene, dewelke daar meer gelegentheid aan hebben als ik, of wel, aan zodanige, die daar toe bequamer zyn; my vernoegende by't geen ik hier van hem gezegt heb te voegen, 't geen nuttig is, dat de Leser wete, nopende de vertalinge van zyn Prins.

Deselve is zo getrouw, dat ik my soude kunnen beroemen, dat het moelyk genoeg soude kunnen zyn, om 'er eene te maken, die zodanig meer was; En deselve is zo klaar, dat ik niet gelove, dat 'er iet gevonden werd, dat men meer, als eens, lesen moet, om te verstaan, alhoewel in het oorspronkelyk enige plaatsen zyn, die gants niet verstaanbaar zyn. In de voorgaande eeuw quam 'er ene vertalinge in't Latyn uit door enen Silvestre Tegli van Foligno, maar zodanig met woorden om-

V O O R R E D E N.

not, dat Machiavel, die een heldere, en klare uitdrukkinge heeft, daar naulyx in te kennen is.

Als hy tot zyn Prins spreekt, zegt hy altyd Gy, en noit Uw liede. Het welk de manier van spreken van de oude Romeinen is, welke ik zie, dat hy heeft willen onderhouden, zo in de Prins, als in de Gesprekken over Titus Livius. Waarom ik hem daar in geloof heb te moeten navolgen, 't zy om dat Gy iet kragtiger, en self iet edeler heeft; 't zy ook om dat de beste Schryvers, als Amiot, en Coëffeteau, die beter als duisent van deze eeuw zijn, ook alzo gesproken hebben. Waar by men kan voegen, dat ik heb kunnen geloven, dat het my geoorloft was Machiavel van een sekere styl, die hem zo wel voegt, te beroven, nog ook aan myne vertalinge een swier van vryheid, die deselve meer naar 't oorspronkelyke doet gelyken.

Behalven vele aantekeningen uit de andere

V O O R R E D E N .

*werken van Machiavel, en van de Histori-
 van Nardi, en van Guichardin getrokken,
 heb ik onder den text verscheide plaatzen van
 Tacitus gestelt, dewelke tot bewys, verseke-
 ring, of voorbeeld van't geen Machiavel ge-
 zegt heeft, dienen. En zulx maakt een
 soort van overeenkominge van Staats-kunde
 van die twee Schryvers; waar door men zien
 zal, dat men den een sonder den andere noch
 goedkeuren, nog veroordelen mag. Zo dat,
 indien Tacitus goed is voor de gene, die't nodig
 is de regeerkunst te leren, Machiavel't niet
 veel min is; dewyl de een leert, hoe de Room-
 sche Keizers geregeert hebben, en d'ander,
 hoe men nu ter tyd regeren moet. Mogelyk
 sal iemand, zo ik gelove, my vragen, of Cæ-
 zar Borgia, den welken Machiavel zig voor-
 gestelt heeft om na te volgen, een goed voor-
 beeld was? Ik antwoorde, dat het zeer goed
 voor Nieuwe Vorsten is, dat is, voor die
 gene, dewelke van Particuliere door geweld-
 narye*

V O O R R E D E N.

narye Vorsten geworden zijn; maar dat het voor erffelyke Vorsten zeer quaad is. Want het is door twee plaatsfen van't 7. Hoofst-ſtuk van dit Boek baarblykelyk, dat Machiavel zijn Cæſar Borgia tot geen voorbeeld voorſtelt, als dan geweldenaars, die den overweldigden Staat waarlyk niet zouden kunnen behouden, zonder datze wreed ten minſte in't begin waren; om datze alle die gene tot vyanden hebben, die by deze veranderinge haar rekeninge niet vinden, en dat die gene zelve, dewelke dezelve beſorgt hebben, hunne vrienden niet lang zijn, om datze, 't geenze verſoeken niet verwerven; daar de erffelyke Vorsten in tegendeel, als ze maar eenigſints wel regeren, geen ſtrengheid, nog geweld, van noden hebben, om zig onder haar Onderdanen te behouden, als dewelke van langerhand aan de Regering van't zelve bloed gewend zijn. En wat den Hertog van Valentinois (dit is den titel dien Borgia droeg) aangaat, beken ik, dat hy een zeer

V O O R R E D E N .

quaadaardig mensch was, en die duyzent doden verdiende. 7. Maar men moet ook toestaan, dat hy een groot Veltbeer en een grote Staatkundige was, van wien men met regt zeggen mag, 't geen Paterculus van Cinna zegt, dat hy dade dede, die een eerlyk man noit zoude durven doen, maar dat hy ook verscheide ondernemingen te boven quam, die niet als door een zeer dapper mensch wytgevoert konden werden 8. Wyders sal ik zeggen, dat Machiavel, die men allezints als een Leermeeester van tyrannye, wykrijt, dezelve meer als iemant van zyn tyd vervloekt heeft, gelyk men ligt zien kan uit het 10. Hoofst-stuk van 't eerste Boek van zynne Republyck, alwaar hy zeer sterk tegen de tyrannen spreekt. En Nardi, * die zyn tyd genood geweest is, dewelke de Loftuytingen maakten van de Vryheit, en van den Carninal Julius

7. Cefarem Borgiam vel mille neces meritum zegt Onufrius Panvinius in 't leven van den Paus Julius de II.

8. Vellejus Paterculus L. 2. Histor.

* I. Boek van zyne Historie van Florençen.

V O O R R E D E N.

Julius de Medicis, dewelke na de dood van Leo de X. zig veinsde, dezelve aan zyn Vaderland weder te willen geven; en dat hy verdagt is geweest, van medepligtig te zyn aan de zamenzweering van Jacopo da Diacetto, Zanobi Buondelmonti, Luigi Alamanni, en Cosimo Rucellai, tegen dien Cardinaal, ter oorzaak van de nauwe verbintnisse, die 'er tusschen haar, en de andere Vrygeesten was (want alzo noemden de medestanders van de Medicis de zodanige, die Florençen in vryheit behouden wilden.) En dit vermoeden is waarschynelyk de oorzaak geweest, dat hy wegens zyne Historie van Florençen, niet beloont is, schoon hy dezelve op bevel van dien zelve Cardinaal beschreven had, gelyk hy aanstonts in 't begin van zyn opdracht zegt. Dit is het al, dat ik noodzakelyk agtede te weten nopende zyn persoon, en zyn schriften, waar van ik aan een yder laat oordeelen, 't geen hem believen zal.

B R I E F
V A N
N: MACHIAVEL,
A A N D E N H E E R
L A U R E N S D E M E D I C I S.

 De gene die haar Hof by een Vorst zoeken te maken, baanen zig den wegh tot den zelve, met hem aan te bieden het gene zy het allerwaardigste hebben; of het geen zy weten dat met zijn genegenheid het meeste over een komt. Hier van daan die groote verscheidenheid van zoo veel ongemeene presenten; dan van kostelyke Paarden, dan van konstig gewerkte Wapenen; dan van rijke Stoffen, en dierbaare Gestenten; en eindelijk van alles wat men geloofd dat de grootheid van zoodanigen Vorst waardigh is. Dit gebruik is oorzaak geweest, dat ik van voornemen zynde, U H. mijn respect en onderdanigheid te toonen, gezogt hebbe na het allerdierbaarste en waardigste dat ik hadde om U H. te presenteren, en dat ik onder dit alles niets gevonden hebbe, dat het zelve beeter meriteerde, als de kennis van het gedrag van Grooten Luyden, dewelke ik door een langdurige ondervindinge, van 't geen in onze dagen is voorgevallen, en door een gestadig onderzoek der Oudheden verkregen

B R I E F.

gen heb. Dese Stoffe dan wel overlegd en ter proeve gebragt hebbende , zoo hebbe deselve in een klein Tractaat ontworpen , het welke ik U H. tegenwoordig op offere. Misschien dat dit werk U H. niet volkomeu waardig is ; hoewel ik verzeekerd ben , dat U H. goedheid zig het zelve aangenaam zal doen voorkomen ; inzonderheid wanneer U H. zal gelieven te considereren , dat het buiten myn vermogen is , U H. iets te presenteren , dat waardiger was als dit kleine werkje , in het welke U H. binnen weinig uren zal kunnen leeren , alles wat ik gedurende den tyd van zoo veel jaren , met duisend moeyelykheden en tegenspoeden ondervonden heb. Ik en hebbe dit werk met geen verdrietige reflexien opgevuld , veel min met hoogdravende woorden , of andere op-toiselen van een geëffecteerde welsprekendheid , volgens het gebruik van veel hedendaagse Schryvers , opgeschikt : in tegendeel hebbe ik dit alles vermyd , verzeekerd zynde , dat een werk nergens door moet behagen , als door de waarheid , door het gesonde oordeel , en door de voortreffelykheid van zyn voorwerp.

Denk evenwel ondertussen niet , dat het een vermetelheid is voor een enkele en particuliere persoon , als ik ben , te spreken van het gedrag van Princen , en haar regelen voor te schryven , hoese haar Statcn moeten bestieren : want U H. weet dat de Schilders , wanneerse een Landschap willen

ver-

B R I E F.

verbeelden; op de aarde, en in de laagste plaats gaan zitten, om de Bergen, en andere hoogtens, te beter te beschouwen ende te bekennen: wanneer aan de andere zyde dezelve Schilders een vlakke te regt willen bezichtigen, zoo gaanse op een hoogte zitten: van gelyken, om wel van den aard van een Volk te oordeelen, zoo moetmen een Vorst wesen; maar om Vorsten wel te kennen, zoo moetmen een particulier zijn.

Ontfangt dan, mijn Heer, dit kleyne geschenk, met zoodanigen hert, als ik U H. het zelve aanbied: want indien gy het met naarstigheid zult hebben gelezen, en een weynig reflexie daar op maken wilt, zoo zult gy wel haast gewaar worden, de begeerte die ik hebbe, van U H. tot die hoogte verheven te zien, tot de welke het geluk, en U eigen verdiensten U toebereiden: Maar indien gy van het top-punt van U verhevenheid, U oogen eens in de laagste plaatzen geliefd neêr te slaan, zoo zult gy bevinden, met hoe veel onregtvaardigheid en hardigheid, ik die lange en wreede vervolgingen van mijn ongelukkig lot verdrage.

VOOR-REDEN.

VAN DEN

OVERSETTE R.

DE Vertaling van den Prins van Machiavel door den Heer Amelot de la Houssaie, is zoo wel van de Werelt ontfangen, dat wy geloofde het gemeen, geen grooter dienst te kunnen doen, als met de zelve in deze onze Overzettinge te volgen, om dat die verciert was met de Aenteckeningen van dien geleerden Vertaaler: maar had het Werk van den Heer Amelot, aan de eene kant de voorrang door zyn aanmerkingen, het was aan de andere weer achter, om dat de kleyne Werken van onzen Schryver by het syne niet te vinden waren, deze schade hebben wy geboedt, en wy hebben tot het nut en vermaak der Lezers hier by gevoegt, het verhaal der manieren, daar den Hertog van Valentinois, zig van bediende om hem van de Vitelli, van Olivier de Fermo, van den Heer Pagolo, van den Hertog van Gravina, en van het Huys der Ursynen te ontslaan. Het Portrait van Vrankryk. Het Portrait van Duytsland, en het
geene

V O O R - R E D E N ,

geene achter zyn vertaalde *Werken* nooit gevonden wert , zyn *Vermakelijk Nieuws*, of *Schimpschrift* tegens de *Vrouwen*; het welke van verstandige oordeelders , als een al te voorname hersenvrugt van onze schrandre *Italiaan* wierd geoordeelt , als dat die de vergetenisse niet zoude onttrokken werden; en dewyl wy ons van al de drukken en vertalingen , die van *Machiavel* voor handen zyn bedient hebben , hebben wy het gevonde in de *Italiaense* van den jaere 1550 te *Venetien* gedrukt , die hier om voor de compleetste en beste wert gehouden. Het leven van *Castruccio Castracani* , hebbe wy achter de *Historie van Florencen* gevoegt , om dat het al te groote gemeenschap met de *Italiaanse Historien* heeft , om daar van gescheyden te zyn. Deze verzameling van des *Schryvers* kleyne *Werken* derven wy ons beloven dat de meeste *Werelt* zal bevallen , zo door des zelfs verscheydentheit van stoffe , als om de aardige gedagten des *Autheurs* , die daar in uytblinken , welke onder anderen te zien zyn in de *Portraits* van *Vrankryk* en *Duytslant* , &c. en wel meest sulden die voldoen door het onderscheit dat men vinden

V O O R - R E D E N .

den zal tusschen de tegenwoordige originelen en tusschen die oude copien; alwaar men sommige passagien zal ontmoeten, die, of verwaarloost, of wel ten eenemaal ongegrond zijn: als by voorbeeld, wanneer hy zegd, dat het Koninkrijk van Frankrijk seventien hondert duisent Parochien, of Karspels heeft; het welke hy nogmaals op een ander plaats herhaald, spreekende van het gebruik dat men in dat Koninkryk had, volgens het welke ieder Parochie verpligt was, een vrye Ruiter te leveren, die een groot besoldinge had: Dit, zegd hy, leverde een getal van seventien hondert duisend Ruiters uit, volgens het getal van zoo veel Parochien; die alle verpligt zyn, den Koning, waar 't hem lust, te volgen. Dit getal, gelyk men ziet, is zoo excessief, en zoo onmogelyk, dat men zig verwonderen moet, dat Machiavel daar aan geloof gegeven heeft, en het selve sonder eenige correctie heeft ter neer gesteld, of ons slegts te waarschouwen dat hy het voor een Traditie van sommige onweetende luiden hield, die gewend waren alle zaken uit onkunde te vergrooten. Want geset, dat het tractement van dese Ruiters

V O O R - R E D E N .

ters niet grooter was geweest , als dat van de Switserse Lyfwagten , derwelke by segt dat in die tyd hondert Ryksdaalders in het jaar hadden gehad , zoo zoude moeten volgen dat de geseide Parochien van Vrankryk uyt desen hoofden alleen vyf hondert en tien milioenen ponden hadden moeten te kost leggen ; en misschien dat gansch Europa doen ter tyd zoo veel contant geld niet heeft kunnen uytleveren . Dit getal van Parochien en van Ruiters is ons zedert zo vreemt voorgekomen , dat men voorgenomen had , het zelve met stilswygen voor by te gaan : maar wanneer men sig te binnen bragt dat het niet en paste , zo grooten vryheit te gebruyken in 't corrigeren van een Auteur , die men slegts voorgenomen had te vertalen ; zoo heeft men het zelve gelaten , zoo als men het gevonden had , ten deele om in 't Vertalen getrouw te zyn ; ten deele om aan te toonen , dat groote luiden ook somtyds groote mislagen begaan kunnen .

D E

P R I N S

V A N

NICOLAAS MACHIAVEL.

EERSTE HOOFD-DEEL.

*Hoe veel soorten van Heerschappyen
daar zyn, en hoe men daar toe kan
komen.*

Alle Staaten en Heerschapp-
pyen, die over de men-
schen gezag hadden, of noch
hebben, zyn geweest, of zyn noch,
Republyken, of Heerschappyen. (1)
De

AANTEKENINGEN.

(1) Deze verdeeling | schappy tegens de Repu-
is gegrond op de leere | blyk aanfeld, als twee
van *Tacitus*, die de Heer- | strydige zaaken. *Res dis-*
A so.

1 Hooft-
decl.

De Heerfchappynen zyn of erfelyk in een huisgezin, die zederd langen tyd heerfcht; (2) of nieuwe. De nieuwe zyn of t'eenemaal nieuw, gelyk die van *Franfois Sforce* te *Milaan*; of zyn als leeden, ingelyft in den erfelyken Staat van een Prince, die dezelve verkrygt, gelyk als het Koningryk van *Napels*, in opzigt van den Koning van *Spanje*. Deze Staaten dus verkregen, zyn gewoon, of eenen Prince te hebben, of in vryheid te zyn, en men verkrygt die, of door de wapenen van een ander, of door zyn eigene; door geluk, of door deugd.

TWEE-
sociabiles, Principatum, netien in hare Edicten)
& *Libertatem.* In Agri-
cola. *Romani à principio* Maar alle Heerfchappye
Reges habuere, Libertatem is geen Republyk.
L. Brutus instituit. Annal. (2) 't Was in dezen
1, *C. Marius, & L. Sulla* zin, dat Galba tegens *Piso*
Libertatem in dominatio- zeide: *Ingentibus, quare-*
nem verterunt. Hist. 2. *gnantur, cera dominorum*
Haud facile Libertas & Do- *domus.* Tac Hist. 1. En Mu-
mini miscentur. Hist. 4. *tiaan* tegens *Vespasiaan.*
Alle Republyk is wel een *Non contra Caji, aut Clau-*
Heerfchappye: (*Il Sere-* *dis, vel Neronis, fundatam*
nissimo Principe sà saper, *longo imperio domum ex-*
zeid de Republyk van *Ve-* *surgimus.* Hist. 2.

TWEED E HOOFD-DEEL. 2 Hoofst-
deel.*Van erfelyke Heerschappyen.*

VAN Republyken te spreken, zalik voorby gaan, dewyl ik dat elders wydloopig heb gedaan. * Ik zegge dan, dat het veel lichter is, erfelyke Staaten te bewaren, dan nieuwlings verkregene, (1) dewyl het genoeg is, de ordre, door den voorouderen vastgesteld, niet te buiten te gaan, (2) en naar de tyden

* In zyn
Republyk.

A 2 zig

(1) Tacitus zeyd, dat nigmaal oorzaak, dat een gebied door geweld men die verliest, door verkregen, door mid- den oproer der Onder- delen van zagmoedig- dancn, die het geduld heid en zeedigheid niet verliezen. *Atque illi,* zeyd kan behouden worden. Tacitus, *quamvis servitio Non posse Principatum sce- sueti, patientiam abrum- lere qualis subitâ mode- punt: Annal. 12.*

(2) Dit komt daar op *si â. & prisca gravitate re- uit, 't geen men tegens tineri.* Hist. 1. De streng- Nero zeydde, dat hy geen heid nu, die men ge- kind meer zynde, in staat woonlyk in een nieuw verkregen staat moet in was, om zelfs te regee- 't werk stellen, is mee- ren, dat hy geen ander

Mee-

zig te schikken. Zoo dat, indien een Vorst maar middelmatig bekwaam is, die zig altoos in zyne Staten zal handhaven, ten minste, zoo der geen overgrootte macht zy, die hem daar uit dryft; noch zal hy die ook wederkrygen, hoe sterk ook de Usurpateur zy;

Meeſter, of Gouverneur van nooden had, als het voorbeeld zyners voorzaaten. *Finitam Neronis pueritiam, & robur juvena adesse, exueret Magistrum, satis amplis Donoribus instructus Majoribus suis.* Annal. 14. Tacitus zeyd, dat Tiberius in den aanvang zyners Regeering zig zelven een Wet voorſtelde, om in alles het beleid van Augustus op te volgen, *Neque fas Tiberio infringere dicta ejus.* Annal. 1. *qui omnia facta, dictaque ejus vice legis observem.* Annal. 4. Dat hy zyne strengheid niet dorſt toonen tegens een volk, 't geen Augustus zoo zagt gehandeld had. *Populum, tum, nondum audebat ad duriora vertere.* Annal. 1. Dat Vonones veracht, en door den Parthen verjaagt wierd, om dat hy een beleid hield, ſtrydig met dat hunner oude Koningen. *Accendebat indignantes & ipse, diversus a Majorum institutis.* Annal. 2. En om dat in tegendeel Italus den Cheruſcen meer behaagde, om dat hy te Romen opgevoed zynde, niet naliet zig naar hunnen welluſt te voegen, als of hy altoos onder hun verkeerd had. *Latus Germanis adventus, atque eo magis, quod sapius violentiam ac libidines, grata barbaris, usurparet.* Annal. 11.

zy; ten getuyge hier van verstrekt <sup>2 Hoof-
decl.</sup> ons de Hertog van *Ferrare*, die het in den Jare 1484. tegens den *Venetiaanen*, en in den Jare 1510. tegens den Paus *Julius* den II. niet uithield, dan alleen om dat hy van over langen tyd in dat Hertogdom gevestigd was. (3) Want gelyk een natuurlyk Prins minder gelegentheden, en redenen heeft, om zyne Onderdanen te beledigen, zoo moet hy ook des te meer bemind worden; en zoo de buitgemeene gebreken hem niet doen haaten, zoo hebben zy natuurlyk genegenheid voor hem. Behalven dat het oude en onverbrooke bezit der Heerschappye, hun den lust en het gemak be-
neemd, om op hem toe te leggen,

A 3

(4)

(3) Wy staan niet op bewyzen, dat men niet tegens het Huis van Augustus, 't geen het Gebied zoo lang gehad heeft, zeyde Mutiaan tegens Vespasiaan, (Tac. Hist. 2.) om daar door te

moest vreezen, dat het Ryk ooit tot Vitellius zou wederkeeren, als men hem eens dat benomen had.

(4)

(4) om dat alle verandering van Staat, altoos anderen naar zig sleept.

(5)

DER-

(4) Want, naar het zeggen van Tacitus, zoo isser altoos minder ongemak, om eenen Prince te houden, dien men heeft, als eenen anderen te zoeken. *Minore discrimine sumi Principem, quam quari.* Hist. 1.

(5) Want, naar het zeggen van Paterculus, men steund altoos op de eerste voorbeelden. *Non enim ibi consistunt exempla, unde ceperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem latissime evagandi sibi viam faciunt.* Hist. 2. Dat eene verandering altoos anderen naar zig sleept, daar van geeft Tacitus schoone voorbeelden. *Liberatam, & Consulatum L. Brutus instituit. Dictatura ad tempus sumebantur: neque Decemviralis potestas ultra biennium, neque Tribuno*

rum militum consulare jus diu valuit. Non Cinna, non Sulla longa dominatio; & Pompeji, Crassique potentia cito in Caesarem: Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere. Annal.

1. Dat is te zeggen: Brutus deed de vryheid en het Consulaat op de Koninglyke waardigheid volgen. Dikwils stelde men eenen Dictator aan, maar zyn macht eindigde, zoo haast het volk buiten gevaar was. De Decemviri duurden maar twee Jaaren. De Tribunen der soldaaten namen den plaats der Burgermeesteren, maar behielden die niet lang. De Heerschappye van Cinna, en de Dictature van Sulla waren van geen langen duur. De macht van Crassus en Pompejus wierd wel haast in de per-

perfoon van Cæfar ver-
eenigt, en het gezag van
Lepidus en Antonius aan
Augustus overgebracht.
Zie daar een aaneen-
schaakeling van verande-
ringen. Zie ook noch
een andere. *Sulla Dicta-
tor abolitis vel converfis
prioribus, cum plura addi-
disset, ortum es res haud
in longum paravit. Sta-
tim turbidis Lepidis roga-
tionibus; neque multo post
Tribunis reddita licentia
quoquo vellent populum
agitandi. Jamque non
modo in commune, sed in
singulos homines lata que-
stiones. . . . Exin continua
per viginti annos discordia,*

non mos, non ius. Annal. 3. Hoofst-
deel.
3. Dat is; De Dictator
Sulla veranderde of ver-
nietigde de Wétten van
Gracchus en Saturninus,
om den zynen te vesti-
gen. Maar die waren
van korten duur. Want
Lepidus en de Tribunen
begonnen wel haast
brouïllerien onder het
volk te zaajen, zoo dat
men zoo veel reglemen-
ten, als menschen had...
En gedurende den tyd
van 20 Jaaren, dat de
oneenigheden tusschen
het volk, en den Senaat
duurden, wasser noch
recht meer, noch ge-
woonte.

DERDE HOOFD-DEEL.

Van gemengde Heerschappyen.

MAar alle nieuwe Heerschap-
pye heeft zyne zwaarighe-
den, om boven te komen. Zoo die
niet t'eenemaal nieuw, maar door

3 Hoof-
deel.

byvoeging van een nieuw Lid alleen gemengd is, zoo spruiten haare veranderingen eerstelyk uit een natuurlyke zwaarigheid, die zig in alle nieuwe Heerschappyen opdoet, zynde, dat de menschen altoos geern van Vorst veranderen, in hope van een beter te vinden. (1) Deze hope doet'er den wapenen opvatten tegens hem, die regeerd; maar ten lyd niet lang, of zy vindender zig kwalyk by. (2) Maar noch isser een andere

na-

(1) *Parthos praesentibus mobiles, absentium aequos.* Annal. 6. Alle Natien zyn dezelve, *servitii ingenio*, door een gewoone drift tot de flavernie, zeid Tacitus. Annal. 12.

(2) Geloof gy, zeyde een Roomsch Raadsheer, dat de Tyrannie met Nero gestorven is? Men had geloofd die door den dood van Tiberius en Caligula uitgebluft te zyn, echter hebben wy een derde ge-

zien, noch wreeder, dan de voorige. *An Neronem extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Cajo superstites fuerunt: cum interum instabilior & saevior exortus est.* Hist. 4. Claudius had dan wel reden, om tegens den Afgezanten der Parthen te zeggen, die gekomen waren, om een beter Koning, als den hunnen, van hem te verzoeken, dat zoo gedurige veranderingen niet dochten, dat

natuurlyke, en gewoone noodzaakelykheid, die veroorzaakt, dat een Prins altoos gedwongen is, zyne nieuwe Onderdanen te beledigen, 't zy met die door oorlogslieden te belasten, of door duizend andere ongevallen, die een nieuwe verkryging naar zig sleept, te drukken (3)

3 Hoof-
deel.

A 5

Hier

dat het beter was, ten beste zoo men kan, zig naar den aard der Koningen te schikken. *Ferenda Regum ingenia, neque usus crebra mutationes.* Annal.

12. Alle Onderdanen moeten de gevoelens van dien Roomfchen Raadsheer aannemen, die zeide, dat hy zig over het voorledene verwonderde, zonder het tegenwoordige te veroordeelen, en dat schoon hy om goede Princen wenschte, hy niet naliet geduldig kwaade te verdragen, zig altoos den nood te binnen brengende, om volgens de tyden, daar men zig in bevond, te moeten leven. *Se meminisse tempo-*

rum, quibus natus sit; ulteriora mirari, presentia sequi, bonos Imperatores voto expetere, qualescunque tolerare. Hist. 4. Woorden, die Machiavel met reden noemd goude spreuken. In zyn Repub: 3 Bock 6. Hoofd-deel.

(3) *Res dura, & regni novitas me talia cogunt moliri, & late fines custode tueri,* zeid de Koninginne van Carthago Virg. *Aeneid. 1. Arma,* zeid Tacitus, Annal. 1. *Qua neque parari possent, neque haberi per bonas artes.* Dat is te zeggen, dat men den wapenen niet kan aanvaarden, en binnen paalen van zedigheid blyven.

3 Hoof-
deel.

Hier door gebeurd het, dat gy eindelyk die allen tot vyanden verkrygt, die gy, deze Heerschappye verkrygende, beledigt hebt, en dat gy de vrindschap niet weet te bewaren der geenen, die u daar toe geholpen hebben, om dat gy, by gebrek van macht, derzelve verwachting niet kond voldoen, of strengheid tegens'er oeffenen, ter oorzaak, dat gy aan'er verpligt zyt. Want wat machtig Leger men ook heeft, zoo heeft men altoos den gunst der inwoonderen van het Land noodig, om in een Landschap te komen. Hierom was het, dat *Louis de XII.* Koning van *Vrankryk Milaan* een slaags ingenomen hebbende, dat ook aantsonts verloor, om dat het volk, 't geen hem de poorten geopend had, van haare hoopen zig verstookten ziende, van dezen nieuwen Vorst wel haast eenen afkeer kreeg. (4)

't Is

(4) Tacitus zeyd, dat | de Parthen Tiridates met

't Is waar, dat een Land ,naar een <sup>3 Hoofst-
deel.</sup> opstand wedergekregen , ten tweedemaal zoo licht niet verlooren word, zoo maar een Prins, om zig van die wederspannigheid te wreken, niet lang in twyfel staat, om door het straffen der schuldigen, in desselfs veiligheid te voorzien, en een streng waakend ooge houd over het doen en beleid der zulken, daar hy kwaad vermoeden van heeft. (5)
Zoo dan de Hertog *Louis* * maar een <sup>* Louis
Sorce,
toege-
naamt de
Moor.</sup> groot

met opene armen ont-
fingen, verhopende be-
ter van hem, als van Ar-
tabanus gehandeld te
worden, en weinig tyd
daar na haaten zy Tiri-
dates zoo zeer, als zy
hem bemind hadden, en
herriepen hem, dien zy
zoo geweldig gehaat
hadden. *Qui Artabanum
ob servitiam execrati come
Tiridatis ingenium spera-
bant..... ad Artaba-
num vertere.* &c. Annal. 6.

Rhadamistus, Armenie
hernomen hebbende,
daar hy door zyne On-
derdanen uit verdreven
was, hen buiten gemeen
streng handelde, die
als wederspannigen be-
schouwende, die maar
naar gelegenheid omza-
gen, om nochmaal te-
gens hem op te staan.
*Vacuum rursus Armeniam
invasit, truculentior quam
antea, tanquam adversus
desectores, & in tempore
rebellaturos.* Annal 12.

(5) Tacitus zeld, dat

3 Hooft-
deel.

groot gerucht op de Grenfen van *Milaan* had te maaken , om dat *Vrankryk* de eerste reys te doen verliezen , zo had hy maar de gantsche Waereld tegens 'er te verbinden , en haare wapenen uit *Italie* te verdryven , om 'er ten tweedemaal dat te benemen . En dit gebeurde door redenen , door ons aangehaald . Tegenwoordig blyft ons maar overig te zeggen , wat hulpmiddelen de Koning van *Vrankryk* had , of een Prins hebben kon , die in zyne plaatze geweest waare , om dit zyn *Conquest* beter te bewaren . Ik zegge dan , dat de Staten , die met eenen erfelyken Staat zig vereenigen van zoo een , die dezelve verkrygd , of van het zelfde Land , en dezelve taal zyn , of niet . Zyn zy 'er van , zoo zal men die zeer licht bewaren , vooral , zoo zy van te vooren niet vry waren : en men heeft maar het Huys van den Prince , die der het gebied had , uit te roejen . Voor het overige , als men
maar

maar de oude gewoontens in wezen ^{3 Hoofd-}
 laat, en datter geen natuurlyke ^{deel.}
Antipatie zy, zoo leven de men-
 fchen geruft en vreedzaam te zamen;
 tot getuygen daar van verftrekken
 ons *Bourgogne, Bretagne, Gasconie,*
 en *Normandie*, die zederd langen
 tyd aan *Vrankryk* vereenigd zyn.
 Want alhoewel hunne taale een wei-
 nig verfcheide is, zoo zyn hunne
 Zeeden gelyk, en die komen by-
 gevolg over een. Hy nu, die de-
 zelve zou willen bewaren, na die
 vermeestert te hebben, moet twee
 zaaken in 't werk ftellen: eerst het
 gantsche geflacht van hunnen ouden
 Vorft uitroeijen; ten tweede, hun-
 ne oude Wetten niet veranderen, of
 hunne fchattingen vermeerderen, en
 door dit middel zal de vermeesterde
 met de erfelyke Staat wel haast een
 lichaam zyn. Maar wanneer men
 Staaten bemachtigt, verfcheiden
 van taal, zeeden, en gewoontens,
 dan doen der zig veele zwaarig-
 he-

3 Hoof-
deel.

heden op , en men moet al veel geluk en verstand hebben , om die te bewaren. (6) Een der beste hulpmiddelen daar toe nu zou zyn , dat hy , die dezelve verkrygt , daar ging woonen ; 't geen hem der zelve bezitting meer verzeekerd , en duurzaamer zal maaken , ten getuyge daar van , verstrekt ons de *Turk* , die , alhoewel hy dat konde doen , *Griekenland* nooit zou bewaard hebben , zoo hy zyn verblyf daar niet had genomen. Want als men daar ter plaatze is , en wanschikkelykheden ziet ontstaan , zoo kan men aanstonds daar ordre op stellen ; (7) daar men anders af-

(6) *Ex diversitate morum crebra bella* , zcid Tacitus. Hist. 5.

(7) Lichte hulpmiddelen hebben groote beweegingen gesteld , *modis* *cis remediis primos motus*

confedisse. Tacit. Annal. 14. En 't was in dezen zin dat men tot Tiberius zcidde , dat hy zig den muitelingen maar had te vertoonen , en dat zoo haast zy hem zagen , wel haast

afwezend zynde, men die niet te weten komt, dan wanneer die zeer groot zyn, en 'er by nageen helpen meer aan is. Dat meer is; het Land word door uwe Bevelhebberen niet berooft, en de Onderdanen de gelegenheid hebbende, om veerdig tot den Prince hunnen toevlucht te nemen, vinden meer reden, om hem te beminnen, zoo hy goed is; of hem te vreezen, zoo hy zig boosaardig vertoont. Onder den Vreemdelingen, die dezen Staat zouden willen bespringen, die worden wederhouden door de zwaarigheid, die der in steekt, van dezelve eenen Prince te benemen, die daar zyn verblyf gevestigd heeft. Het andere hulpmiddel is, derwaarts in een of twee plaatzen *Colonien* te zenden, die als sleutels van dezen Staat zyn; of hy moet daar veel krygsvolk houden

3 Hooft-
deel.

haast tot haren plicht *majestatem Imperatoriam*
zouden wederkeeren. | *debuisset, cessuris ubi Prin-*
ire ipsam, & opponere | *cipem vidissent.* Annal. I.

3 Hoof-
deel.

den. Deze *Colonien*, of volkplantingen kosten den Prince weinig, die daar benevens niemand, dan den geenen beledigt, die hy hunne landen en huizen beneemd, om die aan nieuwe inwoonderen te geven. Behalven dat zy, die hy beledigt, maareen zeer klein gedeelte van den Staat uitmaakende, en arm en verftrooyd zynde, hem nooit kunnen befchadigen; en dat alle de overige, die niet beledigt zyn, zig des te gewilliger zullen geruft houden, om dat zy vreezen, dat hun het zelfde lot zal te beurt vallen, als zy, die berooft zyn, zoo zy eenigen mifslag begaan. Waar uit ik befluite, dat de *Colonien*, behalven dat zy niets kosten, getrouwer zyn, en minder beledigen; en dat de beledigden arm en verftrooyd zynde, niet kunnen befchadigen. Nu staat aan te merken, dat men den menfchen moet vleyen, of zig daar van ontdoen,

doen , (8) dewyl lichte beledigin-<sup>3 Hoof-
decl.</sup>gen hun het middel overlaten , om zig te wreken , t' geen de groote niet doen. Dus moet de belediging op een wyze gefchieden , dat de beledigde nooit wraake kan oefnenen. Zoo men nu in plaats van *Colonien* , Krygsmachten gebruykt , zoo is de kofte veel grooter , en verteert de inkomsten van den Staat ten behoeve der bezettingen. Zoo dat deffelfs verkryging tot fchade vanden Prince verftrekt , die , behalven dit , veele menfchen beledigt , nademaal hy den gantschen Staat befchadigt , of hy moet van tyd tot tyd de verblyfplaatzen van zyn Leger veranderen ; een ongemak , dat yder een gevoelt , en 't geen veroorzaakt , dat yder een zyn vyand word ; deze nu kunnen hem meeft befchadigen ,

B als

(8) *Gli haomini grandi* , moet men den Grooten
zeid hy in 't vierde Boek verbitteren , of men moet
zyner Historie van Flo- 'er het leven benemen ,
rence , *ò non s'hanno à* na die beledigt te heb-
zoccare , *ò tochi à spegnere* . ben.
Dat is te zeggen , nooit

3 Hoof-
gcel.

als zyne huiffelyke vyanden zynde. Deze bewaring is nu zoo onnut, als die der *Colonien* heilzaam is. De Vorst dan, die een Landschap verkrygt, 't geen gewoontens heeft, onderscheiden van die, van zynen Staat, moet zig als Hoofd en Beschermer der minst machtige gebuuren aanstellen; en toeleggen, om den machtigsten te verzwakken, en voor al t'eenemaal beletten, datter geen vreemdeling, zoo machtig als hy, in deze *Provincie* inkome. Want het gebeurt altoos, dat ymand door den misnoegden in dat Landschap word ingevoerd, 't zy door eerzugt, of vreeze; de *Romeinen* verftrekken ons daar van tot een bewys, die door den *Etholieren* in *Griekenland* ingebracht wierden, en die overal, waar zy voet stelden, altoos door den inwoonderen en *Provincialen* ingeroepen scheenen. 't Geen nu gemeenlyk gebeurt, is, dat zoo haast een machtig *Uitheemsche* in een *Provincie* komt, zy alle dier *Provincie*,
min-

minder machtig als hy , zig gewillig <sup>3 Hoof-
decl.</sup> met hem vereenigen , door een be-
weegreden van haat tegens hem , die
magtiger was , als zy. Alles dan ,
daar men zig voor wachten moet , is ,
dat zy niet te magtig worden , en te
grooten gezag aannemen. Ten dezen
einde moet hy zyne eigen machten ,
en de hunne gebruyken , om den mag-
tigsten te vernederen , en alleen
Scheidsmān der gantsche *Provincie* te
blyven. Hy nu , die dat niet weet in
't werk te stellen , zal wel haast , 't
geen hy verkregen heeft , verliezen ,
en geen ruste hebben , zoo lang hy dat
bewaard. De *Romeinen* bedienden zig
wonderlyk van deze grondregelen in
de door hun overheerde *Landfchap-*
pen. Zy zonden *Colonien* derwaarts ,
zy ondersteunden den minst magtig-
sten , zonder hunne macht te laten
aanwāsschen ; zy vernederden , die
te veel hadden , en zy gedoogden niet ,
dat machtige vreemdelingen achtig
verkregen. *Griekenland* verschaft ons

een schoon voorbeeld. Zy ondersteunden die van *Achaye*, en *Etiolie*, zy verdreven *Antiochus* uit *Macedonie*, en naderhand veragttten zy den *Macedonieren*. En wat dienften ook die van *Achaye* en *Etiolie* hun beweezen, nimmer lieten zy toe, dat hunne Staat aanwies; wat vertoog *Philippus* hun ook deed, zoo wilden zy hem, als vrind, niet ontfangen, zonder hem eerst te vernederen, en *Antiochus*, met alle zyne macht, kon'er nooit doen roestemmen, om hem eenig deel in deze *Provincie* te laten. Hier indeeden de *Romeinen*, als alle wyze Princken behooren te doen, die macht hebben, niet alleen in tegenwoordige, maar ook in toekomstige ongevallen. Want die van verre voorziende, kan men die licht verbeteren; in plaats zoo men afwacht, dat die naderen, het dangeen tyd meer is, daar in te voorzien, om dat die ziekte ongeneezelyk geworden is. De Geneesheeren zeggen, dat een heete koortze

licht

licht te geneezen, maar bezwaarlyk <sup>3 Hoofst-
deel.</sup> te kennen is; in plaats, daar zy by gevolg van tyd, licht te kennen, maar bezwaarlyk te geneezen vald, wanneer die in haaren aanvang niet bekent, of wel behandeld word. Zoo is het ook met zaaken van Staat gesteld. Zoo men de kwalen, die van verre zig opdoen, bekend, (zynde recht het werk van een voorzigtig Man) wel haast zal men die geneezen. Maar, zoo by gebrek van kennis, die tot dat point komen aan te wasschen, dat yder een die kent, zoo is er geen hulpmiddel meer voor. Gelyk nu de *Romeinen* van verre de ongemakken voorzagen, brachten zy by tyds daar hulpmiddelen toe, nooit hielden zy den oorlog sloopend, wetende, dat die uitsellen, nooit vermyden was, maar veel eer ten voordeele van een ander strekte. Zy beoorloogden dan *Philippus* en *Antiochus* in *Griekenland*, om tegens hen in *Italie* dat niet te doen. (9) En niet

B 3

te-

(9) *Fuit proprium populi | Romani longe à domo bel-
lare,*

3 Hoofst-
decl.

regenstaande zy zoo den eenen als anderen oorlog hadden kunnen vermyden , wilden zy dat niet doen , het zeggen der waereldwyzen van onzen tyd niet konnende goet keuren , dat men het geval van den tyd moet afwagten , dewyl die zoo wel het goede , als kwaade konnende voortbrengen , en het kwaade zoo wel , als het goede , zoo geloofden zy het zeekerste te zyn , zig van hunne voorzigtigheid en dapperheid te bedienen. Maar laat ons tot *Vrankryk* wederkeeren , en eens onderzoeken , of zy wel ooit iets gedaan heeft , van het geen ik gezeid hebbe. Ik zal van *Karel* den VIII. niet

lare , zeyd Cicero. Tiberius onderhield altoos dezen grondregel , *destinata retinens , consiliis & astutis res externas moliri , arma procul habere*. Tacit. Annal. 6. De Romeinen deden dat mede , om de vryheid en rykdommen van *Italië* te bewaren ; in plaats , dat zoo anders de vreemdelingen daar voet

genomen hadden , zy zig van de wapenen en rykdommen des Lants zouden bediend hebben , dit had den Romeinen verzwakt. En 't was om deze reden , dat Hannibal tegens Antiochus zeydde , dat de Romeinen in *Italië* niet konden overwonnen worden.

niet ſpreken, maar alleen van *Louys* <sup>3 Hooſte
deel.</sup> den XII., als wiens handelingen wy beſt gezien hebben, om dat hy een tyd lang in *Italie* geheerſcht heeft. Gy zult dan zien, dat hy het tegendeel deed, van het geen hy had behooren te doen, om een Staat, onderscheiden in zeeden, en gewoontens, te bewaren. Door den eerzugt der *Venetianen* wierd *Louys* in *Italie* gebracht, die door dit middel, de helft van *Lombardie* zogten te winnen. Ik wil hier het beſluit, dat de Koning nam, niet laſteren; want willende beginnen voet in *Italie* te ſtellen, en geene vrinden daar hebbende, bracht hem de nood, om te krygen, die hy konde, te meer dewyl alle poorten voor hem geſlooten waren, ter oorzaak van den overlaſt zyner Voorzaaten. En deze onderneeming zou hem gelukt zyn, zoo hy geen miſſlagen begaan had. Na *Lombardie* vermeesterd te hebben, herwon hy de achting door *Karel* verlooren. *Genua* geraakte onder het Jok,

3 Hoofst-
deel.

* Hee-
ren van
Boulo-
gne.

Florence, de Marquis van *Mantua*, de Hertog van *Ferrare*, de *Bentivogles**, de Gravinne van *Forli*, de Heeren van *Fajence*, van *Pesaro*, de *Rimini*, van *Camerin* en *Piombin*, de *Luccoisen*, *Pisanen*, *Siennesen*, en alle de andere zochten zyn vrindschap. En't was doemaals, dat de *Venetianen* hunne eigen dwaasheid begonnen te begrypen, van *Louys* over twee derdendeelen van *Italien* meester te maaken, en dat alleen om twee Steden in *Lombardie* te verkrygen. Laat ons tegenwoordig eens zien, hoe licht het deezen Koning zou geweest zyn achtting te behouden, zoo hy den regelen, door my voorgeschreven, opgevolgd ware, en op de veiligheid zyner Bontgenooten had voorzien, die in grooten getale, en alle zwak zynde, hebben de eenige den *Paus*, andere den *Venetianen* te vreezen, zouden gedwongen geweest zyn met hem vereenigd te blyven, en door dit middel, zou hy lichtelyk zig van die, welke sterker

ker waren, als hy, hebben kunnen verzeekeren. Maar ter nauwer nood was hy binnen *Milaan* gekomen, of hy deed het tegendeel, den Paus *Alexander* hulpe en bystand verleenende, om *Romagne* te vermeesteren; zonder te begrypen, dat hy zig zelve zwakte, zyne vrienden verloor, den geenen bedorf, die zig in zyne armen geworpen hadden, dat hy den Paus vergrootte, hem zoo veel van het waereldlyk met het geestelyke latende winnen, dat zyn gezag daar door reeds meer, als te groot was. En na deze eerste misflag, wierd hy verplicht daar in te volharden, tot dat hy, om de eerzucht van *Alexander* paalen te stellen, en te verhinderen, dat hy meester van *Toscaanen* wierd, genoodzaakt was *Italien* in te trekken. Geen genoeg nu neemende, met den Paus vergroot, en zyne vrienden van zig vervreemd te hebben, beging hy noch grooter misflag, van het Koningryk van *Napels* met den Koning

3 Hoof-
decl.

van *Spangie* te deelen. Zoo dat, daär hy van te vooren alleen Scheidsman van *Italie* was, hy hem voor Medgezel nam, ten einde de eertzugtige dier Provincie, en zy, die op hem misnoegd waren, eenen toevlugt hadden; en gedurende, dat hy binnen *Napels* een chynsbaar Koning had kunnen laten, verdreef hy die, om 'er eenen in deffelfs plaats te stellen, die hem zelfs kon verdryven. Waarlyk de begeerte van overwinnen, heerschen, en verkrygen, is natuurlyk, en zeer gemeen, (10) en zoo meenigmaal het gebeurd, dat de menschen zig vergrooten, zoo worden zy gepreezen, (11) of

(10) *Vetus & jam pridem insita mortalibus potentia cupido.* Hist. 2.

(11) 't Is gelyk als het Mutianus verftond, wanneer hy tot Vespasian zeyde. Ik roepe u tot het Ryk, gy zyt 'er meester van, zoo gy wild, en het zou lafherigheid zyn, dat aan een ander over te laten, on-

der wie daar en boven uw leven in geen veiligheid zouzyn. *Ego te ad imperium voco, in tua manu positum est. . . . Torpere ultra, & perdendam Rempublicam relinquere, sopor & ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonestum, tam tuta servitus esset.* Hist. 2.

of ten minste niet gelasterd. Maar ³ Hoof-
 deel. wanneer zy begeerte hebben om te
 overwinnen, zonder kragten te bezit-
 ten, dat dan is een dwaling, en zy
 lasterens waardig zyn. Zoo dan
Vrankryk, *Napels* met zyn eigene mach-
 ten kon aantasten, moest zy dat ge-
 daan hebben; kon zy dat niet doen,
 zoo moest zy het Koningryk niet ver-
 deeld hebben. De verdeeling die zy
 van *Lombardie* met den *Venetianen*
 deed, was te ontschuldigen, dewyl
 'er dat diende, om voet in *Italie* te kry-
 gen; maar die van *Napels* was te laste-
 ren, om datter niets was, 't geen 'er
 toe dwong. *Louys* beging dan vyf
 mislagen: Hy ruineerde den zwak-
 ken; hy vermeerderde den macht van
 eenen Magtigen in *Italie*; hy bracht
 een zeer machtig vreemdeling daar in;
 hy kwam daar geen verblyf neemen;
 hy zond 'er geen *Colonien*. Had hy
 het met deze mislagen laten blyven,
 maar hy voegdde 'er noch een zesde
 by, zynde, dat hy den *Venetianen*
 be-

3 Hoof-
decl.

berooft. 't Is waar, had hy den *Paus* niet vergroot, of den Koning van *Spangie* in *Italie* gebracht, zoo zou het raadzaam geweest zyn, ja zelfs noodig die te vernederen; maar die stappen gedaan hebbende, die ik reedts gezeid heb, moest hy nooit hun wederftoegestaan hebben; want magtig zynde, als waar is, zouden zy anderen altoos belet hebben, om *Lombardie* te naderen, ten ware het geweest was, om 'er te helpen, dat zy meesters van *Lombardie* wierden. Andere nu zouden zig wel gewacht hebben, om aan *Vrankryk* deze *Provincie* te benemen, en die aan haar te geven, of die alle beide aan te tasten. Imand zal my zeggen, dat *Louys Romagne* aan den Paus *Alexander*, en *Napels* aan *Spangie* afstond, om den oorlog te vermyden. Maar ik antwoordde, dat men nooit een wanordre moet laten geschieden, om eenen oorlog te ontvlieden, om dat men in der daad die niet ontvlied, maar desselfs schade

uit-

uitsteld. En zoo andere bybrengen, dat *Louys* den *Paus* zyn woord had gegeven, om deze onderneeming t'zinnen voordeele in 't werk te zullen stellen, om een dispensatie van zyn huwelyk voor zig zelve, (12) en een Kardinaalshoed voor den Aartsbischop van *Rouaan* te verkrygen, zal ik in het Hoofddeel van de Trouwer Vorsten * daar op antwoorden. Voor het overige, *Louys* verloor *Lombardie*, om dat hy niets waarnam van al het geen, dat andere deden, die *Provincien* innamen, en die wilden bewaren, gelyk ik tegens den Kardinaal van *Rouaan* binnen *Nantes* zeidde, wanneer de Hertog van *Valentinois* (dus wierd *Cesar Borgia*, Zoon van den *Paus Alexander* genaamd) *Romagne*

3 Hoofst-
deel.* Het
18de
Hoofst-
deel.

(12) Met Anna Hertoginne van Bretagne. Hier van zeyd Nardi op een aangename wyze, dat de Prins Alexander, en Koning Louis de XII. zig beide gelykelyk van het gceftelyke bedienden, om het waereldlyke te verkrygen, Alexander, om *Romagne* voor zynen Zoon te bezorgen; en *Louys* om Bretagne aan zyne Kroon te vereenigen. 4 Boek zyner Hist. van Florence.

3 Hoofst-
deel.

gne vermeersterde. Want deze Kardi-
naal my toeduwende, *dat de Italianen*
in het stuk van den oorlog niets verston-
den, zoo antwoordde ik hem, *dat het*
wel bleek, dat de Franssen niets van
Staatszaaken verstonen, wyl zy, *den*
Paus zoo machtig lieten worden. En de
ondervinding heeft getoond, dat het
Vrankryk was, die den *Paus*, en den
Koning van *Spangie* in *Italie* zoo mach-
tig gemaakt heeft, en zy het weder-
om zyn, die den *Franssen* daar weder
uit gedreven hebben. Hier uit trek
ik een algemeen, en byna onfeilbaar
besluit, dat een Prins, die een ander
machtig maakt, zig zelven bederft;
want hy, die machtig geworden is,
wantrouwt altoos het vernuft, of
kracht van die, die hem zoodanig ge-
maakt heeft.

Waarom het Koningryk van Darius, na de dood van Alexander, die dat overwonnen had, niet opstond.

MIts de zwaarigheden, die zig opdoen, om eenen nieuw verkregen Staat te bewaren, zou ymand zig kunnen verwonderen, hoe dat *Alexander de Groot* in zoo weinig Jaaren meester van *Asie* geworden, en aanstonts daar op gestorven zynde, zoo dra hy zig in het bezit daar van gesteld had, zyne Opvolgers zig daar in handhaafden, zonder andere zwaarigheden te boven te komen, dan zulken, die hun eigen eerzucht onder hun deed ontstaan, in plaats, dat naar allen schyn, deze volkeren 'tgezeide Jok zouden afgeworpen hebben. Hier op zeg ik, dat alle de Staaten, daar ons eenig geheugen van overschiet, zig op twee verscheide wyzen hebben geregeerd bevonden, of
door

door een abfoluit Prins, die door gunft Ministers gebruykt, die hy wil, om hem in 't regeeren van zynen Staat te helpen; of wel door eenen Prince, en door de Grooten van dat Land, die deel in de regeering hebben, niet door gunft en toefstemming van den Vorft, maar ter oorzaak van hunne oude afkomst. Deze Grooten hebben bezondere Staaten, en Onderdanen, die hun voor hunne ware Heeren erkennen, en een natuurlyke genegenheid voor hebben. In de Staaten, die door eenen Prince alleen geregeerd worden, heeft die meer gezag, dewyl 'er in de gantsche uitgebreidheid van zyn land, niemand is, dan hy alleen, die daar voor meefter erkend word, en zoo men daar ymand anders gehoorzaamd, zoo is dat niet uit eenige bezondere genegenheid, dien men voor hem heeft, maar om dat hy Minister en Bevelhebber van den Vorft is. Dit onderscheid van Regeering ziet men tegenwoordig in *Turquye*,

en in *Vrankryk*. *Turkyen* word door een eenig Heer alleen geregeerd, alle de andere zyn flaven, en deze Grootte Heer, die zyn Monarchie in Provinciën verdeeld, zend Gouverneuren derwaarts, die hy zoo meenigmaal en dikwils veranderd, als het hem behaagd. *Vrankryk* in tegendeel heeft een meenigte van oude Heeren, die hunne eigen onderdanen hebben, en daar bemind worden; en de Koning zou hun deze hooge waardigheden niet derven benemen, zonder veel gevaar te loopen. Deze twee Staten nu wel aanmerkende, zal men zien, dat het zeer bezwaarlyk is, die van *Turkyen* te bemachtigen, maar dat het ook zeer licht vald, die te bewaren, als men het eens bemachtigt heeft. De zwaarigheden, om dat te overwinnen, bestaan hier in, dat een Overwinnaar door de Grooten van den Staat daar niet kan ingeroepen worden, of verhopē, dat de rebellie der geenē, die het Ministerschap in handen hebben,

4 Hoofst.
deel.

4 Hoofst-
deel.

ben, zyn conquest ooit zal bevoor-
den; want alle te zamen flaven, en
schepzelen van den Prince zynde,
kan men niet, als zeer bezwaarlyk,
die omkooopen. Wanneer die zig nu
allieten omkooopen, zoo zou dat wei-
nig helpen, om dat, door redenen
by ons aangehaald, zy de volkeren
tot zig niet zouden kunnen trekken.
Dus moet hy, die den *Turken* zou
willen aantasten, alles meer afwach-
ten van zyne vereenigde benden, en
verhoopen van zyne eigene magten,
als van hunne wanordren. Maar zoo
zy eens in een Veldslag t'eenemaal
verflagen wierden, dat zy geen leger
meer konden op de been brengen, zoo
zou 'er niets te vreezen zyn, dan van
het huis van den Prince, 't geen men
moest uitroejen; waar na niemand
meer overig zou zyn, dien men be-
hoefde te vreezen, alle de andere geen
achting onder het volk hebbende.
En gelyk nu voor de overwinning de
Overwinnaar van hunne kant niets te
ver-

verhoopen heeft, zoo heeft hy ook <sup>4 Hoofst-
deel.</sup> daar na niets te vreezen. Gantsch anders is het gesteld, in Staaten, als *Frankryk* geregeerd; licht kan men daar in komen, met ymand der Grooten van het Koningryk te winnen, dewyl 'er altoos misnoegden en wargeesten gevonden worden. Deze, zeg ik, om redenen reeds by gebracht, kunnen u den weg tot dien Staat wel baanen, en derzelve overwinning bevorderen, maar duizend zwaarigheden zullen u ontmoeten, om die te bewaren, 't zy van de kant, die u geholpen hebben, of van de zyde der geenen, die gy onderdrukt hebt. En 't is niet genoeg, dat gy het geslacht van den Prince uitroeyd, dewyl de Grooten, die overblyven, zig Hoofden der party maaken; en by gebrek van 'er allen genoeg te kunnen geven, of allen uit te roejen, zoo verliest gy dezen Staat by de eerste gelegenheid. Zoo men nu den Staat van *Darius* aanmerkt, men zal bevinden,

C 2

dat

4 Hoofst.
deel.

dat zy die van den *Turk* gelyk is. Hierom was het noodig, dat *Alexander* diēt'eenemaal besprong, en aan *Darius* het veld benam, na wiens nederlaag en dood, hy vreedzaam bezitter van dien Staat bleef, door redenen boven aangehaald. En zoo zyne Opvolgers wel waren vereenigd gebleeven, zonder moeite zouden zy die hebben kunnen bewaren, nademaal'er geen andere oproeren ontstonden, als die zy zelfs verwekten. Maar wegens Staaten, bestierd als *Vrankryk*, 't is onmogelyk die vreedzaam te bezitten, ten getuygen verstrekken daar van de gedurige oproeren van *Spangie*, der *Gaulen*, en van *Griekenland* tegens den *Romeinen*, die alle hier van daan kwaamen, datter een meenigte van Heerschappyen in die Staaten was; want zoo lang deze veelheid van Heeren in wezen bleef, was de Heerschappye der *Romeinen* altoos wankelbaar; in plaats, dat zy vreedzame bezitters wierden, na dat zy, door een mo-
gent-

gentheid van langen duur, alle deze Heeren t'ondergebracht hadden. En naderhand onder malkanderen beginnende te stryden, vond yder het middel, om een gedeelte dezer Provinciën zig toe teeigenen, naar het gezag, 't geen hy daar in verkreeg, en dat zoo lang, tot datter niemand van het bloed der oude Heeren meer overig zynde, men geene andere, als den *Romeinen* meer erkenden. Dit alles wel aangemerkt zynde, zal men zig niet verwonderen, dat *Alexander Azie* zoo licht heeft kunnen bewaren; en der zwaarigheden, die *Pyrrhus* en anderen ontmoeten, om hunne conquesten te behouden; 't geen niet afhing van de veel of weinig dapperheid van den Overwinnaar, maar van het onderscheid van den overwonnen Staat.

(I)

C 3

V Y F.

(1) Machiavel geeft ons daar van een heerlyk voorbeeld in het 12de Hoofd-deel van het derde	Boek zyner Republyk. <i>Zoo men</i> , zeyd hy, <i>aanmerkt, welke de gebuuren van Florence, en welke die</i>
---	--

van

5 Hooft-
decl.

van Venetien waren, zoo zal men zig niet verwonderen te zien, dat Florence, niet tegenstaande zy meer kosten in de oorloogen deed, als Venetien, echter minder geconquesteert heeft; want dat kwam nergens anders vandaan, dan van het onderscheid haaver gebuuren. Florence was omringt van vrye Steden, en by gevolg hertzeekig, om hunne vryheid te beschermen; in tegen-
deel, zy, die aan Venetien

grensden, waren gewoon onder eenen Prince te leven, en by gevolg zonder vryheid. Volkeren nu onder dienstbaarheid gewoon, hebben geen grooten afkeer; om van Meester te veranderen, want dikwils zal'er die lust bekynpen. Dus is het de Republyk van Venetien lichter gevallen hare gebuuren te overwinnen, niet tegenstaande zymagtiger waren, als die van Florence.

V Y F D E H O O F D D E E L .

Hoedanig men Steden en Vorstendommen moet regeeren, die eer zy overwonnen waren, door hunne eigene Wetten geregeerd wierden.

Zoo een overwonne Staat aan de vryheid, of aan hare Wetten gewend is, zoo zyn der drie middelen, om die te bewaren. De eerste is, die te bederven, de tweede, daar te gaan wonen*, ten derde, hare eigene Wetten te laten, onder voorwaar-
de

* Zynde de grondregel der Turken.

de van een Tribuit te betaalen, en aan een klein getal van perſoonen te gehoorzaamen, die gy daar aanſteld, om die voor u te bewaren; (1) hier toe zullen alle deze menſchen hun verſtand in 't werk ſtellen als zig niet konnende handhaven, dan door uwe macht en beſcherming. En buiten twyffel een Prins zal beter een Stad bewaren, gewoon in vryheid te leven, door hare eigen Burgeren die latende regeeren, als anders te doen; ten getuygen verſtrekken ons daar van de *Lacedemoniers*, en *Romeinen*. De eerſte ſtelden eenen *Oliarchiſchen* Raad aan binnen *Athenen* en *Theben*, en evenwel verlooren zy beide deze Steden. De andere bewaarden *Capoue*, *Carthago*, en *Nirmantie*, om dat zy deeze

C 4

Ste-

(1) Dit deed Artabanus Koning der Parthen te Sekeucie, welkers democratiſche regeering hy in een Oliarchie veranderde, als naaft komende by de Koninglyke waardigheid. *Quis plebem primoribus tradidit, ex ſuo uſu* (volgens zyn belang zeyd Tacitus) *Nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regia libidini proprior eſt.* Annal. 6.

r Hoofst-decl.

5 Hoofst-
deel.

Steden ruineerden. In tegendeel *Griekenland* willende houden, als *Sparta* dat gehouden had, dat is te zeggen, met hare Wetten en vryheid te laten, gelukte haar dat niet, en zy wierden gedwongen veele Steden dezer Pro-
vintie te verwoesten, om die te bewa-
ren. Waar uit ik besluit, dat het beste middel, om bemachtigde lan-
den te bewaren, is, die te ruineeren;
en dat hy, die meester van een vrye
Stad word, en die niet bederft, niet
anders te wagten heeft, als zelfs be-
dorven te worden, om dat zy altoos
tot een voorwendzel van oproer den
naam haarer vryheid, en oude ge-
woontens heeft, die noch de tyd,
noch weldaden haar ooit zullen doen
vergeeten. En zoo men geen onee-
nigheid onder den inwoonderen zaaid,
of die uitroeid, (2) zoo eischt zy in
alle

(2) *Quoties concordēs sibi quisque contra amulos agunt, zēid Tacitus ter zēlver plaats, spernitur in partem, adversum omnes Partibus, ubi dissensere, dum valescit.* En in het elfde

alle gelegtheden hare voorige vry-<sup>Hooft-
deel.</sup>heid weder, gelyk *Pifa* deed, die zederd zoo veele Jaaren onder het Jok der *Florentynen* was. Maar zyn het Steden en Provincien, gewoon onder eenen Prince te leven, en datter geen perfoon van zyn bloed meer overig is; gelyk dan aan de eene kant zy gemaakt zyn, om te gehoorzaamen, en aan de andere zyde het Huis van haren ouden Prince is uitgebluft, zoo zullen zy niet licht over een komen, om eenen anderen aan te stellen. Daar benevensby gebrek van dat zy weten zig vry te maaken, zoo zyn zy veel langzaamer om de wapenen op te vatten, en by gevolg is het lichter voor eenen Prince, die te vermeersteren. Maar *Republyken* hebben meer leven, meer

C 5

haat,

Boek zyner Annales, <i>deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine Parthorum dedecore, quos nova civitas tandem eluserat.</i> Eene Stad had het zeven Jaar tegens de gantsche	macht der Parthen gehouden; alleen om dat hare inwoonders wel vereenigt waren. Dit be- toond hoe noodig het zy, die oneenig te maaken.
--	--

haat, meer gevoelen en wraak, en het geheugen der oude vryheid kan daar niet sterven. Dus is het beste, die te bederven, of daar te gaan wonen.

S E S D E H O O F D - D E E L .

Van nieuwe Staaten, die de Prins door zyn dapperheid, en eigen wapenen verkrygt.

NIemand vinde vreemd, zoo, in 't geen ik kome te zeggen, en van een nieuw Prince, en nieuwe heerschappye, zeer groote voorbeelden bybrengt; want gelyk het den menschen eigen is, den gebaanden weg in te slaan, en de daaden van een ander op te volgen; schoon men dien zelve niet t'eenemaal kan houden, of altoos de volmaaktheid der geenen bereyken, die men navolgt, zoo moet echter een voorzigtig man altoos de voetstappen der voortreffelykste personagien na wandelen, ten einde,

zoo hy met die niet kan gelyk staan, ten minste in eenige zaak gelyken, even als goede boogschutters, die ver van het wit zig afgezonderd bevindende, hoog toeleggen, niet om zoo hoog te schieten, maar om al mikkende het wit te bereyken. Ik zegge dan, dat alle nieuwe heerschappyen, die eenen nieuwen Prince hebben, meer of minder bezwaarlyk zyn, om te bewaren, naar dat die Prins meer of minder bekwaam is. Gelyk nu van een bezonder persoon een Prins te worden, een teeken van dapperheid, of geluk is, zoo schynd het, dat het een of het ander veel helpt, om veele zwaarigheden te boven te komen. Evenwel hy, die van het Geval minst begunstigd is, word altoos langst gehandhaaft, en dat is noch lichter voor hem, die, by gebrek van andere Staaten hebben, genoodzaakt is in zyne nieuwe heerschappye te moeten gaan wonen. Wat den zulken aangaat, die door hun eigen dapperheid Princen ge-

6 Hoof-
deel.

6 Hoof-
decl.

worden zyn, zoo zyn de voortreffelykfte *Moifes*, *Cyrus*, *Romulus*, *Thefeus* &c. En ſchoon *Moifes* niet anders gedaan heeft, als zaaken, die Godt hem geboden had, uit te voeren, echter verdiend hy, dat men zig over hem verwonderen, alleen door deze genade, die hem, waardig maakte, om met Godt te ſpreken. Maar nopende *Cyrus* en andere, die Koningryken verkregen of geſticht hebben, zoo is alles wonderlyk; en zoo men hunne daaden, en bezondere inſtellingen beſchouwt, die zullen weinig verſchillende van die van *Moſes*, die zoo grooten Leermeeſter had, bevonden worden. Want zoo men derzelver leven wel onderzoekt, men zal zien, dat het Geval hun niet anders als gelegenheid verſchaft heeft, die de reden gaf, om zoodanig een gedaante van Regeering in te voeren, als zy raadzaam oordeelden, en door gebrek van gelegenheid, zou hunne dapperheid zonder vrugt geweest zyn, en by

ge-

gebrek van dapperheid moet de gelegentheid verlooren gaan. *Mofes* moest dan den *Israëlit*en flaven in *Egypten* vinden, ten einde zy hem volgden, om uit de flavernie te geraaken. *Romulus* moest uit *Alba* gelicht, en van zyn geboorte af te vondeling geleid worden, om Stichter en Koning van *Romen* te zyn. *Cyrus* moest den *Perssen* misnoegd over de heerschappye der *Meden*, en dezen door een lange *Vrede* verwyft vinden. *Theseus* had zyn vernuft niet kunnen toonen, zoo de *Atheniensers* niet waren verstrooid geweest. (1) Deze gelegentheden dan maakten deze menschen gelukkig, en hunne wysheid veroorzaakte, dat zy de gelegentheid aangreepen, waar door hun vaderland zoo gelukkig en aanmerkelyk is geworden. Zy, die door het zelve middel, als de Ouden, Prin-

6 Hoof-
deel.

cen

(1) De Krygstucht was te herstellen. *Corrupta* bedorven, zeyd de Jonge *est castorum disciplina*, *Plinius* tegens *Trajanus*, *ut tu corrector emendaten* einde gy de glory *torque consingeret*. In zyn zoud hebben, van die *Panegiricus*.

6 Hoof-
deel.

cen worden , ontmoeten wel zwaarigheid , om dat te worden , maar zy handhaven zig ook lichtelyk . De zwaarigheden , die zy hebben uit te staan , komen ten deele door de nieuwe gebruyken , die zy gedwongen zyn in te stellen , om hunnen Staat te bevestigen , en hunne perfoonen te beveiligen ; want daar is geen zwaarder , twyffelachtiger , en gevaarlyker onderneming , als nieuwe Wetten te willen invoeren . Om dat de Invoerder allen den geenen tot vyanden heeft , die by de ouden zig wel bevinden , en flauwe en koele beschermers zynde zodanigen , die daar voordeel uit trekken . En deze flauwheid komt ten deele uit vreeze voort , die zy voor hunne tegenstrevoren hebben , dat is , voor den zulken , die met de oude te vrede zyn , en uit de ongeloovigheid der menschen , die nooit goed gevoelen van nieuwe instellingen hebben , dan na een lange ondervinding . Waar door het gebeurd , dat zoo meenig-

nigmaal zy, die vyanden zyn, gelegenheid hebben, om zig te beweegen, dat met hitte doen, en de andere maar flauw tegenstaan, dus is de Prins van beide kanten in gevaar. Ten dezen einde is het noodig, om dit point wel te verstaan, van te zien, of deze Wetgevers zig zelve wel ondersteunen, dan of zy van een ander afhangen, dat is te zeggen, of zy, om hunne onderneeming te beleiden, moeten bidden en verzoeken, in dit geval, verdwynd die altoos in rook; dan of zy door macht zig kunnen doen gehoorzaamen, en als dan zal het 'er altoos wel gelukken. Hier van daan komt het, dat alle deze Princen, door my genoemd, met de wapenen in de hand hebben overwonnen, en ongewapend zyn verlooren gegaan; want behalven de gezeide redenen, is het gemoed der menschen zeer wankelbaar. Licht kan men 'er van een zaak overreden, maar bezwaarlyk lang in die overreding houden. Men moet dan

6 Hoofd-
deel.

dan zoo goede ordre stellen, dat wanneer zy niet meer gelooven, men'er door geweld doe gelooven. *Moses*, (2) *Cyrus*, *Theseus*, en *Romulus* zouden hunne Wetten zoo lang niet hebben kunnen doen gehoorzaamen, zoo zy ongewapend geweest waren, gelijk als by onzen tyd aan den Monnik *Feronimo Savanorola* is gebeurd, die verlooren ging, by gebrek, dat hy den macht niet had, om den geenen, die zyne woorden geloofden, in dat geloof te doen volharden, en den ongelooovigen daar toe te noodzaaken.

(2) Hy, die den Bybel met bezadigde zinnen leeft, (zegt Machiavel in het 30 Hoofd-deel van het 3 Boek zynen Republyk) zal zien, dat *Moses*, om zyne Wetten onschikbaar te maaken, genoodzaakt was, om een meenigte van menschen te doen sterven, die door nydigheid zig tegens zyne voornemens aankanten. *Moses* den Israëlitien by een verzameld heb- bende, sprakt tot hen de- ze woorden: *Alzoos leid de Heere, de Godt Israels, Een yder doe zyn zwaard op zyne heupe: gaat door, en keerd weder van poorte tot poorte in't leger, een ygeelyk doode zynen broeder, en elk zynen vrynd, en elk zynen naasten. En de zoonen Le- vi dedden na het woord van Mose; en daar vielen van den volke op dien dag ontrent 3000 Man.* *Exod. 32.*

ken. (3) Deze foorten van menschen ontmoeten aanstonts groote zwaarigheden, ja zelfs groote gevaaren op hunnen weg, en eenen grooten moed moeten zy hebben, om die te boven te komen. Maar wanneer zy dat zyn, en door het overlyden hanner benyden eerbied en achting biginnen te verkrygen, dan worden zy machtig, gelukkig, en geeerbied.

6 Hoofst-
deel.

By deze groote voorbeelden, wil ik noch een minder voegen, maar die cenig opzigt met de eersten heeft, en in plaatze van verscheidde andere zal zyn. Zynde dat van *Hieron*, die van een bezonder Persoon, Prince van *Siracuse* wierd, zonder aan het Geval iets anders dan de gelegentheid verschuldigt te zyn, dat die van *Siracuse* onder-

D

drukt

(3) Machiavel zeyd, dat is te zeggen, Huil-
dat hy het volk van Flo- ders of Gevinsden; en
rence had wys gemaakt, die zyner vyanden, *Arria-*
dat hy met Godt sprak. *bati*, dat is, verwöeden,
Repub. 1 Boek 11 Hoofd- of zonder tucht genaamd
deel. Nardi zeyd, dat de wierden. 2 Boek zyner
party van Savonarola bin- Historie van Florence.
nen Florence *Piagnoni*,

6 Hoof-
deel.

drukt zynde, hem tot hunnen Kapitein aanstelden, waar door hy zederd waardig wierd hun Prins te worden. Ende Schryvers, die van hem gesproken hebben, seggen, dat in zyn bezondere staat hem niets ontbrak om te regeeren, als een Koningryk. Hy verdreef de oude Krygsmacht, stelde een nieuwe aan; verliet zyn oude Vrienden, maakte nieuwen, en na dat Vrienden en Soldaaten had gemaakt, t'eenemaal hem toegedaan, zoo was het hem licht op deze fondamenten te bouwen. Zoo dat hy wel veel moeite had, om dat te verkrygen, maar weinig om te bewaaren.

ZEVENDE HOOFD-DEEL.

Van nieuwe Heerschappyyen, die men door de machten van een ander, of door geluk verkrygt.

GElyk zy, die van bezondere Persoonen, Princen alleen door ge-

geluk worden , weinig moeite hebben , om daartoe te komen , zo vinden zy 'er veel , om zig daar in te handhaven. Zy vinden geen hinderpaal op den weg , nademaal zy veel eer ten Troon vliegen , als gaan , maar wanneer zy daar op gezeten zyn ; dan zien zy alle zwaarigheden op hun los berften. Deze Princen nu zyn , zy , aan wie een Staat , of door geld , of door enkele gunst gegeven word , zodanige zy waaren , die *Darius* , wegens zyne veiligheid en glory in verscheidde plaatzen van *Griekenland* en den *Hellefont* maakte ; of wel zulke Keifers , die van besondere Persoonen ; door gunste van omgekochte Soldaaten , tot het Ryk kwaamen. Deze dan handhaven zig niet , dan door den wille en het geluk der geenen , die haar verheven hebben. Dit nu zyn twee zaaken , de verandering geweldig onderworpen. Daar benevens weten of kunnen zy desen rang niet bewaren ; want geen Man van groot verstand zynde , hoe

7 Hoofst:
deel.

7 Hoofst-
deel.

zal hy, die altoos in een geringe staat geleefd heeft, weten te gebieden? En nu al wetende te gebieden, hoe zal hy dat kunnen, geen Krygsmagt, die hem genegen en getrouw is, aan de hand hebbende? Dat meer is, 't is van die Staaten, die eenslags wasschen, gelyk die planten, die schielyk groeyen, en haastig vergaan. Zy kunnen zo sterke wortelen niet schieten, of zoo goede correspondentien hebben, of de eerste tegenspoed moet 'er bederven, zo zy, die schielyk Princen geworden zyn, op die wyze als ik gezeid hebbe, niet bekwaam genoeg zyn, om aanstonts middelen te vinden van te bewaaren, 't geen het Geval hun ter hand gesteld heeft, en om gronden te leggen, zoo haast zy Princen geworden zyn, die andere Lieden lyden, alvorens zy dat wierden.

Ik wil twee voorbeelen van onzen tyd aanhalen, nopende de twee wyzen van Prins te worden, of door verdienste, of door geluk. De eene is

Fran-

Francis Sforce, die door zyn groote bekwaamheid, van een bijzonder persoon, Hertog van Milaan wierd, en zonder veel moeite bewaarde, 't geen hem zoo veel kostte, eer hy dat verkreeg. Het andere is van *Cesar Borgia*, gemeenlyk Hertog van *Valentinois* genoemd, die door het geluk van zynen Vader eenen Staat verkreeg, en die ook zoo haast verloor, zo dra zyn Vader gestorven was, niet tegenstaande hy alles in 't werk stelde, wat een bekwaam en voorzigtig Man doen moest, om sig in eenen Staat in te wortelen, die hy van een anders geluk behield. Want hy, die geen gronden geleid heeft, alvorens Prins te zyn, kan door groote behendigheit dat vervullen, na hy dat geworden is, soo als ik gezeid hebbe; maar het gebouw en de Bouwmeester loopen altoos groot gevaar. Zo men alle de voortgangen van den Hertog van *Valentinois* aanmerkt, soo sal men sien, dat hy groote Fondamenten voor sijn toekomstende

mende Mogentheid bereid had. En ik geloove dat het niet overtollig sal zijn, daar van te spreken, geen beter voorbeeld voor een nieuw Prince, als de zyne, gevonden wordende; want soo de schikkingen, die hy nam, hem niet gelukten, soo was fulks zijn schuld niet, maar een ongemeene kwaadaardigheid van het Geval. Zyn Vader ontmoette veel Zwaarigheden, om hem groot te maaken. 1. Zag hy, dat hy hem geen Staat kon geven, dan die aan de Kerke behoorde, en dat soo hy eenige Steden daar van kwam af te snyden, dat de Hertog van *Milaan* en de *Venetianen*, die *Fajence* en *Rimini* reeds onder hunne bescherming hielden, fulks niet souden gedoogen. 2. Dat de Wapenen van *Italien*, daar hy sig van moest bedienen, in de handen der fulken waren, die de grootheid van den Paus moesten vreezen, te weeten der *Ursynen* en *Colonnen*, nevens hunne aanhangeren, en dat hy dus op die, sig niet kon vertrouwen. Hy moest dan
alle

alle dese verhinderingen verbreeken, <sup>7 Hooft-
decl.</sup> den Staaten van *Italien* oneenig maaken, om zeekerlyk een gedelte te bemagtigen. En dit was hem licht ter oorzaak van den *Venetianen*, die om andere Redenen den *Franffen* noodigden, om andermaal in *Italien* te komen; daar hy zelfs den weg toe baanden, met het eerste Huwelyk van den Koning *Louis* te vernietigen.

Dese Koning dan ten verfoeke der *Venetianen* in *Italien* gekomen zynde, en met toestemming van *Alexander* den VI. was ter nauwer nood te *Milaan* gekomen, of hy trad, wegens zyn achtig, in de voornemens van den *Paus*, gaf hem Volk, om *Romagne* te bemachtigen, 't geen *Valentinois* tegens wille en dank der *Colonnen* innam. Maar om dat te bewaren, en verder voort te gaan, vond hy twee hinderpaalen, de eene van de kant der *Ursinen*, daar hy zig van bediend had, vreezende, dat sy hem in nood mogten verlaten, en dat zy niet alleen hem

7 Hoofst-
deel.

fouden verhinderen, dat te verkrygen, maar daar beneffens hem zouden benemen, dat hy verkregen had. De andere was van de zyde van *Vrankryk* waar van hy ook vreesde verlaten te worden. Want wat den *Ursinen* aanging, naar het innemen van *Fajence* had hy bemerkt, dat zy zich flaeu in't beleg van *Bologne* hadden gedragen, En gelyk, na het Hertogdom van *Urbino* vermeesterd te hebben, de Koning hem verhinderde in *Toscanen* te vallen, so oordeelde hy soo wel van de voornemens van *Vrankryk*, dat hy besloot, niet meer van het Geval, of van de Wapenen van een ander af te hangen.

Het eerste dan, dat hy deed, was den *Ursinen* en *Colonnen* te verzwakken, die hunner Aanhangeren in zynen dienst trekkende, die Edellieden waren, aan welken hy groote penzioenen, bedieningen, en Gouvernemen-ten, yder naar zyne hoedanigheid gaf. Zoo dat hy in weinig tyds de genegenheid, die zy de strydige party toedroef.

droegen, tot zig trok. Hier na den *Colonnen* verftroid hebbende wachtte hy naar gelegenheid, om de *Ursinen* te bederven, die wel haast zig opdeed, en gelukkig door hem behandeld wierd. De *Ursinen* nu te laat bemerkende, dat de grootheid van den Hertog, en der Pauffelyke regeering hun bederf was, hielden zy een by eenkomst te *Magione*, in de landftreek van *Peroufe*. Dese by eenkomst bracht den oproer van *Urbis*, en veel onrusten in *Romagne* voort, die den Hertog voor duizend gevaren bloot ftelden, die hy met hulpe der *Franffen* gelukkig ontkwam. Maar na zyne zaaken herfteld te hebben, veraf van fig op hun, of andere Vreemdelingen te vertrouwen, van welker bescheidenheid hy niet meer wilde afhangen, zoo ftelde hy alles in 't werk, om 'er te bedriegen; 't geen hem by de *Ursinen* fo wel gelukte, dat zy met hem verzoenden, door bemiddeling van den Heer *Paul*, dien hy door gefchenken won, en zy wa-

7 Hoof-
deel.

ren zoo dwaas , van zig binnen *Sinigal-
lie* in zyne handen te stellen. Hebbende
dan deze Hoofden uitgeroeid , en hun-
ne aanhangeren tot zyne Vrinden ge-
maakt , had zyne macht des te beter
Fondamenten , om dat hy gantsch *Ro-
magne* , en het Hertogdom van *Urbini*
inhiel , en de Menschen zich wel by
hem bevonden.

Gelyk hy nu hier in verdiend nage-
volgd te worden , soo wil en moet ik
iets hier van seggen. Wanneer hy
Romagne had ingenomen , bemer-
kende , dat het gierige Heeren had
gehad ; die hunne Onderdanen meer
hadden berooft , als begunstigd , dat
roof , factien en doodslagen binnen
die Provincie den overhand hadden ,
soo oordeelde hy , dat om die te be-
vredigen , en aan den Koninglyken
arm die te doen gehoorfamen , het
noodig zou zyn een goede regeering
daar aan te stellen. Hier toe verkoor
hy *Remiro d'Orco* , een wreed en woe-
lend mensch , aan wien hy volkomen
macht

macht gaf. Binnen korten tyd her- 7 Hoofst-
decl.
felde deze Gouverneur alles in een goede staat, en verkreeg een seer groote achting. Maar naderhand de Hertog vreezende, dat een zoo bovenmatig gezag wel mocht hatelyk worden, (1) zoo rechtte hy in 't midden der Provincie een Burgerlyke Rechtbank op, daar yder Stad zyn *Advocaat* in had; en gelyk hy sag, dat de strengheden van het voorledene hem hadden den haat op den hals gehaald, zoo besloot hy, op eenen morgen, *Remiro* te laten in stukken houwen, en de brokken van zyn lichaam, op een staak geplant, op de plaats van *Cesene* ten toone te stellen, met een bloedig mes aan zyn zyde, om den volke te betoonen, dat de bedreevene wreedheden niet van hem, maar van het wreed naturel van zynen Staatsdienaar van daan kwamen; (2) 't geen wel

(1) *Nec unquam satis
fida potentia, ubi nimia
est*, zeld Tacitus Hist. 2.

(2) 't Is den Princen
gewoon vroeg of laat den
werktuigen haarer wreed-
heyd

wel al de waereld verbaasde, maar ook te gelyk den gemoederen bevredigde.

Maar laat ons tot ons onderwerp wederkeeren. De Hertog zig seer machtig fiende, en voor alle tegenwoordige gevaaren byna bedekt gesteld, om dat hy naar zyne wyse sig gewapend, en van het meerendeel der geenen, die hem van byna konden beschadigen, sig ontlafte had, soo had hy niet meer, dan van de kant van *Vrankryk* te vreesen, wel wetende, dat die Koning, die maar al te laat zynen misflag bemerkte had, niet zou toelaten, dat hy grooter wierd. Hierom begon hy nieuwe vrienden te zoeken, en den *Franssen* in de weeg te leggen, wanneer zy in het Koningryk van *Napels* kwamen, om de *Spanjaarden* te verdryven, die *Cajeta* belegerd hadden.

heid op te offeren. *Scele-* & *pragaves adflixit.* An-
rum ministros, zeyd Tacit- nal. 4. *Levi post admissum*
 tus van Tiberius, *ut per-* *scelus gravia, dein graviore*
verti ab aliis nolebat, ita odio. Annal. 14.
plerumque satiatus veteres

den. En het besluit, door hem genomen, om zig van 'er te verseecken, zou wel haast hem gelukt zyn, zoo zyn vader noch maar eenige tyd in 't leven ware gebleven. 7 Hoof-
deek.

Dusdanig was zyn beleid in opzigt der tegenwoordige zaaken; maar laat ons zien, hoedanig hy zig in opzigt der toekomende gedroeg. Gelyk hy nu te vreezen had, of niet wel een nieuwe Paus hem benemen mocht, dat *Alexander* hem gegeven had, zoo tragtte hy door vier middelen daar in te voorzien; I. Met het gantsche geslagt dier Heeren uit te roejen, die hy berooft had, (3) om den Paus alle gelegenheid te benemen, van die te her-

(3) Mutiaan eerste Minister van Vespasiaan deed den Zoon van Vitellius sterven, om alle zaaden van den oorlog, zoo als hy zeide, uit te bluffschen. *Mutianus Vitellii filium interfici jubet, mansuram discordiam obtendens, ut semina belli restinxisset.* Hist. 4. 't Is gevaarlyk genoeg den geenen in 't leven te laten, die men berooft heeft. *Periculum ex misericordia. . . Ubi Vespasianus imperium invasit, non ipse, non amicis ejus, non exercitibus securitatem, nisi extincto amn- latu redituram.* Hist. 3.

7 Hoofst-
deel.

herstellen; II. Met alle *Roomfche* Edellieden zig te verzoenen, om door dat middel den *Paus* in toom te houden; III. Met zoo veel creatuuren, als hy kon, in het *Sacro Collegio* te maaken; VI. Met zig zelven zoo machtigen Heer te maaken, eer dat de *Paus* ftierf, dat hy deffelfs eerften aanval mocht komen te wederftaan.

Van deze vier zaaken, had hy voor het overlyden van *Alexander*, reeds drie uitgevoerd, en de vierde was byna gedaan. Want van de beroofde Heeren ontfnapten hem 'er weinige, de gantsche *Roomfche* Adel was in zyne belangens, en het meerendeel der Kardinaalen, van zynen aanhang. Wat de vermeerdering van zynen Staat betrof, hy dacht zig meester van *Tofcanen* te maken, daar hy *Peroufe* en *Piombino* reedts in bezat, behalven *Pifa*, 't geen zig onder zyne befcherming had begeben, en het maar alleen aan hem ftond, dat in te nemen, als den *Franfzen*, door den *Spanjaarden* uit het Koning-

ningryk van *Napels* verdreven, niet meer te vreezen hebbende; en daar benevens de andere zyne vriendschap van nooden hebbende. Waar na *Luques* en *Siena* zig het Jok onderwierpen, 't zy uit haat tot den *Florentynen*, of uit vreeze, en de *Florentynen* konden daar in niet voorzien. En zoo dat gelukt had, zoo als buyten twyffel in dat zelve Jaar, daar *Alexander* in overleed, zou gebeurd zyn, zoo zou hy soo machtig en groot geworden zyn, dat hy zig zelve had kunnen ondersteunen, zonder eeniger wyze van een ander af te hangen. Maar vyf Jaaren, na dat hy had begonnen het zwaard uit te trekken, liet *Alexander* hem tot stervens, toe ziek, omcingeld van de legeren van twee groote vyandlyke Koningen, en geenen anderen Staat in der daad hebbende, dan *Romagne*, en het overige in de lucht. Hy nu was zoo dapper en bekwaam, om te weten, wanneer hy moest winnen, of den menschen bederven, en de

7 Hooft-
deel.

de fondamenten, die hy in zoo weinig tyd geleid had, waren zoo goed, dat zoo hy gezond gebleven ware, of geen twee magtige legeren had op den nek gehad, hy alle deze zwaarigheden zou te boven gekomen zyn. 't Geen nu betoond, dat zyn fondamenten goed waren, is, dat *Romagne* meer als een maand naar hem wagtte, en schoon dat *Baglionis Vitellis*, en *Ursinen* te *Romen* gekomen waren, zy niets tegens hem konden uitrichten, hoe ziek en krank hy ook mocht zyn. Ende kon hy geenen *Paus* doen verkiesen, dien hy wilde, ten minste kon hy uitsluiten, dien hy niet wilde. Maar alles zou hem ligt geweest zyn, ware hy niet siek geweest, als *Alexander* stierf. En in die tyd, wanneer *Zulius de II.* verkooren wierd, zeyde hy tot my: *Dat hy op alles had gedacht, 't geen na de dood van Alexander kon geschieden, en op alles had voorzien; maar dat hy niet had kunnen raaden, dat hy ter zelve tyd, als zyn vader overleed, in doods gevaar zou zyn.*

Dis

Dit alles wel aangemerkt zynde, so weet ik niet, watter in het beleid van den Hertog te berispen is; 't schynd my veeler, dat zy alleen, die door het Geval, of de Wapenen van een ander ten Troon stygen, hem moeten na volgen, te meer, om dat hy een grooten moed, en groote voornemens hebbende, niet anders kon regeeren. Want zyne voorwerpen zyn in geen rook verdweenen, dan door zyne ziekte, en de kortheid der Pauuselyke Regeering van *Alexander*. Waarom een nieuw Prins die zich van zyne Vyanden wil verzeekeren, Vrienden maaken, door geweld, of list overwinnen, van de Volkeren wil bemind en gevreesst zyn, van zyne Soldaten, geeerbied en gehoorzaamd; zig van die wil ontlasten, die hem zouden kunnen of mogen beschadigen; nieuwe gewoontens wil invoeren; deftig en streng, edelmoedig en mildadig, een ontrouwe Krygsmacht wil t'onderbrengen, en eene naar zyne wyze aan-

E stel-

7 Hoofd-
deel.

stellen ; de Vriendschap en achting met Vorsten wil onderhouden , ten einde zy hem goed doen , of ten minste vreezen kwaad te doen ; zoo een , zeg ik , zal geen verscher of schoonder voorbeelden kunnen vinden , als de Daaden van den Hertog van *Valentinois*.

Alles wat men hem kan verwyten , is , de kwade keure , die hy deed in de Persoon van *Julius* den II. want kon hy geenen Paus maaken naar zynen zin , echter was hy Meester , om allen den geenen buiten te sluiten , die hy niet wilde . Want nooit moest hy verstaan hebben , om Kardinaalen te verhoogen , die hy beledigt had , die dan Pausen geworden zynde , hy zou hebben moeten vreezen ; want de Menschen beledigen ons , of door vreeze , (4) of door haat . Hy had be-

(4) Nero zettede vier *pem non quidem odissent, sed* Tribunen af , alleen , om *tamen extimerentur.* An-
dathy'er vreesde. *Exuti* nal. 15. Hy deed Ostorius
tribunatu , quasi Princi- sterven , dewyl hy vrees-
de

beleedigt den Kardinaalen *St. Pieter* in de banden, (5) *Colonne* (a) *Sant George*, (b) en *Afragne*; (c) Alle de andere, uitgezonderd de Kardinaal van *Rouaan*; en de Spaansche onderdanen, die aan hem verbonden, of vermaagdschap waren, komende Pausen te worden, hadden hem moeten vreezen. Dus vereyichte de voorfigtigheid, dat hy eerst had moeten onderstaan, eenen *Spanjaard* te doen verkiesen, en dat niet konnende, had hy den Kardinaal van *Rouaan* moeten neemen, en niet *St. Pieter* in de banden, die oorzaak van zyn bederf was. Dus bedriegen sig de menschen, die gelooven, dat nieuwe weldaaden den Grooten oude

7 Hobst-
decl.

(a) Jean
Colonne.

(b) Ra-
tael Ria-
rio Kam-
merling.

(c) Afca-
ni Storc-
ce, Zoon
van Ga-
leas, Hei-
tog van
Milaan.

E 2

be-

de voor de sterkte van
desselfs lichaam, en voor
zyn achting. *Causa festi-*
nandi (cadem) ex eo orieba-
tur, quod Ostorius ingenti
corporis robore, armorum-
que scientia metum Neroni
fecerat, ne invaderet sem-
per parvidum. Annal. 16.

Satis clarus est apud timen-
tem, quisquis timetur. Hist.
2.

(5) *Alexandro Pontifi-*
ce, qui cum veteres pri-
vatas simultates habebat,
perpetuis decem annis urbe
abjuit. Onuph. in Vita Ju-
lis. II.

8 Hooft-
deel.

beleedigingen doen vergeeten. (6)

(6) *Quarum aqua pra* tot onzen koste geschied,
potentes in longum memoria maar de wraake ten koste
est. Tacit. Annal. 5. Waar van die ons haaten. *Tanto*
 by gevoegd, dat de wel- *proclivius est injuria, quam*
 daden nimmer zoo zeer *beneficio vicem exolvere,*
 treffen, als de beleedi- *quia gratia oneri, ultio in*
 gingen, om dat de erken- *questu habetur.* Hist. 4.
 tenis, en dankbaarheid

A C H T S T E H O O F D - D E E L .

*Van de zulken, die Princen door schelm-
 stukken geworden zyn.*

GElyk nu een bijzonder persoon
 noch Prins kan worden op twee
 wyzen, zonder dat men zulks t'ene-
 maal aan het Geval, of aan de dap-
 perheid kan toe eigenen, zoo acht ik
 raadzaam tegenwoordig daar van te
 handelen. De eenc is, wanneer men
 door eenig schelmstuk ten throon
 stygt, de andere is, wanneer een be-
 zonder burger door gunst zyner me-
 deburgeren Prins van zyn vaderland
 word.

Wat

Wat de eerste aangaat, zonder anders in de waarde der zaak my in te laten, zal ik twee voorbeelden bybrengen, een oud, en een hedendaags, die volgens myn gevoelen, genoegzaam zullen zyn, voor den zulken, die noodig hebben, dat op te volgen. *Agatocles*, een *Siciliaan*, en zoon van een ellendig pottebakker, wierd Koning van *Siracuse*. Hy was een guit in alle de verscheide Staaten zyns Gevals, maar altoos een man van moed en verstand. Door alle graaden van den Kryg tot de waardigheid van *Prætor* of Schout van *Siracuse* gekomen zynde, nam hy het voorneemen om zig Prins daar van te maaken, en onafhankelyk van een ander te houden, 't geen men met goeder wille had toegestaan. Na met *Hamilcar*, die het leger der *Carthaginensen* in *Sicilie* gebod, deze zaak overleid te hebben, vergaderde hy op eenen morgen, het volk, en den Raad van *Siracuse*, als of zy over algemeene zaaken zou-

⁸ Hoof-
deel.

den beraadslaan, en zyne soldaaten een teeken gevende, liet hy alle deze Raadsheeren vermoorden, en zederd bemachtigde hy met veel moeite de heerschappye der Stad. En niet tegenstaande de *Carthaginienzen* hem tweemaal geslagen, en zederd belegerd hadden, beschermde hy niet alleen zyne Stad, maar een gedeelte zyner soldaaten daar gelaten hebbende, om die te bewaren, besprong hy *Africa* met het ander, en deed binnen korten tyd de belegering van *Siracuse* op breeken, en hy bracht den *Carthaginiensen* in die engte, dat zy genoodzaakt waren met hem over een te komen, en *Sicilien* hem over te laten.

Die dit alles met aandacht zal aanmerken, zal daar in niets zien, of ten minste zeer weinig, 't geen men het Geval kan toeëigenen, nademaal hy tot de Heerschappye kwam, niet door de gunst van een ander, maar door zyne Krygsdeugd, en zederd door gelykelyk edelmoedige en ge-
vaar-

vaarlyke raadslagen zig daar in hand-<sup>8 Hoofst-
decl.</sup>haafde. Waarlyk men kan niet zeggen, dat het deugd zy, zyne burgen te vermoorden, zyne vrienden te verraaden, zonder trouwe, Godtsdienst, en menschelykheid te zyn; middelen, die wel een Gebied, maar geen ware Glory kunnen doen verkrygen. Maar wanneer ik de onverzaagtheid van *Agatocles* in zyne gevaaren aanmerk, zyne onwinnelyke standvastigheid in tegenspoeden, zoo zie ik niet, dat hy minder moet geacht worden als een der grootste Kapiteinen, niet tegenstaande, hy, wegens zyn schrikkelyke wreedheden, en andere euvel daden, onder groote en doorluchtige mannen geen rang verdiend. Men kan dan de zaaken, door hem uitgevoerd, noch aan het Geval, noch aan de Deugd toecigenen.

By onzen tyd *Oliverotto da Fermo*, van zyn Jonkheid af aan een weeze gebleven zynde, wierd door zyn moe-

§ Hoof-
deel.

* Gui-
chiardin
noemd
hem
Fran-
giani.

derlyke Oom *Jean Fogliani* * opgevoed, naderhand gaf hy hem, noch jong zynde, aan *Paul Vitelli*, om het ambagt van den oorlog te leeren. *Paul* zederd gestorven zynde, diende hy onder *Vitelozzo*, desselfs broeder, en gelyk hy geestig, behendig, en wakker was, zoo wierd hy wel haast een der grootste oorlogsmannen van zynen tyd. Maar dewyl het hem lafhertig schein, zoo als andere te blyven, besloot hy met hulpe van *Vitelli Fermo* in te nemen, door middel eeniger burgeren, die hun vaderland liever in slavernie, als vryheid zagen. Hy schreef dan aan zynen Oom, dat na eenige Jaren in de legers buiten zyn huys geweest te zyn, hy wenschte zyn Vaderland wederom eens te mogen zien, en zyn erfdeel te beschouwen, zich nergens anders mede gemoeid hebbende, als met achting te verkrygen; en om zyne medeburgere te betoonen, dat hy zynen tyd niet vruchteloos had verquist, hy met
praal

praal en pompe daar in wilde komen, vergezeld met hondert zyner vrienden, of dienaaren te paard. Dat hy ten dezen einde hem bad, dat hy den inwoonderen wilde bewegen, om hem eerlyk te ontfangen; een eere, die op hem zelfs zou nederdaalen, als die zorg wegens zyn opvoeding gedragen had.

De Oom deed alles, wat hy begeerde. *Oliverotto* wierd met plegtelykheid in de Stad ontfangen daar hy eenige dagen doorbracht, met het noodige te overleggen, om zyn boos voorneemen te doen gelukken. Hy rechte een groote maaltyd aan, daar hy *Fogliani*, en den voornaamsten der Stad, en op het einde der maaltyd, en der gewoone vreugden in zoo een gelegenheid, hield hy een ernstig discours wegens de grootheid van den Paus *Alexander*, en de daaden van zynen Zoon. En wanneer hy zag, dat zyn Oom, en de andere genoodigden met ernst daar over begonnen te

redeneeren, sprong hy op, zeggende, datter een geheimer plaats moest zyn, om over dusdanige zaken te spreken, en ging met hun in een kamer, daar soldaaten in verborgen waren, die haar alle, zoo haast zy geseeten waren, om hals brachten. *Olivetto* steeg hier op te paard, en ging den Magistraat in het Paleys belegeren, die eindelyk genoodsaakt wierd, hem voor Prince te erkennen; een waardigheid, daar hy soo wel sich in wist te handhaven, 't zy met het leven, den sulken te beneemen, die misnoegd zynde, hem konden beschadigen, 't zy met nieuwe burgerlyke en krygswetten te maken; dat hy niet alleen binnen de Stad in veiligheid was, maar zelfs ontzaggeelyk voor alle zyne nabuuren, en het zou alzoo beswaarlyk geweest zyn, hem te onttroonen, als *Agatocles*, zoo hy sich ten einde van een Jaar door *Valentinois* niet had laten bedriegen, die hem met den

Ur-

Ursinen te *Senigallie* gevangen nam, <sup>8 Hoofst-
decl.</sup> daar hy met *Vitellozzo*, zyn Hoofd en medemakker van den Oorlog, en zynen schelmstukken, geworgd wierd.

Men zou zig kunnen verwonderen, hoe *Agatocles*, en meer andere menschen van dat soort, na duisend verraderien en wreedheden, noch soo lang in hun Vaderland hebben geleefd, zonder ooit eenige t'Zamenzweering tegen 'er te sien, en hoe zy sich tegens hunne Vyanden van buiten hebben kunnen beschermen; daar andere, ter oorzaak hunner wreedheid, hunnen Staat niet hebben kunnen bewaren, zelfs in een tyd van Vreede, ick laat staan in een tyd van Oorlog. Ik geloof dat fulks van daan komt, van het goed of kwaad gebruyk, dat men van de wreedheid maakt. Men kan die wel aangeleid noemen, zo het immers geoorloft is het kwaade goed of wel te heeten, wanneer het maar eenmaal geschied, en dan noch uit noodzaakelykheid, om sich in veiligheid te stellen,

8 Hoofst.
decl.

len, en eindelyk die sich wendde ten beste der Onderdanen. Zy werd kwalik geoeffend, en in 't werk gesteld, wanneer men by gevolg van tyde die vermeerderd, in Plaats, dat men die t'eenemaal moest doen ophouden.

Zy, die het eerste in 't werk stellen, kunnen met hulpe van God en Menschen eenige hulpmiddelen in hunne zaaken vinden, gelyk *Agatocles*; wat den anderen aangaat, 't is onmogelyk, dat sy sich handhaven.

Hier uit besluit ik, dat een *Usurpateur* van eenen Staat alle zyne wreedheden te gelyk moet uitvoeren, om niet noodig te hebben, die alie dagen wederom te beginnen, maar den gemoederen door weldaden zig te verzeekeren, en te winnen. (1) Een Prins, die anders doet door vreesachtigheid, of kwaaden raad, is altoos gedwongen het mes

(1) Gelyk als Augu- | *dulcedine otii pellexit. An-*
stus deed, *qui posito trium* | *nal. 1. ☉, que triumvi-*
virii nomine, militem donis, | *ratus gesserat, abolevit. An-*
populum annona, cunctos | *nal. 3.*

in de hand te houden , en die kan zyne <sup>8 Hooft-
decl.</sup>
Onderdanen nimmer vertrouwen , de-
wyl de gedurige beledingen , die hy
'er aan doet , beletten , dat sy hem be-
trouwen.

Dus moet dat kwaad op eenmaal en
te gelyk uitgevoerd worden , ten ein-
de zy , die men dat aandoet , geenen
tyd hebben , om dat te smaaken , wel-
daden in tegendeel moeten van tyd tot
tyd geschieden , ten einde men die des
te beter proeve. Eindelyk moet een
Prins op zoodanig een wyze met zyn
Onderdanen leven , dat geen voorval,
het zy goed , of kwaad , eenige veran-
dering daar ontrent kan toebrengen.
Want wanneer de nood u preft , zoo
hebt gy geen tyd meer , om u te wree-
ken , en het goed , dat gy verricht ,
kan u niet helpen , dewyl men u
dat geen dank weet , alfoo yder
meend , dat gy daar toe gedwongen
zyt. (2)

NE-

(2) Hierom zeide Ot- | tho tegens zynen Neve,
dat

9 Hooft-
decl.

dat Vitellius zoo boosaar-
dig niet zou zyn, van het
leven, en de goederen
aan eenen Neve van een
Keizer te beneemen, die
hem zyn gantsche huisge-
zin had bewaard, en het
Ryk gewillig aan hem af-
stond, niet tegenstaande
hy dat langer kon inhou-
den, en zyn gantsche le-
ger brande, om dat van
Vitellius slag te leveren.

*An vitellium tam immitis
animi fore, ut pro incolumi
tota domo, ne hanc quidem
sibi gratiam redderet? Non*

*enim ultima desperatione;
sed poscente prelium exercitu,
remisisse Repub. novissimum
casum.* Want na tegens
den soldaaten gezeid te
hebben; *quanto plus spei
ostenditis, si vivere place-
ret, tanto pulchrior mors
erit.* Hoe meer yver gy
toont, om my te dienen,
en alle voor my te ster-
ven, is de dood voor my
des te heerlyker, om zoo
veele brave mannen voor
geen nieuwe gevaren
bloot te stellen. Tacit.
Hist. I.

NEGENSE HOOFD-DEEL.

Van de Burgerlyke Heerschappye.

MAar wanneer een Burger, noch
door eenig schelmstuk, noch
door geweld, maar door gunst zyner
medeburgeren, Prins van zyn Vader-
land word, dat kan dan een Burgerly-
ke Heerschappye geheeten worden:
Om daar toe te komen, is hem noch
buitengewoone verdienste, noch bui-
ten-

tengemeen geluk noodig, maar alleen ⁹ Hoofst-
 een gelukkige behendigheit. Hy ge-
 raakt daar nu toe, of door de goedwil-
 ligheid van het Volk, of door de gunst
 der Grooten, want alle Steeden zyn
 in dese twee Factien verdeeld, die hier
 uit voort komen, dat het Volk vreeft
 door den Grooten onderdrukt te wor-
 den, en dat deze inderdaad, dat doen.
 (1) Een strydigheid, die altoos, of
 de Heerschappye, of de Vryheid, of
 de ongebondenheid doet voortkomen.
 (2) De Heerschappye word door het
 Volk,

(1) Want de gierig- *luerunt.* Annal. 3. Zie
 heid en ongebondenheid daar de vryheid. *Tribunus*
 zyn de gewoone gebree- *reddita licentia, quoquo*
 ken der Grooten. *Avarellent populum agitandi....*
ritiam & arrogantiam pra- *Exin continua per viginti*
cipua validiorum vitia. *annos discordia, non mos,*
 Tac.Hist. 1. *Naturalem no-* *non jas, deterrima quaque*
bilicatis superbiam. Paterc. *impune.* Zie daar de on-
 Hist. 2. gebondenheid, die altoos

(2) *Postquam exui a-* *verwarring naar zig*
qualitas, & pro modestia *sleept. Inter Patres ple-*
ac pudore ambitio & vis in- *bemque certamina exarsere,*
cedebat, provenere domina- *modo turbulenti Tribuni,*
tionnes. Zie daar de Heer- *modo Consules pravalidis.*
 schappye. *Postquam Re-* *Hist. 2.*
zum pertasum, leges ma-

9 Hoof-
deel.

Volk, of door den Grooten ingevoerd, naar dat de eene of de andere Party gelegenheid vind ; want wanneer de Grooten zigzien buiten staat , om het Volk tegen te staan , zoo beginnen zy het oog op yemand onder hun te werpen , en maaken hem Prins , om onder zynen naam des te beter hunne heevigheden te oeffenen. (3) Van gelyken , wanneer het Volk ziet , dat het den Grooten niet kan tegenstaan , staat zy haar gezag aan een af , en maakt hem Prins om beschermd te worden.

Hy nu , die door gunst der Grooten ter Heerschappye stygt , heeft meer moeite , om zich te handhaven , als hy , die door gunst des Volks Prins word , om dat hy veele menschen aan zyne zyde heeft , die gelooven zoo veel , als hy , te zyn , en over wien hy

(3) Zoo als die van schap herriepen , en maak-
Heraclee deden , die om ten hem Prins in weerwil
zig over het volk te wree- van het volk. Machiavel
ken , dat de sterkste was , 16 Hoofd-deel 1 Boek der
Clarchus uit zyne balling- Republyk.

hy, naar zyne wyze, niet kan gebied-
den; (4) in plaats dat hy, die door
het Volk ter Heerschappye verheven
word, alleen gebied, en niemand vind,
die niet gereed zy, hem te gehoorzaa-
men, (5) of ten minste zeer weinige.
Dat meer is, men kan eerlyker wyze,
zonder ymand te verongelyken, den
Grooten niet wel voldoen, maar wel
het Volk, 't geen redelyker als de
Grooten is; deze dan willende onder-
F druk-

9 Hooft-
decl.

(4) 't Geen Clearchus bewoog die alle uit te roe-
jen, om zig van derzelve
ongebondentheid te ont-
lasten, en voor een ge-
deelte het volk van Hera-
clée genoeg te geven,
met zig van die te wree-
ken, die hy haare vryheid
benomen had. Machiavel
ter zelve plaats: daar hy
besluit, dat op wat wyze
men Prins word, men
vroeg of laat altoos de ge-
negenheid van het volk
moet tragten te winnen,
buiten welke men in geen
veiligheid kan zyn. Waar
by gevoegd, dat hoe wree-

der een Prins tegens de
menigte is, hoe hy zwak-
ker word.

(5) Cosmus de Medi-
cis haalde de party der E-
delen van Florence te bo-
ven, om dat, (zeid Nar-
di in het eerste Boek zyner
Historie) deze Edelen,
alle even gelyk zynde,
met den anderen zoo wel
niet over een kwamen, als
de partisans van Cosmus,
die opgeblaazen door den
luijster en achting van zyn
huys, voor geen oneer
reekenden van hem af te
hangen, en hem te ge-
hoorzaamen.

9Hooft-
decl.

drukken, en die dat niet willende lyden. Voeg hier noch by; dat een Prins nooit van een Vyandelyk Volk zich kan verzeekeren, hebbende met te veel Hoofden te doen, in plaats, dat hy weinig Grooten hebbende, lichter zyn oogmerk kan bereyken. Het ergste dat een Prins van een Vyandelyk Volk te verwachten heeft, is, van 'er verlaten te worden; maar de Grooren tot Vyanden hebbende, heeft, hy niet alleen dat te vreezen, maar ook, dat zy op hem zullen storten, als met meerder doordringentheid van verstand voorsien zynde, zoo bezorgen zy altoos zich in veiligheid te stellen, en tragten de genegenheid van hem te winnen, dien zy hoopen, dat overwinnen zal.

Eindelyk is het een noodzaakelykheid, dat een Prins altoos met het selfde Volk leeft, maar niet met dezelve Grooten, die hy kan achten of verwaarloozen, bewaren, of bederven, zoo als hy wil. Om deze stoffe des te
be-

beter te ontfwachtelen, moet men het beleid, dat de Grooten houden, aanmerken. Zy, die zig t'eenemaal aan het geluk van den Prince verbinden, moeten geëerd en bemind worden, mits dat zy geen roofgierige Vogels zyn. Zy, die zig aan den Prince niet verplichte, doen dat door gebrek van moed, of door behendigheit. Is het door vreeze, als dan moet gy u van die bedienen, en voor al van zulken, als zy goeden raad hebben, eerd gy die nu in uwe voorspoed, zoo hebt gy in uwe tegenspoed voor die niet te vreezen. Maar doen zy dat, om hun eigen profyt, of door eerzugt, 't is een teeken, dat zy meer om zig zelven, als om u denken, by gevolg moet gy u voor die wagten, als of zy uwe geslagen Vyanden waren, (6) vermits

F 2

ZO

(6) Eene Valerius Fe- der gaf, en altoos voor ftus, die in zyne brieven v- vrind zegt te houden, die ten voordeele van Vitel- Keizer zou blyven, wierd lius fprak, en aan Vefpa- juist aan beiden verdacht. fiaan geheimen berichten, Tacit. Hift. 2. zoo van de een als de an-

gHoof-
dcecl,

zoo gy in tegenspoed vervalde, zy altoos zullen helpen, om u te bevredigen.

Hy nu, die Prins door gunst van het Volk word*, moet dat altoos te vrind houden, en dat is zeer licht, het Volk niet anders eysschende, als niet onderdrukt te worden. Maar hy, die tegens wille en dank van het volk, door den Grooten Prins word, moet voor alle zaaken, dat tragten te winnen, 't geen hem licht zal vallen, soo hy dat in zyn bescherming neemt. En gelyk de menschen, wanneer zy eenig goed van ymand ontfangen, daar zy niet, dan alles kwaads van verwagten, aan deesen weldoender meer verplicht zyn, soo word die Prins aan den volke aangenaamer, als of hy de Heerschappye van haar ontfangen had. De goedgunstigheit van het volk nu, kan door verscheidde middelen gewonnen worden, daar ik niet van zal spreken, als in deesen opsigte geen en zeekeren regel willende voor-
schryf

schryven, ter oorzaak der noodwen- ^{9 Hoo}
digheid, van volgens den tyd te moe- ^{decl.}
ten veranderen. Alleenlyk zal ik
zeggen, dat een Prins de genegenheid
van een volk noodig heeft, by gebrek
van welke, hy geenen toevlugt in zyn
tegenspoed hebben kan.

Wanneer *Nabis* Prins van *Sparte*,
door gantsch *Griekenland*, en het
overwinnend leger der *Romeinen* wierd
aangetast, had hy van eenige Edelen
zig maar te verzeekeren, om zig uit
dat gevaar te redden, 't geen hem niet
genoegzaam zou geweest zyn, had
het volk hem gehaat.

Men werpe dan het gemeene
spreekwoord my niet tegen, 't geen
zeid, *staat op het volk te maaken, is*
even zoo veel, als op sand bouwen; want
dat is niet waar, als in opzicht van
een besonder burger, die afwagt, dat
een volk hem uit de handen zyner vy-
anden, of der Magistraaten sal red-
den: daar hy meenigmaal sich sal in
bedroogen vinden, gelyk den *Grac-*
F 3 *ohen*

9 Hoof-
decl.

chen (7) te *Romen*, en *George Scali* (8) te *Florence* gebeurde. Maar wanneer het een Prins is, die weet te gebieden, die geen moed in tegenheid ontbreekt, en weet wat hem te doen staat, om de gemoederen van het volk in te nemen, die zal sich nooit kwalyk bevinden, van staat op defselfs genegenheid gemaakt te hebben. Gemeenlyk loopen de burgerlyke Heerschappye gevaar, wanneer 'er gehandeld word, om een absolute Heerschappye op te rechten, want deze Princen gebieden door sich zelve,

(7) Tiberius Gracchus werd door het volk besprongen, en gedood, alleen op dit enkele woord van Scipio Nafica, *Qui salvam vellem Remp: se sequerentur*. Dat is te zeggen: Dat zy, die het welwezen der algemeene vryheid behertigden, hem hadden te volgen. Paterc. Hist. 2. En Cajus zyn broeder wierd vervolgens ook vermoord.

Machiavel in het 3 Boek zynner Historie van Florence) voor een volk, dat noch weinig tyd te vooren hem aanbeden had. Daar dit Florentynsche spreekwoord van daan gekomen is, 't geen zeyd, *fondarsi come messer Giorgio Scali*. De genegenheid van het volk, voegd hy daar by, word zoo licht verlooren, als gewonnen.

(8) Onthoofte (zegt

ven, of door Magiftraaten; is het dooreen ander, foo is het gevaar des te grooter, om dat zy, die in bediening zyn, van den wille der burgeren afhangen, die op de eerfte beweging, die der voorvald, zeer licht hun hunnen Staat kunnen benemen, 't zy, met die niet meer te willen gehoorfaamen, of tegen'er op te staan; en als dan is het vooreen Prince geen tyd meer, om fich abfoluit meefter te maaken, dewyl hy niet weet, aan wie fich te vertrouwen, en dat de onderdanen, gewoon den Magiftraaten te gehoorfaamen, hem niet meer willen onderdanig zyn. Hier bygevoegd, dat hy zich niet kan fchikken, naar het geen hy fiet, wanneer hy in vrede is, en de burgers hem van doen hebben, als dan loopt en draaft yder een, yder een belooft, yder wil voor hem fterven, om dat de dood noch verre te foeken is. Maar als de Staat burgeren van nooden heeft, weinige wordender dan gevonden, die

10 Hoofst
deel.

dienen ; (9) en de ondervinding is des te gevaarlyker , om dat zulks maar eenmaal kan geschieden. Dus moet een wys en voorsichtig Prins altoos zoodanig handelen , dat zyne onderdanen hem t'aller tyd van nooden hebben , wanneer zy hem altoos zullen getrouw zyn.

(9) *Prosperis Vitellii re-* Hist. *Languentibus omnium*
bis certatur ad obsequium , *studis , qui primo alacres*
adversam ejus fortunam ex *fidem atque animum osten-*
quo detrectabant , *zeid* *taverant.* Hist. 1.
Tacitus in 't 2 Boek zyner

THIENDE HOOFD-DEEL.

Hoedanig men den machten aller Heerschappyyen moet afmeetten.

TEgenwoordig is het goed de hoedanigheid van een Prince te onderzoeken , dat is te seggen , of hy soo grooten Staat heeft , dat hy sich zelve in nood kan ondersteunen , en de hulpe van een ander niet van doen heeft. Om dit point te ontwinden ,
soo

10 Hoofst
 deel.

100 seg ik, dat gelyk volgens myn gevoel, die manschap en gelds genoeg hebben, om een leger op de been te brengen, hen, die haer willen bespringen, slach kunnen leveren, die zeg ik, sich zelveu genoeg kunnen staande houden: in tegendeel hebben zy, die gedwongen zyn binnen hunne Steden sich opgeslooten te houden, by gebrek van macht, om in't open veld te verschynen, altoos een ander van nooden. Wy hebben over het eerste geval geredeneerd, en zullen in't vervolg noch meer daar van spreken, als het te pas zal komen. Wat het tweede aan belangt, 't is genoeg den Princen te berichten, dat zy de Stad van hun verblyf versterken, zonder voor het overige andere zorg te dragen; want wanneer een Prins zyne Stad wel zal versterkt, en ontrent zyne onderdanen sich zoo zal gedragen hebben, als ik hier vooren heb aangeweesen, en hier onder noch zeggen sal, soo sal hy nooit goeds moeds aan-

getast worden, (1) de menschen altoos vreesende, sich in zware onderneemingen in te laten. (2) Nu is het nimmer goed eenen Prince aan te tasten, die zyn plaats in staat van wakkere tegenstand houd, en die van het volk niet gehaat is.

De Steden van *Duitsland* zyn zeer vry, hebben weinig land, en die den Keiser niet, dan op hunne wyze gehoorzaamen, wien zy noch eenig machtig nabuur vreezen. Want gelyk zy alle sterke muuren, groote grachten, en zoo veel oorlogsbehoef-

ten,

(1) Hierom berispt Tacitus Bardanes, dat hy zich met de belegering van een sterke Stad, en van alle oorlogs-behoefsten voorzien, belemmerd had. Hy liet zig daar in, zeyd hy, eer door een drift van wraak, als uit voorzigtigheid. *Solis Seleucensibus dominationem ejus abnuentibus, in quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis, quam ex usu presentis, accensus, implicatur*

obsidione urbis valida, muroque & commentibus firmata. Annal. II.

(2) *Omnes, qui magnarum verum consilia suscipiant, astimare debent, an quod inchoatur promptum effectum, aut certe non arduum sit.* Hist. 2. Zy, die een groote onderneeming aanvangen, zeyd Tacitus, moeten wel onderzoeken, of de uitvoering licht of bezwaarlyk zal zyn.

ten, als zy noodig oordeelen, hebben, en 'er in hunne Magazynen voorraad van levensmiddelen en hout voor een Jaar is, zoo ziet yder wel, dat de belegering dezer Steden langdurig en moejelyk zou vallen. Hier bygevoegd, dat om het gemeene volk te voeden, zonder dat het tot last van 't Gemeen zy, zy altoos hebben, om die voor een Jaar aan dat soort van werken te laten arbeiden, die de senuwen en het onderhoud van de Stad zyn. Behalven dat, houden zy de Krygstucht, en oorlogsoeffeningen in haar volle kracht.

Een Prins dan, die een sterke Stad heeft, en niet gehaat is, kan niet besprongen worden, en zy, die hem aantasten, fullen met schande daar afkomen, om dat de waereldsche zaaken de verandering soo onderworpen zyn, dat het byna onmogelyk is, een Jaar lang een Plaats belegerd te houden. Maar sal ymand my seggen, soo het Volk zyne Goederen buiten heeft, en
fiet

10 Hoofst
decl.

fiet zyne Landen plonderen en verwoeften, die het geduld zal verliezen, en de eigen liefde, behalven de ongemakken van een lange belegering, zal hem den Prince doen verlaten. Ik antwoorde, dat een machtig en moedig Prince altoos dese fwaarigheden zal te boven komen, 't zy met het Volk te doen hoopen, dat het kwaad niet lang fal duuren, 't zy metter vreefe voor de Vyandelyke wreedheid in te boezemen, 't zy met behendig van den zulken fich te verfeekeren, die hem de oproerigfte fchynen. Voegd hier by, dat de Vyand, als hy eerft komt, gemeenlyk alles bederft, dewyl het dan tyd is, dat de gemoederen meeft aan 't fieden fijn, en beft ter befcherming fich bereiden; foo moet de Prins fich des te standvaftiger houden: want als de eerfte hitte over is, zyne Onderdanen bemerkende, dat het kwaad reedts geleeden is, en 'er geen hulpmiddel meer toe overig fchynd, foo vereenigen zy fich te enger met hem, dien

dien zy gelooven meer aan hun ver-
plicht te sijn, om ter liefde van hem
hunne Landen de plondering zyn on-
derworpen geweest. Behalven dit
is het de gewoonte der Menschen, meer
te beminnen, om 't goed dat zy doen,
als voor dat, 't geen zy ontfangen.
Dit alles wel aangemerkt zynde, sal
het een voorfigtig Prins niet bezwaar-
lyk zyn, sijne Burgerie te doen beslui-
ten een lange belegering uit te staan,
mits dat de Stad geen levensmid-
delen, of Oorlogs behoeften ont-
breken. (3)

(3) Gelykvormig het veranderde, ten einde
zeggen van Tacitus, dat een lange belegering te
Agricola alle Jaaren de kunnen uithouden. In
bezettingen en oorlogs- zyn leven.
behoefden in de plaatzen

ELFDE HOOFD-DEEL.

Van de Kerkelyke Heerschappyen.

MY is niet meer overig, dan van
de Kerkelyke Heerschappyen te
spree-

21 Hoofst
decl.

spreeken, die wel bezwaarlyk te verkrygen, maar licht te behouden zyn, om dat, soo zy op de oude gewoontens van Godtsdienst, die altoos zeer machtig zyn, steunen, op wat wyze men ook sich daar in bestierd, men altoos sich daar in sal handhaven. 't Zyn dan dese Princen, die eenen Staat hebben, en den selve niet beschermen; die Onderdanen hebben, en deselve niet regeeren. Zy alleen zyn het, die van hunne Staten niet berooft worden, niet tegenstaande, zy die sonder bescherming laten, en die Onderdanen hebben, welke gedachten noch macht hebben, om sich van 'er te vervreemden. Deze dan zyn de verzeekerste en gelukkigste Heerschappyyen. Maar gelyk die door hooger saaken geregeld en ondersteund worden, daar het Menschelyke vernuft niet toe ryken kan, soo sou het voor my een laatluchttheiden lichtveerdigheid zyn, daar over te willen redeneeren.

Echter, soo ymand my afvraagt,
waar

waar het van daan gekomen is, dat de Kerk in 't waereldlyke soo machtig geworden is, dat zy tegenwoordig eenen Koning van *Vrankryk* heeft doen 't zidderen, hem uit *Italië* heeft kunnen dryven, en den *Venetianen* bederven; in plaats dat voor het Pausschap van *Alexander* den VI., niet alleen de Potentaten van *Italië*, maar zelfs de minste *Italiaansche* Baronnen en Heeren in opzigt van het waereldlyke haar weinig vreesden; soo sal het niet vrugteloos zyn een gedeelte daar van op te halen, alhoewel het genoegzaam bekend is.

Eer dat *Karel* Koning van *Vrankryk* in *Italië* kwam, was dese Provincie onder het gebied van den *Paus*, der *Venetianen*, van den Koning van *Napels*, den Hertog van *Milaan*, en van de *Florentynen*. Dese Vorsten hadden twee voorname oogmerken, eerst, om te verhinderen, dat geen uitheemsche Wapenen in *Italië* kwamen, ten tweede, dat geen hunner te groot wierd.

Zy

Zy nu, daar men het meeste vermoeden dien aangaande van had, waren de *Paus*, en *Venetianen*. Om dezen in toom te houden, wierd een *Ligue* van alle de andere vereyft, gelyk men gedaan had voor de befcherming van *Ferrare*. Om den *Paus* te vernederen, bedienden men fich van de *Roomfche* Baronnen, die in de twee *Factien* der *Urfynen*, en *Colonnen* verdeeld zynde, altoos den Wapenen in handen hadden, om hunne twiften te wreeken, zelfs tot onder de oogen van den *Paus*, 't geen het *Pauffchap* ontfenude. En fchoon der fomtyts een moedig *Paus* te voorfchyn kwam, als *Sixtus* de *IV.* fo kon hy uit deeze belemmering nooit geraaken, ter oorzaak van de korte duur zyner regeering; want een dozyn Jaaren, die een *Paus* leefde, was ter nauwer nood genoegzaam, om een dezer *Factien* ter neder te werpen. En zoo, by voorbeeld, die der *Colonnen* onder een *Paus* byna uitgebluft was, wierd onder een ander wederom wakker,

ker, die het op den *Ursinen* toeleidde. 11 Hoofst
decl.
En dit veroorzaakte, dat de waereldlyke machten van den *Paus* in *Italien* veracht wierden.

Eindelyk kwam 'er een *Alexander* de VI. te voorschyn, die beter dan eenige zyner Voorzaaten betoonde, wat een *Paus*, die Geld en Wapenen heeft, verrigten kan; ten getuyge verstrekt hier van, al het geen ik reedts gezeid heb, dat hy deed, door middel van den Hertog van *Valentinois*, en de *Franssen*. En alhoewel zyn voornemen niet was de Kerk, maar zynen Zoone te vergrooten, echter deed zy, na zyn dood, en die van den Hertog, voordeel met het geen hy verkreegen hadde.

Julius, Opvolger van *Alexander*, vindende den Kerkelyken Staat, door het byvoegen van gantsch *Romagne*, aangewasschen, de Factien der *Roomsche* Baronnen, door de strengheden van zyn Voorzaat uitgebluft, en hier mede, een open weg gebaand tot mid-

11 Hoofst
decl. 3

delen, om schatten en rykdommen te vergaderen, (een middel daar geen der *Pausen* voor *Alexander* ooit om gedacht had;) zoo volgde hy niet alleen deze voetstappen op, maar sich noch hooger trachtende te verheffen, besloot hy *Bologne* te vermeersteren, den *Veneetiaan*en te bederven, en den *Franssen* uit *Italië* te verjagen; 't geen hem met des te grooter glory gelukte, om dat hy dit alles deed, om de Kerk, en niet om sich zelve, of den zynen te vergrooten. Hy liet den *Urfinen* en *Colonnen* in die staat, daar hy 'er in vond, en niet tegenstaande eenig onderwerp van alteratie of beweging onder hun zomtyts scheen te ontstaan, zoo hielden evenwel twee zaken hen binnen de paalen van hunnen plicht, de eene de grootheid van de Kerk, die der ter neder wierp; en de andere, dat zy geen Kardinaalen van hun Huis meer hadden; (1) hier zyn alle hun-

(1) De *Urfinen* en *Colonnen* werden ter neder geworpen, door de aanstelling die *Sixtus* de

ne twisten en oneenigheden van daan gekomen, die nooit zullen ophouden, zoo lang zy Kardinaalen zullen hebben, dewyl zy soo binnen als buiten onderwerpen van twisten voeden, die de Heeren zoo van de eene als andere *Factie* gedwongen zyn als te trouwen. Zoo dat de oneenigheid tusschen de Baronnen uit de eersugt der *Prelaaten* ontstaat.

11 Hoofst
deel.

Dus vond *Leo* de X. het Pauschap op den hoogsten trap van mogentheit, en men heeft reden, om te verhoppen, dat gelyk *Alexander* en *Julius* door wapenen die vergroot hebben, hy door zyne goedheid, en duizend andere groote hoedanigheden, daar hy mede voorsien is, die noch grooter en eerwaardiger zal maken.

G 2

TWAALF-

de V. deed van veele Hertogen en Princen, die door dezen nieuwen Titel huns gelyken geworden zynde, ook hunne vyanden wierden, door het voorwenden van den voorrang.

TWAALFDE HOOFD-DEEL.

*Van alle soorten van Krygsmachten, en
eerstelyk van Uitheemsche Benden, en
Huurlingen.*

HEbbende in 't algemeen alle
soorten van Heerschappyen af-
gehandeld, en middelen aangewe-
zen, waar door veele die verkreegen
en bewaard hebben; als ook de swaa-
righeden, die sich in 't verkrygen, en
sich daar in te handhaven, opdedden;
zoo blyft 'er niet meer overig, als om
in 't algemeen te redeneeren, nopen-
de het geen de *Offensive* en *Defensive* be-
treft. Wy hebben gezeid, dat een
Prins noodig heeft goede fondamen-
ten te leggen, by gebrek van welken
hy verlooren moet gaan. De voor-
naamste fondamenten die nieuwe, ou-
de, of gemengde Staten hebben, zyn
goede Wetten, en goede wapenen. (1)
Ge-

(1) *Imperatoriam ma-* | in de voorreden zyner In-
jestatem, zeyd Justinaan | stituten, *non solum armis*
de

Gelyk nu de goede Wetten niets vermogen, daar geen goede wapenen zyn, en dat daar goede wapenen zyn, ook goede Wetten vereyſcht worden, zoo zal ik maar van de wapenen ſpreken.

12 Hooft
deel.

Ik zegge dan, dat de wapenen, daar een Prins zynen Staat mede beſchermd, of zyne eigene, of gehuurde, of hulpfame, of gemengde zyn. De hulpbenden en gehuurde zyn onnut, en gevaarlyk, en een Prins, die ſtaat op huurlingen maakt, zal nooit in veiligheid zyn, nademaal zy once-nig, eerezugtig, zonder Krygstucht, ontrouw, dapper onder de vrinden, maar lafhertig onder den vyanden zig vertoonen, geen vreeze voor God, of trouwe voor menſchen hebben, zoo dat ymands bederf niet verder uitgeſteld blyft, dan de aanval. Gedurende de Vreede berooven zy u, daar

G 3

vy-

*decoratam, ſed etiam legi-
bus oportet eſſe armatam, ut
atrumque tempus, & bel-
lorum & pacis reſte poſſit
gubernari.*

12 Hoofst
deel.

vyanden in den oorlog zulks maar doen; nademaal zy geen andere liefde, of beweegreden, die der tot uwen dienst verbind, hebben, als de zoldye, die daar benevens niet genoegzaam is, om 'er begeerte te geven, van voor u te sterven. Zy willen uwe soldaaten wel zyn, zoo lang gy geen oorlog voerd, maar zoo haast die aankomt, vlieden zy, en loopen weg. (2)

Ik zou weinig moeite vinden, om dat te bewyzen, dewyl het bederf van *Italie* tegenwoordig nergens anders van daan komt, als om dat zy zoo langen tyd op gehuurde soldaaten gerust heeft, die zoo wel eenigen voortgank schynen te maken, en brave man-

(2) 't Zelve zeyd hy in het 43 Hoofst-deel van het 1 Boek zyner Republyk: en hy voegd daar by: De Krygsmacht, die geen genegontheit hebben voor hem, die haar gebruykt, zal nooit moed hebben, omden vyanden tegen te

staan, hoe weinig die ook zyn. Gelyker nu geen genegontheit of jalousie is, dan onder uw eigen onderdanen, zoo is het noodig dat gy u van die bediend, zoo gy uwen Staat zoekt te behouden.

mannen te zyn, maar wanneer de Uitheemsche verscheenen, betoonden wie zy waren, zoo dat Karel, Koning van Vrankryk in *Italie* komende, als Kryd dat weg nam*. En zy, die zeggen, dat onze zonden daar oorzaak van waren, hebben de waarheid gezegd, schoon het de zonden niet waren, die zy geloofden, maar die ik aangehaald hebben, dat is te zeggen, de eerzucht en begeerlykheid der Prinzen, die ook daar over gestraft zyn.

(3)

G 4

Maar

12 Hoofst
decl.

* 't Was een woord van Alexander de VI, die Kare by eenen Marechal de Logis vergeleek, die overal doortreft, maar neigens verblyft.

(3) Guichardin zcid in het 1 Boek zyner Historie van *Italie*, doe *Pietro de Medicis*, zeggende tegens *Louys Sforce* Hertog van *Milaan*, dat hy voor hem daar geweest was, nademaal *Louis* den rechten weg had verlaten; de Hertog hem zoodanig antwoordde: 't Is waar, dat een van ons beiden den rechten weg verlaten heeft; maar misschien zult gy het zyn.

Om hem met een te verwyten, dat hy zig ontydig met Vrankryk had ingewikkelt. Maar het gevolg heeft wel geleerd, (voegd Guichardin daar by,) dat zy beide den rechten weg verlaten hadden, en wel voornamentlyk de Hertog, die roemde, leidsman van alle de andere te zyn, door zyne bekwaamheid, en voorzigtigheid, om welke reden zyne pluimstrykers niet

12 Hooft
decl.

Maar om tot onze voorige redeneering weder te keeren, of de Kapiteinen huurlingen, zyn voortreffelyke mannen, of niet: zyn zy dappere mannen, gy kond 'er u niet op vertrouwen, want altoos neygen zy tot hun eigen grootheid, 't zy met u, die hun meester zyt, te onderdrukken, of met anderen tegens u voorneemen, te vernederen: Zyn zy die nu niet, zoo bederven zy gemeenlyk uw zaken. Zoo men my antwoord, dat alle andere Kapiteinen, die de wapenen

niet schaamden te zeggen, noch hy om dat te hooren: *Datter niemand dan Jesus Christus in den Hemel, en Louys de Moor op Aarde was, die wist hoe danig de oorlog met Frankryk zou eindigen.* Nardi in het 3 Boek zynere Historie van Florence, daar by byvoegd, dat deze Hertog op zekere tyd raillieerende met een Edelman van Florence, hem een groot tafereel van *Italie* vertoonde, daar een Moor in verbeeld werd, die met een beem in de hand een grooten hoop haanen en kleine kickenen van allerley soort scheen te verjagen, en hem daar op vraagde; *Wat zegt gy van dit voorneemen. Dat uwe Moor, antwoorde de Florentyn, willende Italie schoon maaken en zuiveren, zig zelven met stof en stank zal vervullen, waar door hy voorzeide, 't geen hem wel haast overkwam.*

nen in handen hebben, het zelfde zullen doen, zo zeg ik dat een Prins of Republyk vaerdig moet zyn, om de wapenen op te vatten. De Prins moet zelfs de bediening van Kapitein waarnemen; een Republyk die aan een haarer burgeren geven; gebeurd het nu, datter die niet bekwaam toe is, zoo moet zy die veranderen, is hy 'er goed voor, moet zy hem afhankelyk houden, dat hy tegens de Wetten niet kome te sondigen.

12 Hooft
decl.

En de ondervinding toond, dat gewapende Vorsten en Republyken alleen groot voortgangen doen, en dat een gehuurde Krygsmacht, nooit anders als schade veroorzaakt. Voeg hier by, dat een gewapende Republyk met zyn eigen toerusting, zich zelven beter bevryd van de verdrukking van een haarer burgeren, als wel een, die zig van uitheemsche wapenen bediend.

Romen en Sparte hebben zich met hunne wapenen veele Eeuwen achter

12 Hoofst
deel.

een in vryheid gehandhaaft, en de *Zwitsers* met de hunne zyn tegenwoordig noch zeer vry. Tot voorbeelden der oude gehuurde Krygsmacht hebben wy den *Carthaginiensen*, die niet tegenstaande zy hunne eygene burgeren tot Kapiteinen hadden; by het eindigen van den eersten oorlog, dien zy tegens den *Romeinen* voerden, het weinig scheelden, of zy waren van gehuurde Krygsmachten onderdrukt. *Philippus* van *Macedonie*, na het overlyden van *Epaminondas* Kapitein der *Thebanen* geworden zynde, benam derzelve vryheid, na hunne vyanden overwonnen te hebben. *Sforce* verliet eenslaags *Johanna* de II. Koninginne van *Napels*, die hy diende, 't geen 'er noodzaakte, om zich in de armen van den Koning van *Arragon* te werpen, om haaren Staat te bewaren.

* *Alfonso*, die zy adopteerde, en naderhand ver-

* *Fransois Sforce* zyn Zoon, den *Veneticanen* by *Caravas* geslagen hebbende, vereenigde zich met 'er, om den *Milav*
wierp, om *Louys* Hertog van *Anjou* op nieuw aan te nemen.

laneezen te onderdrukken, die hem, <sup>12 Hoofst
deel.</sup>
na de dood van hunnen Hertog *Philip-
po Visconti*, tot haaren Kapitein aange-
steld hadden.

Zoo men zeid, dat de *Venetianen*,
en *Florentynen* hun gebied niet dan
door dusdanige Krygsmacht vergroot
hebben, en evenwel hunne Kapiteinen
hunne Princen nooit geworden zyn,
maar in tegendeel hun wel beschermt
hebben; zoo antwoord ik, dat de *Flo-
rentynen* veel geluk gehad hebben, om
dat van verscheide Kapiteinen, die zy
te vreezen hadden, eenige niet gewon-
nen hebben, anderen verhinderingen
ontmoet zyn, zoo dat zy hunne eer-
zugt elders hebben moeten wenden.
Jean d'Acut * was zoodanig een, die
niet won, en wiens getrouwheid by ge-
volg men niet kon bekennen; maar y-
der een zal moeten bekennen, dat zo
hy gewonnen had, de *Florentynen* t'zy-
ner bescheidenheid zouden geblee-
ven zyn. *Sforce* had altoos den *Brac-
chen* op den hals, en zy dienden on-
der-

* Een
Engel-
sch
Kapitein
die het
gebied
over
4000
Engel-
schen
had, ter
hulpe
van de
Gibelly-
nen in
Tosc-
nen af-
gezon-
den.
Mach. 1
Boekzy-
ner Hist.
van Flo-
rence.

12 Hoofst
deel.

derling, om een wakend oog over den anderen te houden. Zyn Zoon wende zyn eerzucht tegens *Lombardie*, en wierd Hertog van *Milaan*, *Bracche* tegens den Kerkelyken Staat, daar in hy *Perouse* en *Montone* veroverde, en het Koningryk van *Napels*, tegens de Koninginne *Johanna de II.*

Maar laat ons keeren, tot het geen wy in onze dagen gezien hebben. De *Florentynen* namen voor Kapitein *Paul Vitelli*, een zeer voorzigtig persona-gie, die van een kleen geluk tot een hooge achting geklommen was. Had hy *Pisa* ingenomen, de *Florentynen* zouden gedwongen geweest zyn, hem te moeten gehoorzamen, want zy waren verlooren geweest, zoo hy in dienst van hunne vyanden was overgegaan.

Zoo men de voortgang der *Venetia-nen* aanmerkt, men zal zien, dat zy wonderen verricht hebben, wanneer zy zelfs den oorlog voerden, ik wil zeggen, wanneer zy genoeg naa-
men,

men, met alleen ter Zee te ftryden; ^{12 Hooft}
 maar dat zy hunne dapperheid verloo- ^{decl.}
 ren, zederd dat zy te Land begonden
 te vegten, en de *Italiaanfche* gewoon-
 tens en zeeden aan te neemen. In den
 beginne hunner vaststelling op het
 vaste Land, hadden zy niet veel ree-
 den, om hunne Kapiteinen te vree-
 zen, dewyl zy geen grooten Staat
 daar bezaten, en daar benevens noch
 een groote achting behielden; maar
 zy bemerkten hunnen misflag, wan-
 neer zy zich uitgebreid, en onder het
 beleid van *Carmignole* den Hertog van
Milaan geflagen hadden. Want aan
 de eene zyde ziende, dat hy een zeer
 dapper man was, en aan de andere
 kant, dat hy zeer langzaam begon te
 handelen, om den oorlog te doen duu-
 ren, foo oordeelden zy wel, dat zy
 niet te wagten hadden van meer te
 overwinnen, om dat deze *Generaal*
 zulks niet meer wilde, en zy hem
 niet konden afdanken, zonder te ver-
 liefen, 't geen hy voor hun verkregen
 had;

12 Hoofst
decl.

had; om sich dan te verseecken, waren zy genoodsaakt hem het leven te benemen. Zederd hadden zy voor Kapiteinen *Barthelemi Coleone*, *Robbert de Saint Severin*, den Grave van *Petillan*, van het Huis der *Ursinen*, en meer andere, van welken zy geen overwinningen, maar wel verliefen te vreesen hadden, gelyk 'er zederd te *Vaila* gebeurde, daar zy in eene Veldslag verlooren, 't geen zy met zoo veel moeite in 800 Jaaren gewonnen hadden; dewyl dit soort van menschen niet als swakke en langsaame overwinningen, maar zeer schielyke en verwonderlyke verliefen doen.

Nademaal nu dese voorbeelden my in staat gebracht hebben, om van *Italië* te spreken, dat sederd langen tyd van gehuurde Krygsmachten zich bediend heeft, zoo zal het goed zyn, tot den oorspronk dezer wapenen op te klimmen, en derzelve voortgangen te beschouwen.

Men moet dan weten, dat zo haast
het

het Ryk geen macht in *Italie* meer be-^{12 Hoofst}
 gon te hebben, en het *Pauffchap* in hoge^{decl.}
 achtung kwam, *Italie* in verfcheide
 Staaten verdeeld wierd. Het meeren-
 deel der groote Steden nam de wape-
 nen op tegens den Adel, die door
 gunft van den Keizer onderfteund,
 die onder flavernie hield, en de *Paus*
 fprong 'er by, om in 't waereldlyke
 machtig te worden. Eenige andere
 vervielen onder de Heerfchappye hun-
 ner burgeren, waar door byna geheel
Italie, de Kerk, en eenige Republyken
 onderworpen wierd. Zoo dat zy ee-
 nige Kerkelyke, andere Burgers zyn-
 de, die geen wapenen wiften te voe-
 ren, van Uitheemsche en Vreemde-
 lingen fich begonnen te bedienen. De
 eerfte, die deze Krygsmacht in ach-
 ting bracht, was eene *Alberik da Co-*
nio, (4) Edelman van *Romagne*, van
 wie

(4) Een ander *da Co-* ftellende een Italiaanfche
nio, die Machiavel Louis Compagnie, genaamd de
 noemd, herftelde de Ita- *Ligue van St. George*. *Hift.*
 liaanfche Krygsmacht in 1 Boek.
 haar oude luifter, aan.

12 Hoof
decl.

wie de *Bracche* en *Sforce* opgevoed wierden, die in hunne tyd scheidslieden van *Italie* wierden. Op deezen zyn alle de andere gevolgd, die het gebied over de wapenen in *Italie* tot onze dagen toe gehad hebben. En alles wat zy uitgevoerd hebben, is hier mede geeindigd, dat men gezien heeft, dat *Italie* door *Karel de VIII.* ingenomen, door *Louis de XII.* geplonderd, door *Ferdinand* onderdrukt, en door de *Zwitseren* besprongen is.

Het beleid, dat zy hielden, was eerstelyk, het Voetvolk hunne achtig te beneemen, en die tot sich zelve over te brengen; want geene Straaten hebbende, en niet dan van hun vernuft konnende bestaan, konden zy geen gezag met een kleen getal van Voetvolk verkrygen, ook niet veel onderhouden: Zoo dat zy beter reekening by de Ruyterye vonden, waar van een klein getal hun met eere deed leven. En de zaaken waren tot op dat point gebracht, dat in een Leger
van

van 20000 Mannen, geen 2000 Voet- ^{12 Hoofst}
 knechten gevonden wierden. _{decl.}

Behalven dit hadden zy het geheim gevonden, om zoo zich zelve, als hunne Soldaaten van alle ongemak te bevryden, en alle vreeze te geneezen, met een gebruyk in te voeren, van niemand in eenige ontmoetingen, of schermutzeeringen te dooden, maar alleen gevangen en te maaken, en die zonder randzoen weder te zenden. Zy brachten geenen nacht op het Veld over, noch ook de inwoonders dier landen onder hunne tenten, zy wisten van geen verschanffingen in hun legerplaats, ook legerden zy nooit in de winter in 't Veld; een tugt uitgevonden, zoo als ik gezeid hebbe, om arbeid en gevaaren te vermyden, die *Italie* dienstbaar en verachtelyk maakte.

DARTHIENDE HOOFD-DEEL.

Van hulpbenden, gemengde, en eigene.

DE andere onnutte wapenen zyn de hulpbenden, dat is te zeggen, die gy tot uwer hulpe en bescherming roept, gelyk over eenige Jaaren de Paus *Julius* de II. deed, die in de onderneeming op Ferrare het noodlot der gehuurde benden ongelukkig ondervonden hebbende, hulpbenden gebruikte, die *Ferdinand* Koning van *Spangie* hem toezond. Deze Krygsmacht kan nut zyn voor hem, die ze zend, maar altoos is zy verderffelyk voor hem, die zich daar van bediend; (1) want heeft zy het ergst, zoo blyft gy verflagen, en heeft zy het best, zoo blyft gy haar gevangen. (2) De oude Geschiedenissen

(1) *Ambiguus auxiliorum animus*, zeyd Tacitus Hist. 4. en vervolgens noemd hy die, *militia sine affectu*.

(2) *Et acciti auxilio Germani*, zeyd Tacitus daar ter plaats, *sortis pariter*

niffen zyn vol dezer voorbeelden, <sup>13 Hoofst
deel.</sup> maar ik wil my met dat van *Julius* den II. ophouden, die *Ferrare* willende hebben, niet erger kon doen, als fich in handen van een vreemde stellen. Maar zyn goed geluk deed een geval voortkomen, dat oorzaak was, dat hy geen straffe zyner kwaade keur droeg. Zynde dat deze zyne hulpbenden by *Ravenna* verflagen zynde, de *Zwitzers* kwamen, die, door een geluk, daar noch hy, noch de zyne op dachten, den overwinnaaren ter neder leiden; zoo dat hy niet gevangen bleef, noch zyne vyanden, om dat zy gevlucht waren; noch die zyner hulpbenden, voor zoo veel zy niet, dan door de wapenen van een ander overwonnen hadden.

De *Florentynen* t'eenemaal zonder wapenen zynde, riepen 10000 *Franfen* in hunnen dienst, om de Stad *Pisa*

H 2 te

ter atque hostibus servitutem | verdrukten gelykelyk
imposuerunt. De Duit, | vrinden, en vyanden;
schen ter hulpe geroepen.

13 Hoofst
deel.

te herwinnen ; een misflag , die der
meer ongevallen over den hals haal-
de , dan noch ooit geschied was. De
Keizer van *Constantinopolen* , om zyne
gebuuren tegen te staan , liet 10000
Turken in *Griekenland* komen , die ,
de oorlog geëindigd zynde , niet we-
der daar uit wilden trekken , * waar
door de slavernie van *Griekenland* on-
der den ongeloovigen zyn begin nam.

* An-
dronic
Palaeolo-
gus was
genood-
zaakt
Tribi-
sonde
den Tur-
ken te
laten, die
hy ter
bescher-
ming
van Con-
stantino-
polen
had in-
geroe-
pen. En
Jean Pa-
leologus
verloor
gantsch
Thra-
cien, t
geen A-
murat de
1. wilde
hebben,
tot ver-
gelding
der hul-
pete-
gens den
Serviërs
aan hem
ver-
schafft.

Hy dan , die beslooten heeft nim-
mermeer te overwinnen , heeft zich
van deze wapenen maar te bedienen ,
die gevaarlyker zyn als de huurlin-
gen , als alle vereenigd zynde , en on-
der de gehoorzaamheid van een an-
der , als gy staande ; daar huurlingen
in tegendeel meer tyd en voorzorg
noodig hebben , om u te beleedigen ,
na dat zy overwonnen zyn , om dat
zy geen een lichaam uitmaaken , en
gy het zyt , die der gelicht hebt , en
betaalt ; zoo dat een derde , die gy ,
het Hoofd van 'er maakt , zich een-
slaags zoo machtig niet kan maken ,
dat

dat hy u licht kan, of zal beleedigen. ¹³Hoofst
decl.

Eindelyk hebt gy gelykelyk te vreezen de lafhertigheid der huurlingen, en de dapperheid der hulpbenden.

Een wys Prins zal sich dan altoos zoo van de eene, als de andere sich ontlasten : Liever willende overwonnen zyn, vegtende met zyn eigen wapenen ; als overwinnen door die van een ander ; en dat te meer, om dat het geen ware overwinning is, dien men door andere wapenen, dan de zynen wind.

Nooit vermoeid het my, het voorbeeld van *Cesar Borgia* voor te stellen. Hy nam *Imola* en *Ferli* in met hulpbenden, t'eenemaal *Franssen* zynde, maar zederd geen veiligheid daar by vindende, gebruykte hy huurlingen, die hy minder gevaarlyk oordeelde, te weten, die der *Ursinen*, en *Vitelli*, en naderhand derselver ontrouwigheid ondervonden hebbende, ontfloeg hy zich daar van, en bediende sich niet, als van zyn eigene Soldaaten.

13 Hooft
deel.

Om nu het onderscheid te weeten, datter tusschen de eene, en de andere Krygsmacht is, soo heeft men maar te sien, hoe verscheide de achting was, die de Hertog verkreeg, terwyl hy in handen der *Franssen*, *Ursinen* en *Vitellis* stond, met die, welke hem toekwam, gedurende dat hy onafhankelyk van een ander streed. Want nimmer weet men wat die geld, dan wanneer men t'eenemaal meesterzyner wapenen is.

Ik wil my aan de hedendaagsche voorbeelden van *Italie* houden, maar dat van *Hieron van Siracuse*, daar ik reeds van gesproken heb, kan ik niet nalaten. Zoo haast zyne Stad hem het bevel over haar leger gegeven had, erkende hy de onnutheid der gehuurde Krygsmacht, wiens hoofden sich doemaals foodanig bestierde, als tegenwoordig onze *Italiaanen*. Maar ziende, dat hy die niet kon bewaren, of achter weeg laten, liet hy die in stukken houwen,

wen, en zederd voerde hy den oorlog met zyn eygen wapenen alleen.

13 Hooft
decl.

Noch moet ik hier in gedachten brengen een voorbeeld uit het Oude Testament, 't geen tot ons onderwerp diend. *David*, *Saul* aanbiedende, om met *Goliath*, dien ontsagge-lyken *Philistyn* te stryden, soo wapende hem *Saul*, om hem aan te moedigen, met zyn Borstharnas, Kasquet, en Zwaard: maar *David* zeide tot hem, dat hy dese wapenen niet kon behandelen, en dat hy zynen vyand niet wilde bevegten, als met zyn Slinger en Staf. (3) * Eindelyk gebeurd het altoos, dat de wapenen van

* Machiavel
zeid met
zyn
zwaard,
maar de
H:

H 4

een.

(3) Ende *Saul* kleedde *David* met zyne kleederen, en zette eenen koperen helm op zyn hoofd: en hy kleedde hem met een pantsier. Ende *David* gordde zyn zwaard aan over zyne kleederen, en wilde gaan, want hy hadde het nooit verzogt: doe zeide *David* tot *Saul*,

Ik kan in deze niet gaan, want ik hebbe het nooit verzogt, en *David* leidese van zig. Ende hy nam zynen Staf in de hand, en koos zig vyf gladde steenen uit de Becke, en leidese in zyn Herders taffche, en zyn slinger was in zyne hand. 1 Sam. 17. 38. 39. 40.

Schrift
zeid, dat
hy 'er
geen
droeg,
maar dat
van *Goliath*
nam, om
hem het
hooft af
te hou-
wen.

72 Hoofst
deel.

cen ander, of te zwaar weegen, of te naauw sluiten, of vallen u van de schouders.

Karel de VIII., na den *Engelschen* verdreeven te hebben, de noodwendigheid erkennende, van met eigen wapenen sich te beschermen, richte door zyn gantsche Koningryk Compagnien van ordonnantien van Ruiterie en Voetvolk op. *Louis de XI.* zyn Zoon schafte zederd de Compagnien Voetvolk af, en nam in derzelver plaats *Zwitsers* aan. En deze misflag, die zyne opvolgers ook begingen, is de oorspronk aller ongevallen van dit Koningryk, gelyk men tegenwoordig siet; want deze Koningen den *Zwitseren* te hoog achtende, hebben hunne eigen onderdaanen te veel vernederd, die gewoon *Zwitseren* in hun leger voor medgezellen te sien, gelooven zonder die niet te kunnen overwinnen; 't geen veroorzaakt, dat de *Franssen* niet genoegzaam zyn, om den *Zwitseren* het hoofd te bieden.

en

en dat zy, zonder die, tegens anderen, niets dat deugd, kunnen ver-<sup>13 Hoofst
deel.</sup>richten. De legers van *Vrankryk* zyn dan ten deele huurlingen ten deele eigene, en deze wapenen te gelyk, zyn noch beter, als enkele huurlingen, of enkele hulpbenden, maar ook veel minder, als eigene wapenen, gelyk ik getoond heb. *

En *Vrankryk* zou onwinnelyk zyn, zoo men de ordre, door *Karel* den VII. opgerecht, had onderhouden, maar 't is een uitwerking van het gebrek der menschelyke voorzichtigheid van een zaak te beginnen, dewyl zy een tegenwoordig voordeel daar by vinden, die der belet het kwaad te sien, 't geen daar onder verborgen leid, gelyk ik hier vooren van de heete koortze gezeid hebben. Een Prins dan, die de ongevallen niet kend, voor dat die sich opdoen; is waarlyk niet wys, maar weinigen gebeurd het, die te voorsien, en af te wenden. Zoo men den eersten oorspronk van het

* Door het voorbeeld van Valenti-
nois.

13 Hoof
decl.

verval van het *Roomfche* Ryk onderfoekt, foo zal men zien, dat zulks was, om dat zy de *Gotthen* inriepen; 't geen den krachten der *Romeinen* begon te ontfenuwen, en derzelver dapperheid aan den *Gotthen* over te zetten.

Ik befluite dan, dat een Prins, die geen eigen wapenen heeft, niet veilig is; maar in tegendeel ter befcheidenheid van het Geval staat, by gebrek, dat hy niets heeft, om in tegenspoed zich te befchermen. En het is altoos het gevoelen der wyzen geweest, dat ter niet zoo zwak of broos is, als een macht, door zyn eigene fondamenten niet onderfteund. (4) De eigene Krygsmacht is nu die, die uit uw eigen onderdanen, burgeren, of fchepzelen, van u afhagende, is t'zamen gefield; alle de andere wapenen, zyn of huurlingen, of hulpbenden. Licht is

(4) *Nihil verum mortaliū tam iufabile ac flurum eſt, quam ſama potentia.* Tac. An-
nal. 13. Niet is zoo zwak en onftandvaſtig, als een macht, door geen eigen kracht onderfteund.

is het ook een huisselyke Krygsmacht op de been te brengen, zoo men sich van die middelen, reeds door my aangewezen, bediend, en wel voor al van zulken, die *Philippus*, Vader van *Alexander den Groote*, en meer andere Princen en Republyken hebben in 't werk gesteld, daar ik my t'eene-maal aan gedrage.

 VEERTHIENDE HOOFD-DEEL.

Onderricht voor een Prince, nopende den Kryg.

En Prins moet zyn gantsche verstand, zorg en arbeid ontrent het ambagt van den oorlog te kost leggen, zynde het eenige dat hy leeren en weten moet; (1) want 't is door deeze ken-

(1) Een Koning van Tracie zeide, dat hy van zyn stalknecht niet verscheelde, dan wanneer hy oorlog voerde. Nero een ontwerp van zyn toekomende Regeering wil lende maaken, zeide, met geen andere zaak zig te zullen bemoejen, als met een leger te gebiedten. Tacit. Annal. 13. De-

14 Hoofst
deel.

kennisse en wetenschap, dat gebooren Princen zich handhaven, (2) en die meenigmaal van bijzondere perfoonen dat worden. In tegendeel ziet men, dat Princen, die zich meer aan de

Domitiaan haate Agricola, ter oorzaak die grooter Kapitein was als hy, razend zynde, dat hy in glorie van den wapenhandel door een Onderdaan overtroffen wierd, 't geen volgens zyn gevoelen het erfdeel der Princen behoorde te zyn.

Id sibi maxime formidolosum, si militarem gloriam aliis occuparet; cetera utrumque facilius dissimulari; ducio boni Imperatoriam virtutem esse. In Agricola. Wat zyn de Princen, zeyd Graciaan, welker namen in het Register der Faam opgeschreeven zyn, anders dan de oorlogshelden? Zy zyn het, aan wie eigentlyk de naam van Grooten toekomt. De Geschiedenissen zyn volhunner daaden, en de

onderhoudingen in de waereld maaken een gedurigen lof daar van, nademaal het ambagt van den oorlog wat grooter en heerlyker in zig behelst, als dat der Vrede. 8 Hoofd-deel van zynen Held.

(2) Tiridates, Koning van Armenien zeyde, dat Staaten door wapenen, en niet door lafhertigheid gehandhaafd wierden; dat bijzondere perfoonen geen ander oogmerk hebben, dan hun goed te bewaren, daar de Princen in tegendeel de ydelheid hebben, van eenes anders te bemachtigen. *Non ignavia magna imperia contineri; & sua retinere privata domus; de alienis certare, regiam laudem esse.* Tac. Annal. 15.

de ruste, als wapenen overgaven, hunnen Staat verlooren hebben. En waarlyk de eerste zaak, die u dezelve doet verliezen, is, dat men deezze konst verzuymt, gelyk daar in geoefend te zyn, het beste middel is, om ter Heerschappye te komen.

14 Hooft
decl.

Fransois Sforce wierd van een bezonder Perzoon, Hertog van *Milaan*, om dat hy gewapend was: en zyne Kinderen, om den Wapenhandel verzuimt te hebben, wierden van Hertogen bezondere Perfoonen. Want een der ongevallen, die u ongewapent zynde, overkomen, is, dat gy verachtelyk word; (3) zynde een der eer-

(3) Tacitus geeft daar twee voorbeelden van in de persoon van Tiberius de eene van een Gouverneur eener Provincie, die hem wel brieven vol dreigementen dorst schryven, van te zullen opstaan, zoo hy hem eenen Opvolger zond. *Quia res Tiberii magis fama, quam* *vi stabant*, zeyd Tacitus Annal. 6. De andere van een Koning der Parthen, die de stoutheid had, van Afgezanten hem toe te zenden, om hem ongebonden verzoeken te doen, en met den oorlog te drygen, zoo hy hem die niet toestond. En de reden, die Tacitus daar

14 Hoofst
deel.

eerloosheden, die een Prins moet vermyden, gelyk ik hier na zeggen zal. En gelyk 'er geen evengelykmatigheid is, tusschen een die gewapend, en tusschen een; die ongewapend is, zo laat de reden niet toe, dat hy, die gewapend is eenen ongewapenden gewillig gehoorzaame; of dat een ongewapend Heer onder gewapende Dienstknechten in veiligheid zy; (4) want

daar van gaf, was, dat deze Koning den ouderdom van Tiberius, en desselfs wellustige leven, dat hy leide, verachte, waar door hy onbekwaam was, om op den oorlog te denken. *Senectutem Tiberii ut inermem despiciens* Ibid.

(4) *Inter impotentes & valesdos falso quiescas. Ubi manū agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt.* Tac. in Germ. Zy, die de sterkste zyn, zyn altoos de meest geachtste. Paterculus zeyd, dat Maroboduus Koning der Marcomannen, voorne-

mens zynde zig zelveu absoluut Prins te maaken, t'eenemaal van den Romeinen onafhankelyk, zyne benden in gedurige beweging hield, en dat onder schyn van zyne nabuuren te beoorloogen, hy zyne onderdaanen in de wapenhandel zoo wel oeffende, dat hy het Roomsche Ryk ontzag-gelyk wierd. *Certum impersum, vimque regiam complexus animo. . . . Imperium perpetuis exercitiis brevi in eminent, & nostro quoque imperio timendam perduxit fastigium. . . . exercituumque assiduis ad-*
ver-

want het is onmogelyk, dat zy den anderen wel verstaan, waar van de eene veracht, en de andere vol achterdocht is; by gevolg kan een Prins, die den Wapenhandel niet verstaat, van zyne Soldaaten nooit geacht worden, of sich aan die vertrouwen. 't Is dan voor eenen Prince van de uitterste noodzaakelykheid, sich geheel en al aan de oeffeningen, van den Oorlog over te geven, en dat moet zyn gedurige bezigheid zyn, zoo wel in tyd van Vrede, als van Oorlog; (5) 't geen op tweederley wyzen kan verricht wor-

14 Hoofst
decl.

versus finitimos bellis exercendo majori operi praparat. Hist. 8.

(5) Gelyk Cassius Gouverneur van Syrie deed, die, alhoewel in Vrede, niet naliet zyne legioenen te oeffenen, en de oude Krygstucht met zoo veel voorzorg te herstellen, als of hy in vollen Oorlog was. *Quantum sine bello dabatur, revocare rrsuum morem, exercitare*

legiones, curâ, provisâ, perinde agere, ac si hostis ingrueret. Annal. 12. Seneca zaid, dat de benden, gedurende den Vrede, in battallie trekken, aan de verschanffingen arbeiden, door wapenhandel zich vermoejen, die zy anders konden nalaten, om daar toe gewend te zyn, als de nood aan de man komt. Ep. 18.

14 Hoof
decl.

worden, de eene door daaden; en de andere door het verstand.

Wat de eerste aanbelangt, behalven de zorg, om zyne Onderdanen gedurig in arbeid te houden, moest hy gedurig in de jacht zich oeffenen, (6) om aan ongemak te gewennen, daar benevens, om de gelegenheid der Plaatzten, het hangen der Bergen, de in en uitkomsten der Valeyen, de breedten der Vlaktens, en de natuur der Rivieren en Moerassen leeren kennen; (7) en dit kan tot twee zaaken dienen.

(6) Als de Romeinen deden. *Romanis solenne viris opus, utile fama, viraque & membrjs*, zeyd Horatius in de 18 brief van het eerste boek zynen brieven. Vononus wierd van de Parthen veracht, die groote Oorlogslieden waren, om dat hy de Jagt niet beminde. *Accendebat dedignantes & ipse, diversus a majorem institutis, raro vinatu.* Tacitus *Annal.* 2.

(7) Deze kennisse zeyd Machiavel in het 39 Hoofd-deel van het derde boek zynen Republyk, word beter door de Jagt, dan door eenige andere oeffening verkregen; buiten deze kennis, leerd de Jagt noch duizend andere dingen, die in den oorlog noodig zyn. En Cyrus, naar het verhaal van Xenophon, tegens den Koning van Armenie te Velde trekkende,

nen. I. Om zyn land te kennen, endat te
 konnen beschermen. II. Om des te be-
 ter te weten hoedanig andere plaatzen
 gemaakt zyn, die men te kennen nodig
 heeft. Want de Heuvelen, Valleyen,
 Vlakten, Rivieren, en Mocrassen, die,
 by voorbeeld in *Toscanen* zyn, hebben
 een zekere gelykheid met andere; so
 dat men van de kennisse der gelegent-
 heid eener Provincie, lichtelyk tot
 de kennisse van andere kan komen. En
 wanneer dit gedeelte eenen Prince ont-
 breekt, zoo ontbreekt hem de eefste
 vereyfchte gelegenheid, om een groot
 Kapitein te zyn; want het is deze, die
 hem leerd, zynen Vyand te vinden,

I

zich

de, zeide tegens zyn Volk, toont, naar het zeggen
 dat deeze onderneming van Xenophon, dat de
 niet anders als een der Jagt een verbeelding van
 Jagten was, daar hy 'er den Oorlg is; om welke
 nu reeds zoo meenigmaal reeden men gemeenlyk
 toe geleid had: vergely- zaid, dat een Krygsman,
 kende den geenen, die den sprong van een Haas,
 hy op de Bergen in een en den vlugt van een Wolf
 buscade leidde, by den moet hebben, die wyk-
 zulken, die de wilde bee- kende zyn bloedige ran-
 ften uit hunne hollen joe- den toont, en 't zynder
 gen, om in de netten die bescherming niet minder
 te vangen. 't Geen be- als een wild Zwyn is.

14 Hoof
deel.

zich wel te legeren , Heirkrachten te geleiden , Battallien te leveren , en Steden te belegeren. (8)

Filopemen , Prins van *Achaye* word door de oude Schryveren gepreezen , om dat hy in tyd van Vrede altoos om den Oorlog dacht , en dat in de reizen die hy met zyne Vrinden deed , hy dikwils zich ophield , om 'er te vraagen , *zoo onze Vyanden op dien Heuvel waaren , en ons Leger hier , wie dat voordeel zou hebben ? Hoe zouden wy by 'er komen , en in de beste gedaante aantasten ? Zoo wy nu wilden wykken , hoe zouden wy dat kunnen doen ? En zoo zy wecken , hoe zouden wy 'er vervolgen ?* Alle gevallen , die in den Oorlog zich op doen , op deeze wyze voorstellende , hoorde hy derzelve advyzen , en gaf 'er het zyne , en zyne redenen ; zoo dat ,

(8) Zynde de hoed- cere. En een weinig daar nigheden , die Tacitus na. *Adnotabant periti ,* zyn Schoonvader toei- *non alium diu rem opportuni-* gend. *Loca castris ipse ca- tate locorum sapientius le-* pere , *astuaria ac silvas ipse gisse.* In Agricola. *praesentare ; differ tos coer-*

dat, wanneer hy in den Oorlog was, <sup>14 Hoofst
deel.</sup> hem nooit iets over kwam, 't geen hy niet voorzien had.

Maar wat de oeffening van het Verstand aangaat, een Prins moet de Geschiedenissen leeren, om de daaden van groote Kapiteinen daar in te beschouwen, en de oorzaaken hunner overwinningen, of nederlaag; maar voor al moet hy doen 't geen eenige voortreffelyke Mannen gedaan hebben, die getracht hebben ymand op te volgen, wiens leven glorieus en heerlijk was geweest, dus word verhaald, dat *Alexander de Groot*, *Achilles*, *Cesar*, *Alexander*; en *Scipio Cyrus* navolgden. Want die het leven van *Cyrus*, door *Xenophon* beschreven, leest, zal zien, dat *Scipio* van point tot point, alle de deugden, die deezen Historyschryver *Cyrus* toeigend, heeft opgevolgd dat hy desselfs leeven, zich tot een Model heeft voorgesteld, en

†4 Hoofst
deel.

dat altoos in handen had. (9) Zie daar hoedanig een wys Prins zich zelve moet bestieren, zonder ooit in tyd van Vreede leedig te zyn, ten einde, zo het Geval kwame te veranderen, hy altoos mag gereed zyn, om dat te wederstaan.

(9) Alle de Princen moeten Scipio den Africaner navolgen, die, naar het getuygenis van Paterculus, zyn gantschen tyd tusschen de oeffeningen van den oorlog en Vreede verdeelde, altoos bezig in de wapenen, of in de Boeken, zyn lichaam aan de gevaren, en zynen geest aan de wetenschappen overgevend.

Nec quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispanxit, semperque aut belli, aut pacis servis artibus, semperque inter arma & studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Hist. 1.

VYFTHIENDE HOOFD-DEEL.

't Geen den Menschen, en voor al den Princen doet pryzen, of laaken.

TEgenwoordig staat ons noch maar te bezien, hoedanig een Prins zich ontrent zyne Onderdanen

nen en Vrienden moet bestieren. En ^{1, Hoofst} gelyk ik weet, dat verscheide deeze ^{decl.} stoffe verhandeld hebben, zoo vrees ik, voor laatdunkend te zullen gehouden worden, zoo ik die anders, als zy gedaan hebben, verhandele.

Maar myn voornemen zynde, voor den zoodanigen te schryven, die weten wat dat zy, zoo zal het, volgens myn gevoelen, beter zyn, daar van volgens de waarheid der zaak te spreken, dan naar het Gemeen zich daar van verbeeld. Veele hebben zich Republyken en Heerschappyyen verbeeld, die nooit geweest zyn, of zyn zullen. (1) Maar die is zoo

1 3

verre

<p>(1) <i>Cunctas nationes & urbes populus, aut primores, aut singuli regunt. Delecta ex his, & constituta Respub. forma, laudari facilius, quam inveniri, vel, si evenit, haud disturna esse potest. Tac. Annal. 4.</i></p>	<p>zyner overzetteren, verhandeld niet anders, als om te verkrygen, en het zyne te bewaaren, waar in hy het gantsche oogmerk van een Prins doet bestaan, dien hy ons voor ooggen steld; daar in de overlevering der geenen, die voor</p>
--	--

2, Hoofst
deel.

* Zie het
voor-
beeld
van Per-
tinax in
het 19de
Hoofst-
deel,

verre af van de wyze , zoo als men
daar leeft , en daar behoorde te leven ,
dat hy , die nalaat , 't geen hy behoor-
de te doen , veel eer zich zelve zoekt
te bederven , als te behouden. By
gevolg moet hy , die t'eenemaal goed
tracht te zyn , onder zoo veele ande-
ren , die dat niet zyn , vroeg of laat
verlooren gaan. * 't Is dan van de
uitterste noodzaakelykheid , dat een
Prins , die zich zelve wil hand-
haven , ter goeder uure leere ,
niet al te goed te zyn , om vol-
gens

„ voor hem geschreven
„ hebben , niet willende
„ opvolgen , en dat wee-
„ gens zoo een bewys , 't
„ geen zy in hunne
„ schriften , ik weet niet
„ hoedanige volmaakt-
„ heid van een Prins , zy
„ afgemaakt hebben , voor
„ geen Menschen na te
„ volgen , en dat wegens
„ de zwak en brosheid
„ der menschelyke Na-
„ tuur. In tegendeel heeft
„ hy de gedaante zyner
„ bevelen alleen willen

„ schikken naar de onder-
„ vinding , en de gemeene
„ wyze van doen , die
„ voorzichtige Princen
„ gebruykt hebben. Ach-
„ tende het een gantsch
„ onnutte zaak te zyn ,
„ eenen wech te toonen ,
„ die niet begaan word ,
„ en die te laten , die van
„ al de Waereld betrec-
„ den word. *Gaspar d' Au-
vergne in de tweede opdragt
brieff zyner vertaling van de
Prins.*

gens den nood zyner zaaken een goed gebruyk daar van te maaken. 15 Hooft
decl.

Dus de zaken , die maar in inbeelding bestaan , aan een zyde latende, en my maar ophoudende, met die waar en wezentlyk zyn , zoo zeg ik, dat alle Menschē, en bezonder de Princen , daar men meest van spreekt , om dat zy hoogst verheven zyn ; alle eenige loffelyken , of lasterlyken toe naam hebben. De een word mildadig genoemd , een ander gierig ; de een, een groot Gever, de ander een groot Rover , de een wreed, de ander zagtmoedig ; de een een man van zyn woord , de ander zonder trouwe ; de een verwyft , en zwak , de ander stout , en moedich ; de een beleeft en spraakzaam , de ander hoogmoedich ; de een dertel , en de ander kuisch ; de een trouw , de ander een bedrieger ; de een ruw en wraakzuchtig , de ander zachtmoedig ; de een deftig , de ander dom ; de een Gods-

5 Hoofst
decl.

dienstig, de ander godloos.' Yder een zal moeten bekennen, dat het een wonder zou zyn, dat een Prins, van alle hoedanigheden, die ik daar optelle, niet dan de goede zou hebben.

Maar gelyk men die alle niet hebben kan, of die alle in 't werk stellen, de Menschelyke gelegentheid dat niet toelatende; (2) zoo heeft een Prins noodig, zoo voorzichtig te zyn, dat hy de eerloosheid der gebreeken, die hem zynen Staat zouden doen verliezen, weete te vermyden, en van de andere, soo het mogelyk is, sich te bevryden; maar soo daar toe geen middel is, soo moet hy zich niet te veel, daar mede belemmeren, of sich bekreunen met de eerloosheid der gebreeken gebrandmerkt te worden, buiten welken het voor hem bezwaarlyk is, zynen Staat te bewaaren.

(2) *Ahuc nemo extitit, virtutes nullo vitiorum con-*
zeid de jonge Plinius in *Sorsio ladcrentur.*
zyn Panegiricus, *cujus*

ren. Want alles wel aangemerkt zynde, zoo zal zoo een zaak, die deugdzaam fchynd, hem bederven, zoo hy die in 't werk fteld; en de andere, fchoon een gebrek, zal de oorzaak van zyn geluk bevonden worden. (3)

15 Hoofst
decl.

I 5

SES-

(3) Daar zyn gebreken, die niet verhinderen, wel te regeeren, of dat een Prins, die daar mede behebtis, geen goed Prins zou zyn. Salomon was tot de Vrouwen, Trajaan tot Jongens, en den Wyn genegen. *Vicio & de hembre, no de Principe*, zeide de Graaf van Penderanda tegens een Afgezant van den Keifer, die hem zeide, het jammer te zyn, dat Philippus de IV. tot de Vrouwen zo genegen was. Men moet het huiffelyke leeven der Princen met het openbare, en de Koninglyke deugden, met die van bezondere Mefchen onderscheiden. En 't is gelyk het Tacitus ver-

ftaat, wanneer hy zeid, *Palam laudaret, secreta male audiebant*. Hift. 1. 't Is altoos loffelyk wei te doen, maar niet altoos goed; iets kan met de reden gelykvormig zyn, 't geen met de ondervinding niet over een komt; en by gevolg, moet een Prins, die zynen plicht wel waar neemt, zich naar den nood zyner zaaken fchikken, en om reden van Staat doen, 't geen hy, een bezonder Perzoon zynde, niet behoorde te doen *Morem accommodari, prout condurat*. Annal. 12. 't Is genoeg, dat hy goed zy, wanneer hy uit nood dat zyn moet. *Quoties expedierat, magna virtutes*. Hift. 1. Hy moet

15 Hoofst
deel.

moet al het goed wel weten maar het is niet altoos oerbaar, dat te doen. *Omnia scire, non omnia exequi.* In het leven van Agricola. Katarine de Medicis, Koninginne van Vrankryk ziende, dat de Paus en Koning van Spanjen haar lasterden, om dat zy Vrede met den Hugenooten gemaakt had, na te vergeefs tegens die

vuur en Zwaard gebruikt te hebben, om 'er tot hunnen plicht te brengen, zeide recht te pas, *het Koningryk van Vrankryk word niet bestierd, als Aliffe en Torbia*, (zynde twee kleene stedekens van Italië, t'eenemaal woest en leedig) en dat in een klein model gelukt, gelukt juist niet altoos in een groot.

SESTHIENDE HOOFD-DEEL.

Van de Mildadigheid en Spaarzaamheid.

M Et de twee eerste hoedanigheden beginnende, zoo seg ik, dat het goed is, dat men geloofst, dat gy mildadig zyt, maar zoo gy uwe mildadigheid zoodanig oeffend, dat gy gevreesst word, zoo zult gy u kwalik daar by bevinden. Want zyt gy mildadig, soo als het behoord, sal uwe mildadigheid niet bekend zyn, en men sal u van een strydig gebrek beschul-

schuldigen. Om nu den Naam van mildadig te hebben, moet men geen foort van onkosten vermyden, hier door gebeurd het nu, dat een Prins sich zelve komende uit te putten, genoodzaakt word, (zoo hy dien naam wil behouden) zyne Onderdanen buiten gemeen te belaften, (1) en zynen toevlugt tot verbeurtmakingen te nemen, als ook tot alle andere middelen, om Geld te verkrygen, waar door hy zyne Onderdanen begint hatelyk te worden, zyn achtig te verliezen, ter oorzaaken zynar armoede; 't geen veroorzaakt, dat op de eerste omwending van het Geval, hy in gevaar is, van te vergaan, zyne mildadigheid hem veele Vyanden, en weinige Vrinden gemaakt heb-

(1) Zoo wy de algemeene schatkist uitputten zaid Tiberius by Tacitus, zoo moet men door onrechtveerdigen middelen, die weder- om vervullen. *Si avaritia ambitione exhaustum, perfesera superplendum erit.* Annal. 2.

16 Hooft
deel.

hebbende. (2) Wil hy nu van beleid veranderen, aanstonts word hy voor gierig uitgekreten.

Kan dan een Prins zyne mildadigheid niet doen bekennen, sonder sich selven te verongelyken, soo moet hy, anders voorzichtig zynde niet schroomen voor een Vrek door te gaan: want wanneer men in 't gevolg sal sien, dat sijne inkomsten hem ge-

(2) Cicero' zaid, dat een mildadig Prins meer herten verlist, als hy wind, en dat de haat der geenen, die hy berooft grooter is, als de dankbaarheid der geenen, aan welken hy geeft. *Nectanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt.* Off. Lib. 2. Laat dan zaid de jonge Plinius, een Prins niet geven, mits dat hy ook niet neeme. *Nihil largiatur Princeps, dum nihil auferat.* Paneg. Tacitus van Ottho spreekende, zaid een treffelyk woord. *Perdere iste sciet; donare nesciet.* Hist. I.

Hy zal weten te verkwiften, maar niet te geven. *Falluntur*, voegd hy daar by, *quibus luxuria specio liberalitatis imponit.* Zy bedriegen sich zelve seer, die de overdaadigheid voor mildadigheid neemen. De jonge Plinius zaid, dat men den zulken niet mildadich zal noemen, die een ander ontnemen, en dat hy de naam van mildadig door een waare gierigheid verkrygt. *Qui quod huic donant, auferunt illis, famam liberalitatis avartitia petunt.* Ep: 30. Lib. 9.

genoegzaam zyn, dat hy de Wapenen ^{16 Hooff} sijner Vyanden kan tegenstaan, ja ^{deel.} selfs onderneemingen aanvangen, sonder sijn Volk te belasten, sal hy van allen, wien hy niets ontnemden en welker getal oneindig is, voor mildadig gehouden worden; (3) daar in tegendeel zy, die hem gierich gelooven te zyn, ter oorfaake, dat hy hun niet geeft, 't geen zy van hem eyfſſchen, zy in kleenen getale zyn.

In onse dagen hebben wy niet gezien, dat imant groote dingen uitvoerden, dan zy, die voor ſpaarfaamen door gingen, alle de andere sijn verlooren gegaan. *Julius de II.* bediende ſich van de Naam van mildadig, om tot de

(3) Gy zyt myn God, zen, die der hunne Goederen vreedzaam laten genieten, en altoos zyn zy die genegen, zaid Mezeria in 't leven van Karel den VI. als zy wel gehandeld worden, en men hun niets beneemt.
 zaid David tot God, om dat gy het myne niet van nooden hebt. *Diri enim Deus meus tuus, quoniam bonorum meorum non eges.* Pfal. 50. Alle Onderdanen hebben dezelve gevoelens voor de Prin-

16 Hoof:
decl.

de Pauffelyke waardigheit te geraaken, maar Paus geworden zynde, bekreunde hy fich niet eens dat te zyn. Zyn lange fpaarfaamheid, was hem in alle fijne Oorlogen foo genoegfaam, dat hy nooit buite gemeene fchattingen opftelde. De tegenwoordig regeerenden Koning van *Spanjen*, * fou in foo veel onderneemingen zyn oogmerk niet bereykt hebben, foo hy mildadich geweest ware.

* Hy
fpreekt
van Fer-
dinand,
Koning
van Ca-
ftille en
Arragon.

Om defe redenen moet een Prins, die niet arm of verachtelyk wil worden, of fich genoodfaakt sien fijne Onderdanen te plonderen, om tegens zyne Vyanden fich te befchermen, fich weinich bekommeren, of men hem verwytt, dat hy gierig is, dit gebrek een der geenen zynde, die hem doen regeeren. Maar, zal ymand my zeggen, 't is door mildadigheit, dat *Cafar* tot het Ryk en meer anderen tot hooge waardigheden zyn gekomen. Ik antwoorde, of Gy zyt Prins of geeft voor dat te fullen worden;

den : In het eerste geval is de mildadigheid schandelyk; (4) in het tweede is het noodig, dat men mildadig geacht word; en *Cesar* leide het enkel daar op toe, om voor zoodanig door te gaan, als soekende tot de Opperheer-

16 Hoofst
decl.

(4) *Liberalitas, ni ad sit modus, in vitium vertitur.* Zeid Tacit. Hist. 3. In tegendeel verstrekt de spaarzaamheid voor een Prins een zekere inkomst, tot alle onkosten genoegzaam. *Tantas vires habet frugalitas Principis,* zeid de Jonge Plinius, *ut tot impendiis tot erogationibus sola sufficiat.* Paneg. Wat het zeggen van Machiavel aan gaat, die zeid, dat om Prins te worden, men mildadig zyn moet, maar dat nalaten, als men Prins geworden is, dat is gelykvormig het geen Tacitus van Ottho verhaald, die noch maar een bezonder Persoon zynde, kosten deed, genoegzaam om eenen Prince te bewaaren; *Luxuria etiam Principi onerosa.* Hist. 1. en die, soo meenig-

maal als Galba by hem ten eten was, aan yder Soldaat van yder bende, die daar de wagt had, Geld uitdeelde, als om 'er middachmaal te betaalen. Maar Prins geworden zynde, soo spaarzaam wierd, dat hy tot op zyn overlyden aan zyne Huisgenooten Geld uitdeelde, niet als of hy sterven zouden, maar als of hy noch lang te leven had. *Eo progressus est, ut per specimen convivii, quoties Galba apud Otthonem epularetur cohorti excubias agenti, viritim centenos nummos divideres.* Hist. 1. Zie daar Ottho als hy Keiser zocht te worden. *Pennis parce distribuit, nec ut periturus.* Hist. 2. En doemaals was hy al Prins.

16 Hoofst
deel.

heerschappye te komen. Maar zoo hy , na daar toe gekomen te zyn, langer geleefd , en zyne kosten niet wat gematicht hadde , zeekeryk zou hy het Ryk bedorven hebben.

Zoo men my wyders tegenwerpt, dat verscheide seer mildadige Princen groote saaken in den Oorlog hebben uitgevoerd, zoo antwoord ik, dat een Prins, of het zyne, of zyner Onderdanen, of dat van een ander te kost leid : Wat het zyne aangaat, daar van moet hy spaarzaam zyn ; (5) maar van het andere moet hy den milden speelen ; andersins sal hy door geen Soldaten gevolgt worden. Daar benevens kan het geen ongemak baaren, van mildelyk te geven van het geen noch u, noch uwe Onderdanen toekomt, gelyk als *Cyrus*, *Cesar*, en *Alexander* deden ; in tegendeel, dat

(5) Tacitus pryft Gal-
ba dat hy spaarzaam van
zyn Goed, en gierig van
het Algemeen was ; Pe-
cunia sua parcus, publica
avarus. Hist. 1. Henrik de
IV. Koning van Vrankryk
was van dezen aard:

dat maakt u des te ontzaggelyker. x Hoofst
deel.
Niets is u zoo schadelyk, als het uwe
wech te geven, en naar mate dat gy
mildadig zyt, verliest gy het gemak
van dat te zyn, (6) en gy maakt u
zelve arm en verachtelyk; of wilt
gy u van armoede bevryden, zo word
gy een Kover, en by gevolg hatelyk.
(7) Van alle zaaken nu, daar een
Prins zich voor wachten moet, is de
eene, van gehaat en veracht te wor-
den daar de mildadigheid u altoos
voor bloot steld. 't Is dan beter den
K naam

(6) *Liberalitas enim nimia profusione in arefcit.*
Plin. epist. 4. lib. 2.

(7) Gelyk Nero, die door zyne welluft de fchatten van het Ryk verbeerde, op hoope van een verbeelde rykdom, genoegzaam, om alle zyne onkosten te dragen. Een verwachting, die oorzaak der algemeene armoede was, en hem voor al de waereld des te bespottelyker maakte, om

dat zyne pluimftrykers het geluk zynere regeering zoo groot afgemaakt hadden. *Nova ubertate provenire terras, & obvias opes deferre Deos... Glifcebat interim luxuria fpe inani, confumebanturque veteres opes, quafi oblati, quas multos per annos prodigeret. Quin & inde jam largiebatur, & divitiarum expectatio inter caufas paupertatis publica erat.* Anna. 16.

16 Hoof
decl.

naam te hebben, van al te karig te zyn^t een gebrek, dat u niet hatelyk maakt, als dooreen onmatige drift tot mildadigheid in den nood te vervallen, van met beide de handen te moeten grypen; 't geen behalven de oneer, u noch doet haaten.

ZEVENTHIENDE HOOFD-DEEL.

Van de wreedheid en zagtmoedigheid: en of het beter is bemind, als gevreesd te worden.

IK bekenne, dat alle de Princen na den naam van Zagtmoedigen, behoorden te wenschen, maar ook moeten zy, op de gebruyken, wel acht geven, die zy van deze Deugd maaken. *Cæsar Borgia* wierd voor wreed gehouden, echter had zyne wreedheid gansch *Romagne* vereenigt, bevredigt, en hersteld. Dit alles wel aangemerkt zynde, zal men moeten bekennen, dat hy noch veel genadiger

ger is geweest, als het Volk van *Florence*, die, om het verwyf van wreedte vermyden *Pistoye* lieten verlooren gaan. (1) Wanneer der gehandeld word, om zyne Onderdanen in toom te houden, moet een Prins het verwyf van wreedheid zich weinig bekreunen, te meer, om dat hy eindelyk sal bevinden, veel beleefder geweest te zyn, met eenige wargeestente straffen, als zy, die door te groote toegeventheid wanordren laten geschieden, waar uit moorden en plonderingen ontstaan. (2) Want zoodanige oproe-

17 Hoofst
decl.

(1) By gebrek van twee Huysen, de *Pancia-tici* en *Cancellarii* te willen uitroeyen, die deze Stad in twee Factien verdeelden, en door hunne onderlinge krakeelen in vuur en vlam stelden. Mach: 27. Hoofddeel van het derde boek zynes Republyk.

(2) Dit komt uit op het zeggen van Tacitus van Corbulo, dat men

zich beter bevind by de strengheid, die de Krygstucht in wezen houdt, als by de toegevenheid der andere Generaals, die met den Overlooperen vergiffenis te verleenen, hunne legeren bederven.

Quia duritatem calis, militis que multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quasitum est. . . .

Idque usu salubre, & misericordiaz melius apparuit; quip-

17 Hoofst
deel.

roeren werpen een Stad 't onderste boven, daar anders straffen, die een Prins oeffend, maar op eenige bezondere Menschen vallen.

Voor het overige, is het onmogelyk, dat een nieuwe Prins sich zou bevryden van niet wreed te zyn, alle nieuwe Heerschappye vol gevaaren zynde, (3) gelyk *Virgilius Dido* doet zeggen.

*Res dura, & regni novitas, me talia
cogunt*

Moliri, & late fines custode tueri.

Een

*quippe pauciores illa castra
deseruere, quam ea, in
quibus ignoscebatur.* An-
nal. 13.

(3) Yder nieuw Prins, zeld Tacitus, is wankelbaar, en voor duizend moeyelyke ongevallen bloot gesteld. *Novum & nutantem Principem.* An-
nal. 1. *Ad omnes principatus novi eventus casusve.* Hist. 5. Hy voegd daar by, dat men dikwils te-
gens een nieuwen Prince

opstaat, schoon hy meenigmaal geen oorzaak daar toe geeft, alleen om dat de verandering van Prins een schoone gelegenheit van brouilleries geeft, en den wargeesten hoope verschaft, om in een burgerlyken oorlog beter hunne dingen te doen. *Seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus Princeps licentiam turbarum, & ex civili bello spem praemiorum ostendebat.*

An.

Een harde zaak, en de nieuwheid des Ryks dwongen my, dat in't werk te stellen, en de Grensen wyd en zyd met Soldaaten te bewaren. Evenwel moet hy

17 Hooft
decl.

K 3

door

Annal. 1. Hierom zeide Louys de XI, dat zoo hy in den beginne zyner Regeering geen strengheid gebruykt had, hy onder het getal der *ongelukkige Edelen* zou geweest zyn, daar Bocatius van spreekt. En 't geen noch meer doet, dat een nieuwe Prins moeite heeft van zich te onthouden wreed te zyn, is, dat zyne Onderdanen gemeenlyk te veel vryheid nemen, om dat zy gelooven hem nog niet sterk genoeg te zyn, om iets te onderneemen. *Usurpata statim libertate, licentius, ut erga principem novum.* Hist. 1. De Hertog van Valentinois zeide, dat de grondregel, *Oderint, dum metuant*, den zulken t'eenemaal noodzaakelyk was, die van een geringe gelegenheid ter Heerschappye opsteygerden; ten getuyge verstrekt ons Cæsar daar van,

die den zynen maar vyf Maanden genoot, om dat hy den raad van Patina en Hirtius, die hem rieden, de Heerschappye, door wapenen verkregen, door wapenen staande te houden, verwaarloosde. *Laudandum*, zaid Paterculus. Hist. 2. *Experientia consilium est Pausa atque Hirtii, qui semper Cæsari predixerant, ut principatum armis quasitum, armis teneret. Ille dicitans mori se, quam timere malle, dum clementiam, quam prastiterat, expectat, incavus ab ingratis occupatus est.* Men moet dan met Sallustius besluiten, dat dezelve middelen, die gediend hebben, om oppern Heerschappye te verkrygen, dieneu moeten, om die te bewaren. *Impersum iisdem artibus resinetur, quibus partium est.*

17 Hoofst
decl.

door zyne schaduwe sich niet laten verbaazen, maar hy moet lankzaam zyn, om te gelooven, en sich te beweegen, en de voorzichtigheid met de zagtmoedigheid zoo wel weeten te mengen, dat te groote vertrouwen hem niet beletten op zyn hoeden te zyn, of te groote wantrouwen handelbaar te zyn. Hier is nu geschil, om te weeten, wat beter is, of bemind, of gevreesst te worden. Ik antwoordde, dat men het een en het ander moet zyn, maar dewyl dat zeer bezwaarlyk is, en by gevolg, men hier moet kiezen, of deelen, zoo is het zekerder gevreesst te zyn. Want het seggen is waar, dat alle menschen ondankbaar, onstandvastig, geveinst, vreesachtig, en op hunne belangen geset zyn. Zoo lang gy 'er wel doet, en 'er niet noodig hebt, bieden zy u hunne Goederen, levens, en Kinderen aan, en alles is voor u; maar wanneer het Geval u den nek keert, wenden zy sich ook,

ook, (4) en gy gaat verlooren, om dat gy staat op hunne woorden gemaakt, en geen beter verzekeringen genomen hebt. Want wat den zulken aangaat, die men door kracht van weldaaden, en niet door een ware Grootmoedigheid wint, veel eer verdiend men, die niet, als voor Vrinden te hebben; (5) by gevolg kan men op die, in tyd van nood, geen staat maaken. Behalven, dat de Menschen minder vreezen hem te beledigen, die sich doet beminnen, als hem, die sich doet vreezen; om dat die liefde, niet dan door een zekere band van welvoegentheid wederhou-

17 Hoofst
decl.

K 4

den

(4) *Prosperis Vitellirebus certatur ad obsequium, adversam ejus fortunam ex aquo detestabant.* Hist. 2. *Languentibus omnium studiis, qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant.* Hist. 1. *ceteris aliena pericula deserentibus.* Annal. 13.

magnitudine munerum, non constantia morum contemereputat, meruit magis, quam habuit. Hist. 3. De vriendschap door belang gebonden, zeld een der Ouden, word door het zelve belang weder ontbonden.

(5) *Amicitias, dum*

17 Hooft
decl.

den word, (6) dat de menſchen, die alle boos zyn, 't elkens die verbreeken, wanneer zy elders hun voordeel vinden; (7) in plaats, dat de vreeze door ſchroom der ſtraffe, die nooit ophoud, onderhouden word. Een Prins dan moet ſich zodanig doen vreezen, dat, ſoo hy niet bemind is, ten minſte niet gehaat word; want zeer licht ſal hy het een met het ander over een brengen, ſoo hy ſich onthoud, van de Goederen en vrouwen zyner Onderdaanen aan te taſten. Zo hy ſomtyts nu genoodzaakt word, ymand te doen ſterven, fulks moet niet geſchieden, dan na zyne redenen daar toe gerechtveerdigt te hebben, en voor al, ſonder met zynen roof voordeel te doen, om dat de menſchen veel gewilliger den dood van hun

(6) *Infirma vincula caritatis.* In Agricola. *Timeatur a pluribus, quod plerumque fortius amore est.* zcid de jonge Plinius in de 5 brief van het eerſte Boek

zyner Brieven.

(7) *Amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, imminui, desinere.* Hiſt. 4.

hun Vader , dan het verlies van hun erfdeel vergeten Daar benevens , de redenen , om Goederen te nemen , ontbreken nooit , en wanneer men een maal begonnen heeft op roof te leeven , zoo vind men gelegtheden genoeg , om het Goed van een ander te neemen ; in plaats , dat die , om Bloed te vergieten , zeldzaam zyn. (8) Maar wanneer een Prins een goed Leeger gebied , als dan heeft hy sich geensins te bekommeren , om voor wreed geacht te worden , (9) dewyl by gebrek van dat , zyn Leeger nooit wel vereenigt zal zyn , of in staat , om iets te ondernemen.

¹⁴ Hoofd
decl.

Onder alle verwonderlyke daaden

K 5

van

(8) Wanneer de Prins ten.
tot roof niet genegen is
(voegd Machiavel daar
by in het 19 Hoofd-deel
van het derde boek zyner
Republyk) want wanneer
hy op Geld verhongert is,
zoo vind hy altoos gele-
gentheid om bloed te ver-
gieten , om vervolgens
de confiscatien te genie-

(9) Voor al zoo hy
een groote achting heeft ,
zeid Machiavel in het 21
Hoofd-deel van het twee-
de Boek zyner Republyk ,
zoo wischt deze achting
alle gebreken uit , die
zyne strengheid * hem
doet begaan.

17 Hoofst
deel.

van *Hannibal* verhaalt men, dat hy een overgroot Leger in een vreemd Land geleid hebbende, uit duizend derley foorten van Menschen t'zamen gesteld, nooit het minste gerucht daar in ontstond, 't zy onder malkanderen, of tegens hem, soo in zyn goed, als kwaad Geval; 't geen aan niet anders, dan aan zyn uitterste strengheid kan toegeeigend worden, die gevoegd by zyne andere deugden, hem voor den Soldaaten eerwaardig, en ontzagge-lyk maakte, en zonder die, was het overige hem niet genoegzaam, om deze uitwerking te doen. Onderwyle hebben Schryvers van weinig verstand, van de eene kant over zyne daaden sich verwonderd, en van de andere zyde de voornaamste oorzaak veroordeeld.

't Geen nu betoont, dat zyn andere deugden hem niet genoegzaam sou- den geweest zyn, is, dat de Legers in *Spanjen* tegens *Scipio* opstonden, een Kapitein zoo befaamd, niet alleen
ten

ten zynen tyde , maar in het geheugen ^{17 Hooft} ^{decl.}
 aller Eeuwen ; 't geen nergens anders
 van daan kwam , dan door zyn alte
 groote zagtmoedigheid , die hy ze-
 derd genoodzaakt was met wat meer
 strengheid te temperen , waar door hy
 den Soldaaten meer toe gaf , als de
 Krygstucht toe liet , om deeze reden
 noemde *Fabius Maximus* hem in den
 vollen Raad , een Bederver der Room-
 sche Krygstucht. (10)

Die van *Locres* door een Lieutenant
 (11) van *Scipio* getyranniseert wor-
 dende , oeffende hy over die geen straf-
 fe , zoo toegevend was hy . Om hem
 te ontschuldigen , zeide de Raadsheer
Quintus Metellus , dat hy veel Men-
 schen had , die beter wisten niet te faa-
 len , als de gebreeken van een ander te
 verbeteren . 't Is nu seeker , dat *Scipio*
 met-

(10) *Natum eam ad* ter oorzaak der klachten
corrumpendam disciplinam tegens dezen Lieutenant ,
militarem arguebat. Liv. dat men *Scipio* het Gou-
 Dec. 3. Lib. 2. vernement van Sicilië

(11) *Plutachus* noemd wilden benemen , en hem
 hem *Pleminius* . 't Was zyn Proces maaken.

37 Hooft
decl.

metter tyd zyn achting en glory zou verflenst hebben, zoo hy in de Heerschappye het zelve beleid gehouden had; in plaats dat zyn gebrek, niet alleen niet uitscheen, maar hem tot Glory verstrekte, ter oorzaak, dat hy onder de Regeering eener Republyk leefde.

Waar uit ik besluit, dat de Menschen volgens hunne fantasie beminende, en vreezende, naar dat een Prins wil gevreesd zyn, een wys Vorst altoos staat moet maaken op het geen t'eenemaal van hem, en niet van de koppigheid van een ander afhangt; maar hem soo wel wachten, dat hy sich zelve van de haat bevryde. (12)

ACH-

(12) Plutarchus zeyd in het leven van Lycurges, dat Eucition Koning van Sparte, een weinig van de Koninglyke waardigheid afgestapt hebbende, om het Volk te behagen, het Volk dezen breidel los gelaten bevindende, zoo stout en ongebon-

den wierd; dat het oorzaak was, dat eenige zyner Opvolgeren tot der dood toe gehaat wierden, om dat zy het gezach herneemen wilden, 't geen Eucition had laten slippen.

Of de Princen hun woord en beloften moeten houden.

Y Der een weet, hoe loffelyk het in een Prince zy, zyn trouwe te bewaren, en openhertig zonder arg of list te handelen; maar de ondervinding dezer tyd betoont, dat het niet gebeurd is, groote zaaken uit te voeren, dan aan Princen, die weinig werk van hun woord gemaakt, en anderen hebben weten te bedriegen; in plaats, dat anders zy, die openhertig en eerlyk handelen, op het einde sich hebben bedroogen bevonden.

Twée wyzen zynder dan om den Menschē te bevechten, de eene met de Wetten, en de andere met geweld. De eerste is den redelyken Menschē, en de tweede den beesten gelyk. Maar gelyk de eerste meenigmaal niet genoegzaam is, zoo moet men tot den twec-

28 Hoofst
deel.

tweeden zyn toevlucht neemen. 't Is dan den Princen noodig, dat zy wel weten, den Mensch, en het Beest na te borzen. En dit hebben de Ouden voorbeeldelyker wyze geleerd, wanneer zy verhaalen, dat *Achilles*, en meer andere Princen aan den *Centaurus Chiron* gegeven wierden, om van hem opgevoed te worden, daar mede willende te kennen geven, dat gelyk deeze Leermester half Mensch en half Beest was, zyne Leerlingen dier twee natuuren ook moesten deelachtig zyn, de eene zonder de andere niet lang konnende duuren.

/ Een Prins dan noodig hebbende, een Beest wel na te apen, moet hy met het Vosse vel en Leeuwe huid sich bekleeden, om dat de Leeuw tegens netten en strikken, en de Vos tegens Wolven sich niet verweerd. Hy moet dan een Vos zyn, om den Netten te kennen, en een Leeuw, om den Wolven te vervaaren. Zy verstaan niets, die maar alleen voor den Leeuw speelen,

len, en by gevolg moet een voorzichtig Prins zyn woord niet houden, wanneer hem dat tot schade verstrekt, en de gelegentheden, die hem daar inwikkelden, niet meer in wezen zyn. Deze Grondregel zout'cenemaal ondeugend, en niet goed zyn, zoo alle Menschen goed waaren, maar gelyk zy alle booswichten bevonden worden, en zy u hun woord niet houden, zoo moet dat niet meer by u gedaan worden: En nooit u voorwendzelen ontbreken, om derzelve verbreking eenen schoonen schyn te geven.

Duizend hedendaagsche voorbeelden zou ik daar toe kunnen bybrengen, en betoonen, hoe veel beloften, hoe veel Tractaaten door de ontrouwigheid der Princen verydelt, en in rook verdweenen zyn, daar onderwyle hy, die best het Vosse vel heeft weeten te gebruiken, in zyne zaaken het meeste geluk gehad heeft. Maar men moet dezen Vossen aard wel weeten

18 Hoof
decl.

ten te verbergen, men moet bekwaam
zyn om te veinzen, en te ontveinzen;
want de Menschen zyn zoo eenvou-
dig, en gewoon voor de tyd te wyk-
ken, dat hy, die bedriegt, altoos
zoodanigen zal vinden, die zich laa-
ten bedriegen. Van alle versche voor-
beelden, isser een, dien ik niet kan
vergeeten. De Paus *Alexander de*
VI. deed nooit anders als bedriegen,
nooit was ymand overredender,
nooit beloofde ymand iets met
grooter Eeden, maar die minder zyn
woord hield, (1) echter gelukten
zyne bedriegereien hem altoos; zoo-
danig wist hy yder een op zyn zwakft
aan te tasten.

't Is

(1) Men zeid van de Waereld zyn woord
Alexander den VI. en moest geven, maar aan
den Hertog van Valen- niemand houden; zeg-
tinois, zyn Zoon, dat gende, tegens den gee-
de Vader nooit deed, 't nen, die hen hunne
geen hy zeide, en dat de kwaade trouwe verwee-
Zoon nooit zeide, 't ten, dat zy wel gezwoo-
geen hy deed; en dat zo ren hadden, maar niet
de een als de ander voor beloofst hunnen Eed te
een algemeene Grondre- houden.
gel hield, dat men aan al

't Is dan niet noodig, dat een ^{18 Hoofd} Prins alle deeze vereyſchte hoeda- ^{deel,} nigheden, door my aangewezen, heeft, als hy maar alleen ſchynd die te hebben. (2) Wyders derf ik zeggen, dat het voor hem gevaarlyk zou zyn, zoo hy die had, en in 't werk ſtelde, in plaats dat het hem nut en heilzaam is, dat hy die ſchynd te hebben. Gy moet genadig, getrouw, beleefd, oprecht, en Godtsdienſtig ſchynen, maar met dit alles, moer gy zoodanig van u zelve Meester

L zyn,

(2) Een grondregel, (Heiſſ. Hiſt. van het Ryk die eigentlyk zeggen 3 boek, 4 Hoofd-deel) wil, men moet een eer- Dit word ter dezer oor- lyk Man ſchynen, en on- zaak hier aangehaald: derwyle ondeugend zyn. dat een Miniſter van den Keiſer Karel de V. zwoer Keiſer, op een zekere altoos *a ſe de hombra de* tyd, in een vol gezelschap, wilde ſtaande houdende deel van het geen den, onder andere in te- hy zwoer. Dus had hy genwoordigheid van een Machiavel wel gelezen, Internuncius van den zynde volgens het zeg- Paus, dat het Huis van gen van een hedendaags Ooſtenryk van de leer en Schryver, *een der drie* gronden van Machiavel altoos een afkeer had be- *boeken, daar hy naar* toond, *tragte, en tot zyn onder-* *wys had laaten overzetten.*

zyn, dat gy in tyd van nood het tegendeel kond, en weet te doen. En ik stel vast, dat een Prins, en wel bezonder een nieuw Prins, alle zaaken niet kan waarnemen, die den Menschen voor goed doen doorgaan, dewyl de belangen van zynen Staat hem meenigmaal noodzaaken zyne trouwe te schenden, en tegens de liefde, beleeftheid, en Godtsdienst te handelen. Hy moet dan zyn gemoed wenden en keeren, naar dat de winden van het Geval waeyen, zonder echter, zoo veel mogelyk is, van den rechten weg af te wyken; maar hy moet ook niet angstvallig zyn, om sich in het kwaad in te laten, als het niet anders zyn kan. (3)

Voor

(3)	„ Niet tegen-	„ heeft, te bevestigen;
„ staande zyn taal wat ruw	„ en ongebonden schynd,	„ zo heeft hy niet anders
„ en hy den weg der	„ deugd niet inslaat, om	„ kunnen spreken, wil-
„ in eenige plaatzen, 't	„ geen schyn van gebrek	„ lende den aard van zyn
		„ onderwerp opvolgen,
		„ en de eindens bereyken.
		„ die hy zich had voorge-
		„ held.

Voor het overige, moet een Prins ^{15 Hoofst} voornamentlyk toeleggen, van nooit ^{deel.} iets te zeggen, dan het geene rickt naar die vyf hoedanigheeden, door my aangewezen; zoo dat men met die te zien, en te hooren, geloove, dat hy de Goedheid, Getrouwigheid, Oprechtigheid, Beleeftheid, en Godtsdienstigheid zelfs zy. Maar deze laatste hoedanigheid is van het

L 2 groot-

<p>„steld. Want het is be- „zwaarlyk, dat een „Prins onder zoo veel „machtige en eierzuch- „tige Nabuuren, zich „zal handhaven, en on- „der zoo veele kwaade „en ontrouwe Onderda- „nen bewaren, zoo hy „niet zomtyds den brei- „del der strengheid van „de regelen der Gewisse „laat slippen. En zoo- „danig is de wyze der „waereld, die uit de „natuur gebrekkelyk is, „en men niet lang daar „in kan voorspoedig „zyn, zelfs in de hoog- „ste waardigheden, zon- „der dat men weten in</p>	<p>„tyd van nood, met „het gebrek zich te be- „helpen, maar die ge- „legentheid over zynde, „moet men aanstonts „tot de Deugd weder- „keeren. (Zynde dit de „woorden van Gaspar van „Auvergne, aangehaald „in de aanmerkingen over „het 15 Hoofd-deel, die „ik heb geloofd hier te „moeten aanhaalen, om „te toonen dat de leere van „Machiavel op reden ge- „grond is, en by gevolg op „het enkele zeggen, en „schreeuwen, van een vies „of slegt Hoofd niet moet „veroordeeld worden.)</p>
--	---

18 Hoofst
deel. 2

grootste belang, die hy uitwendig hebben moet, te meer, om dat de Menschen in 't algemeen meer naar de oogen als naar de handen oordeelen; yder een de vryheid hebbende van te zien, maar weinig die van aanraaken. Yder een ziet, wat gy schynd te zyn, maar niemand by na weet, wat en wie gy zyt, en het kleene getal derft de meenigte niet tegenspreken, die de Majesteit van den Staat voor haaren schild heeft. Want in de daaden aller Menschen, en voor al der Princen, tegens welken geen hooger beroep vald, ziet men alleen maar op de uitkomst.

Een Prins heeft dan maar zynen Staat te handhaven; en alle middelen, daar hy sich van bediend, zullen

(4) *Nihil gloriosum, nisi tutum, & omnia retinenda dominationis honesta.* Sallust. *Viro aut Principi Urbi*, zeyd Theucidides *nihil injustum quod fructuosum.* 12.
Agrippina, Moeder van Nero, niets vond, dat men voor een Kroon niet moest opofferen: *Decus, pudorem, cuncta regno caput vitiosa habere.* Annal-

En Tacitus zeyd, dat

len altoos eerlyk, (4) gevonden worden, en yder zal die pryzen; want het Gemeen word maar door fchynbaarheden aangedaan, ende oordeeld niet anders, dan volgens de uitkomsten. De gantsche waereld nu bestaat byna uit het Gemeen, en het kleine getal heeft geen plaats, dan wanneer de Meenigte niet weet wat te besluiten.

En Prins van dezen tyd, dien het niet raadzaam is te noemen, spreekt niet anders als van Vreede, en goede trouwe, maar had hy zelfs, zoo den een, als den ander gehouden, verscheiddemaal had hy zyn achtigen Staaten verlooren. (5)

(5) Hy wil van Ferdinand, Koning van Arragon en Kastille spreken, die de overwinningen der Koningryken van Napels, en Navarre aan zyn kwaade trouwe en meened verschuldigt was. Van wie zee-

ker Prins van Italie, zyn tydgenoot, niet onwaardig zeidde: *Ik wilde wel, dat Ferdinand by eenen Godt zwoer, daar by in geloofde, alvorens my op zyne eeden te vertrouwen.*

NEGENTHIENDE HOOFD-DEEL.

*Dat men moet vermyden veracht en ge-
haat te zyn.*

NA afzonderlyk van de aange-
legenfte hoedanigheden van
een Prins gesproken te hebben, zo
wil ik, om kort te zyn, alle de ande-
re onder dezen algemeenen Titel be-
grypen; *dat een Prins, voor alle
zaaken zich wachten moet, die hem
gehaat, of veracht kunnen maaken;*
waar door hy voor alle gevaaren
zal bedekt staan. Niet isser nu,
dat hem hatelyker maakt, gelyk
ik gezeid heb, als dat hy het goed,
en de trouwe zyner Onderdaanen
neme; in tegendeel leven zy, zon-
der op hem misnoegd te zyn, zoo hy
sich zelven daar van onthoud: Als
dan heeft hy niet meer te stryden, dan
tegens den eerzugt eeniger onrustige
wargeesten, die hy lichtelyk kan te
boven komen.

Hy

Hy word verachtelyk , wanneer ¹⁹Hoofst
deel.
hy voor wankelbaar lichtveerdig ,
verwyft , kleinmoedig , en zonder
besluit door gaat , (1) gebreeken ,
daar hy sich voor wachten moet ,
als voor zoo veel klippen , maar hy
moet sich beneerstigen , om in alle
zyne daaden, grootmoedigheid, moed,
kracht , en deftigheid te toonen.
Wanneer hy van de bezondere zaa-
ken zyner Onderdaanen kennis
neemd , zoo moet hy zoodanig
daar van oordeelen , dat het von-
nis , door hem uitgesproken , on-
wederroepelyk zy , ten einde nie-
mand onderneme , of verhope hem te
bedriegen , of van advys te doen ver-
anderen.

De Prins , die sich op dezen voet
steld , is altoos zeer geacht , en deze
achting veroorzaakt , dat men niet
licht tegens hem t'Zamenzweert , en

L 4

vreem-

(1) *Vitellium subitis of- bant , metuebantque. Tac.*
sensis, aut impetivis blandi- Hist. 2.
tis mutabilem contemne-

19 Hooft
deel.

vreemdelingen niet licht zullen waagen, hem aan te tasten, voor al, zoo zy weten, dat hy by zyne Onderdanen in eerbied is. Want een Prins heeft altoos twee vreezen, de eene van de kant zyner Onderdaanen, en de andere van de zyde der Vreemden; tegens dezen beschermd hy sig met goede Wapenen, en goede Vrinden, en wanneer hy goede Wapenen heeft, zal hy altoos goede Vrinden hebben. Voeg hier by, dat zoo de zaaken van binnen altoos in stilte zyn, ten minste, zoo geen t'Zamenzweering die ontrufft, die van buiten zoo lang zullen gerufft zyn. Wanneer zelfs Vreemden sich nu al bewoogen, zoo een Prins sich bestierd, zoo als ik gezeid heb, en hy niet komt af te wykken, zoo zal hy altoos die konnen tegenstaan, gelijk ik getoond heb, dat *Nabis* deed.

Maar wat den Onderdanen aangaat,

gaat, wanneer hy van buiten niet wankeld, gelyk 'erte vreezen is, dat zy niet heimelyk tegens hem aanspannen, zoo kan een Prins genoegzaam daar in voorzien, met te ontvlieden, 't geen hem hatelyk, of verachtelyk kan maaken; een zaake, t'eenemaal noodig, gelyk in 't breede reedts aangewezen is. Een der beste hulpmiddelen, die een Prins tegens t'Zamenzweeringen hebben kan, is, dat hy van zyn Volk niet ghaat, of veracht word; want zy gemeenlyk die tegens hem t'Zamen spannen, gelooven, dat het Volk over zyn Dood wel in zyn schik sal zyn, in plaats, dat soo zy geloofden, dat het daar over moejelyk sich zou betoonen, nooit zouden zy soo een gevaarlyk besluit neemen. Wy sien, dat van soo veel t'Zamenzweeringen, maar weinige een goede uitkomst gehad hebben; want een t'Zamenzweerder kan niet alleen zyn, neemd hy nu medemakkers, soo zyn het altoos

19 Hooff
decl.

19 Hoofst
deel.

menschen, die hy geloofd misnoegd te zyn. Ontdekt gy nu uwe gedachte aan eenen misnoegden, gy geeft hem, waar mede hy sich genoegd, ik wil zeggen, het middel om een groote vergelding te trekken. (2) Zoo dat hy aan de eene kant ziende een groot geluk te verkrygen, en aan de andere zyde alle gevaar, zoo moet hy al een onverzoenlyk vyand van den Prince zyn, of wel uw buitgemeene Vrind, om dat geheim

(2) Tacitus geeft ons daar van een schoon voorbeeld in het 15de zynere Jaarboeken, daar hy spreekt van eenen Volufius Proculus, die aan Nero een Vrouwe aanbracht, die hem verzogt, zich van den Prins te willen wreken, waar over zy wist, dat hy gantsch misnoegd was, om dat men hem over het vermoorden van Agrippina weinig vergolden had. *Is mulieri, dum merita erga Neronem sua, & quam in irritum coccidissent, apé-*

rit. adjecitque questus, & destinationem vindicta, si facultas oriretur, spem dedit posse impelli. Erga Epicharis omnia scelera Principis orditur, accingeretur modo, navaret, operam, & militum accerrimos duceret in partes, ac digna pretia expectaret. . . Proculus ea qua audierat, ad Neronem detulit. Hy aan wien gy uw geheim openbaard, word Meester van uwe vryheid, zaid de Heer de Rochefaucaud zeer wel in zyne Memorien.

heim te willen bewaaren. (3)

19 Hoofst
decl.

Maar om kort te zyn, soo zeg ik, datter van de kant der t'Zamenzweerderen niet anders is, als onzekerheid, jaloufie, achterdocht, en vreeze van gestraft te worden; 't geen 'er allen moed beneemd: (4) in tegendeel heeft de Prins aan

(3) De genegentheid van den medepligtige moet wel groot zyn, zoo het gevaar, daar hy zich voor bloot steld, hem niet noch grooter schynd. Zeid Machiavel in 't 6 Hoofd-deel zyner Republyk. *spes ac metus.* 3. De lankzaamheid. *Accendere conjuratos, lentitudinis eorum pertasa.* 4. De vreeze van verraaden te worden. *Metus proditionis.* 5. De jaloufie, want hy zeyd, dat Pifo weigerde Nero in zyn Landhuis om te brengen; daar Nero dikwils kwam; uit vrees, dat Silanus mocht op den Throon gezet worden; of wel, dat de Burgermeester Vestinus de vryheid mocht willen herstellen, of een Keiser naar zyn zinnelykheid maaken. 6. *Proditio*, het verraad, 't geen dikwils op het point der uitvoering gebeurd; *pridie insidia.*

(4) Tacitus teekent in het 15de Boek zyner Annales aan, al het geen een t'Zamenzweering op een storting doet uitvalen. 1. De hoop van onstrafbaarheid, altoos tegens groote voornemens aangekant. *Impunitatis cupido, magnis semper conatibus adversa, & promissa impunitas.* 2. De hoope en vreeze,

19 Hoofst
decl.

aan zyne zyde de Majesteit van den Staat, de Wetten, zyne Vrinden en Bondgenooten. (5) Heeft hy nu

diarum. 7. Præmia perfidæ, immensa pecunia, & potentia. De hoop van vergelding, en de vreeze, dat een ander voorkomende, men die zal verliezen. Multos adstissime, qui eadem viderint; nihil profuturum unius silentium; at præmia penes unum fore, qui indicio prævenisset. Noch isser een ander soort van verraad, zynde dat van het wezen en gelaat, die meenigmaal ontdekt, 't geen in het hert van een t'Zamenzweerder verborgen is. *Ipsè matius, & magna cogitationis manifestus erat.*

8. De onvoorzigtigheid, by voorbeeld, zekere voorbereidzelen in tegenwoordigheid zynen Dienstknechten te maaken, die een poinjaard laten toebereiden; *prigionem aspernari saro, & in mucronem ardescere* jussit; 't geen 'er achterdocht kan veroorzaaken, *arreptis suspicionibus de consequentibus.* 9. Het zien der tormenten, *Tortorum aspectu, & mina.* 10. De inbeelding, dien men heeft, dat een der Medgezellen wel alles mocht geklapt hebben, en dat het vrugtelooos is, langer te zwygen. *Cuncta jam patefacta credens, nec ullum silentii emolumentum, edidit cæteros.* Voeg hier by het Geval, 't geen meest in alle deze zaaken heerscht. De Graaf van Licester miste zynen toelig op Leiden, om dat een der Medeplichtigen, om schulden by de kop gevat zynde, het meerendeel der anderen vlooden, meenende, dat ymand uit hun, 'er verraaden had.

(5) *Illum Quidem,*
zeid

nu noch daar en boven de genegenheid des Volks, zoo is het onmogelyk, dat ymand zoo lichtveerdig zy, om tegens hem t'Zamen te zweeren, want in plaats, dat gemeenelyk de t'Zamenzweeiders alles te vreezen hebben, eer zy tot de daad komen, zoo hebben zy daar na noch meer te schroomen, om dat zy het Volk op den hals krygen, en by gevolg geen toevlugt hebben.

19 Hoofst
deel.

Duizend voorbeelden zou ik daar van kunnen geven, maar met een zal ik genoeg nemen, in onze dagen voorgevallen.

Hannibal Bentivoglio, Grootvader van den tegenwoordigen, die Prins van *Bologne* was, door den *Cannesquen*, een huisgezin nydig over den

Ben-

<p>zeid Germanicus tot de oproerige Legioenen tegens Tiberius, <i>sua majestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent.</i> Na hun van te vooren vertoond te hebben, dat Italic en de Gaulen Ti-</p>	<p>berius getrouw waaren, en het overige van het gantsche Ryk stil en geruust. <i>Italia consensum, Galliarum fidem extollis, nihil usquam turbidum aus discors.</i> <i>Annal. I.</i></p>
---	---

19 Hoofst
deel.

Bentivoglien in den Jaaren 1445. vermoord zynde, stond het Volk aanstonds op, en bracht het gantsche huis der Moorderen om hals, soo zeer waaren de *Bentivoglien* doenmaals binnen *Bologne* bemind. En gelyk 'er niemand overig was, die den Staat kon regeeren, de Zoon, die *Hannibal* naliet, noch maar een Kind in de wieg zynde, zoo zond *Bologne* naar eenen die zy vernomen had te *Florence* te zyn, en tot noch toe gehouden wierd, den Zoon van en Ambagtsman te zyn, (6) en gaf hem het bestier der zaaken, tot dat de Zoon van *Hannibal* den ouderdom zou bereykt hebben, om selfs te regeeren.

Waar uit ik besluit, dat een Prins
voor

(6) Hy was een natuurlyke Zoon van *Hercules Bentivoglio*, een Neef van *Hannibal*, *Santi* genaamd, en ging binnen *Florence* door voor den Zoone van een *Agnolo de Lascese*, *Kardemaaker*. *Machiavel* voegd daar by, dat het beleid van *Santi* zoo voorzichtig was, dat in plaats dat alle zyn Voorouders vermoord door hunne vyanden waren, hy in Vrede leefde, en zeer glorieus stierf. *Machiav. Hist. van Florence* 2. deel. pag. 118.

voor t'Zamenzweeringen weinig te vreezen heeft, wanneer het Volk hem genegen is, maar alles staat hem ook te wachten, als het Volk hem haat. En altoos was het oogmerk van wyze Vorsten, en wel gestelde Staaten het Volk genoeg te geven, en den Grooten tot geen wanhoop te brengen.

19 Hoofst
deel.

Onder alle welgeschikte Koningryken, is *Vrankryk* de eerste, zynde een Koningryk meer aan de Wetten gehoorzaam, dan eenig ander, en van duizend voortreffelyke zaaken, die daar gevonden worden, vastgesteld, tot veiligheid van den Koning, en de vryheid der Onderdanen, is buiten twyffel het gezag der Parlemen-ten, en bezonder dat van *Parys*, die de beweging aan alle anderen geeft en de onschendbare uitvoerster der Wetten is; waar door hy, die dit Koningryk geschikt heeft, den eerzucht der Grooten, en derzelve ongebondenheid kennende; en by ge-
volg

19 Hoofst
deel.

volg de noodzaakelykheid , om dat te breidelen, ook met een gewilt heeft, die voor den haat van 't Volk dat haar vreesde , bedekt stellen , en niet goed vond , dat de Koning zich daar mede zou moejen , uit vrees van hem voor den haat der Grooten bloot te stellen , zoo hy het Volk begunstigde , of aan die van het Volk , zoo hy den Grooten voordeel bewees. Tot dezen einde stelde hy eenen derden Rechter vast , om den Grooten in te binden , en den kleenen te beschermen , zonder dat de Prins met den nyd , zoo van de eene als de andere belast wierd. 't Geen allen Princen leerd , de uitdeeling aller gunsten en genade aan zig te behouden , en aan den Magistraaten het bestel der straffe over te laaten , mitsgaders van allé andere zaaken , die den Nyd onderworpen zyn. (7)

Ik

(7) *Viro Principi , tibi , aut munerum , ipsi obtinendarum res est , alius id ledam. Xenophon , legandum , ubi pramiorum ,*

Ik zegge dan noch, dat een Prins, <sup>19 Hoofst
deel.</sup> den Grooten moet achten, maar zonder zich van het Volk te doen haaten. Veele zullen misschien zeggen, dat de toevallen verscheide *Roomsche* Keizeren gebeurd, voorbeelden zyn, die myn gevoelen verzwakken, eenige onder die zynde, die het Ryk verlooren hebben, niet tegenstaande zy altoos sich wel gedragen hadden.

Om dese tegenwerping te beantwoorden, zal ik de hoedanigheden der Keiseren *Marcus* den Wysgeer, *Commodus*, zynen Zoon, *Pertinax*, *Juliaan*, *Severus*, *Antonin Caracalla*, zynen Zoon, *Macrin*, *Heliogabalus*, *Alexander*, en *Maximin* onderzoeken; waar door men sal sien dat myn seggen met het voorgevalene genoegzaam over eenkomt. En by deze gelegenheid zal ik aanmerkingen maaken, over de zaaken, die in hunne daaden aan te merken zyn.

M

Eer-

19 Hooft
decl.

Eerftelyk moet men aanmerken, dat in plaats, dat andere Princen maar hadden te ftryden met den eersugt der Grooten, ende ongebondenheid van het gemeene Volk, dese *Roomfche* Keyfers noch een derde zwaarigheid moesten te boven komen, namentlyk, de wreedheid en gierigheid der Soldaaten, daar het bederf veeler Princen van daan komt, zeer befwaarlyk zynde, den Krygslieden, en Burgeren gelykelyk genoegen te geven. Want de laafte beminnen den rust, en willen ten dezen einde een zeedig Vorst: Maar de Soldaaten begeeren een Krygsman, die ongebonden, wreed, en genegen tot roof zy. (8) Zoodanig een nu wil-

(8) *Erant, quos memoria Neronis, ac desiderium pyjoris licentia accenderet. Hist. 1. Neque exercitus, aut legatus ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum abstrinc-* *tumque meritis suis principem passuros. Hist. 2.* Galba verloor zyn leven en het Ryk, om dat hy gezeid had, dat hy niet voorgaf de genegentheid der Soldaaten te willen koopen. *Legi a se militem, non*

wilden de *Roomfche* Legioenen hebben, om dubbelde befolding te hebben, en hunne gierigheid en wreedheid te verzadigen; dit nu was de oorzaak, dat de Keifers, die geen achtting, of behendigheid genoeg hadden, om foo den eenen als anderen in toom te houden, alle om hals geraakten. Engelyk het meerendeel dezer Princen, en voornamentlyk zy, die van een geringe ftaat ten Troone geftegen waren, deze zwaarigheid wel kenden, zoo namen zy de Party der Soldaten, fonder fich veel te bekreunen, of zy het Volk beledigden. Noodwendig nu moeften zy zoo handelen, want gelyk het nooit gebeurd,

19 Hoofst
decl.

M 2

of

non emi. Hift. 1. En om dat te veel ftrengheid gebruykte, tegens Menfchen, die de oude Krygstucht vergeeten hadden, en door Nero alle ongebondentheid gewend waren. *Nocuit antiquus rigor, & nimia feveritas, cui jam pares non fumus.*

En op een andere plaats: *Severitas ejus angebat confpernantes veterem disciplinam, atque itaq annis a Nerone affuefactos, ut haud minus vitia principum amarent, quam olim virtutes verebantur.*

of de Princen worden van ymand ge-
haat, zoo moeten zy trachten, dat
van de meenigte niet te zyn; en wan-
neer dat niet zyn kan, zoo moet men,
tot wat pryze zulks zy, den haat der
sterkste party vermyden. De nieuwe
Keifers nu, een buitgemeene gunst
van nooden hebbende, om sich te
handhaven, wilden liever van de
Krygsbenden, als van het Volk afhan-
gen, dit evenwel strekte tot haar voor-
deel of schade, naar dat zy achting by
die verkregen.

Pertinax en *Alexander* wierden
beide vermoord, om dat te bezadigt,
Goedertiern, Liefhebbers der Gereg-
tigheid, en Vyanden van alle geweld
waren. *Marcus* leefde en stierf zeer
geëerd, om dat hy door opvolging tot
het Ryk gekomen zynde, geen erken-
tenis daar over aanden Soldaten, of
het Volk had. Behalven dat, deug-
den bezittende, die hem eerwaardig
maakten, wist hy sich zoodanig te
gedragen, dat hy zoo de eene als an-
dere

dere Party altoos binnen haaren plicht hield , en nooit gehaat of veracht was.

Maar *Pertinax* kwam om; in de derde Maand zyner regeering , om dat de Kryksbenden gewoon ongebonden onder *Commodus* te leven , aan een geregeld leven , 't geen hy wilde invoeren, sich niet konden onderwerpen. Daar benevens , Keifer tegens haaren dank geworden , en oud zynde , verachten zy hem , (9) te meer , om

M 3 dat

(9) De ouderdom stand afneemd ; *fluxam* maakt den Princen verachtelyk. *Ipsa atas Galba* *senio mentem objectando.* *& errisus & fastidio irat* Ibid. Of dat de Ouderdom dikwils oorzaak is, *assuetis juventa Neronis.* dat zy zich laten regeeren ; *Invalidum senem ,* zy weinig ondernemend *odio flagitiorum oneratum ,* zyn ; *reputante Tiberio extremam atatem ;* Annal. *contemptu inertia destruebant.* Hist. 1. En dat zy , die op het einde hunner Regeering , in het Ministerschap komende , door allerhande soort van roof en plondering zich haasten te verryken. *Adferebant venalia cuncta praeprietas liberti ; servorum*

ma-

79 Hoofst
decl.

dat zy hem haaten. Nu staat hier aan te merken , dat men zoo wel met goed , als kwaad doen , in haat kan vervallen. (10) Om deze reden , is een Prins , die zynen Staat wil handhaven , dikwils genoodzaakt niet goed te zyn , want wanneer de party , die gy gelooft van nooden te hebben , bedorven is , 't zy het Volk , Krygsbenden , of Grooten , zoo moet men genoeg nemen , en gy hebt de vryheid niet , om wel te doen.

Maar spreekten wy van *Alexander* , van wie , onder andere loftuitingen , die men hem geeft , verhaald word , dat hy in de tyd van veerthien Jaaren zynere Regeering , niemand deed sterven , dan by volle forme van Justitie , evenwel verviel hy in verachting ,

on-

<p><i>manus subitis avida , & tanquam apud senem festinantes.</i> En dat des te meer om dat men voor een zwakken Mcefter niet veel vreesft. <i>Cum apud infirmum , & credulum</i></p>	<p><i>minare metu. & majore praemio peccaretur.</i> Hist. 1. (10) <i>Et quia moribus ipsorum aliena , perinde odium pravis honestis.</i> Annalis. 2.</p>
---	--

onder ſchyn van verwyft te zyn, en dat hy ſich van zyn Moeder liet regeeren; en naderhand wierd hy met zyn Moeder te *Mentz* door de Soldaaten gedood.

19 Hoofst
deel.

In tegendeel *Commodus*, *Severus*, *Caracalla*, en *Macrinus* waren zeer wreed, en deden, om den Soldaaten te behaagen het Volk allerley geweldnarien, en bedenkkelyke beledigingen aan, echter geraakten zy alle ongelukkig om hals, uitgezonderd *Severus*, wiens regeering gelukkig was, niet tegenſtaande hy het Volk verdrukte, om dat hy voortreffelyke hoedanigheden had, die hem by zyne Onderdanen, deden verwonderen, en by den Soldaten geëerbied, en bemind maakten. Gelyk nu zyne daaden, voor een nieuw Prins groot waren, met weinig woorden wil ik zeggen, dat hy voor den Leeuw en Vos wift te ſpeelen, zynde de twee rollen, die ik gezeid hebben, en noch zegge,

19 Hoofst
decl.

die de Princen nodig hebben waar te nemen.

Severus dan de lafhertigheid van den Keiser *Juliaan* bekend hebbende, bewoog het Leger, 't geen hy in *Italien* gebood, om naar *Romen* te gaan, en den dood van *Pertinax* te wreeken, die door de *Pretoriaansche* Soldaten vermoord was, en onder dezen schyn, sonder te betoonen, dat hy naar het Ryk stond, sloeg hy met zoo veel spoed en neerstigheid den weg op naar *Romen*, dat hy met zyn Leeger in *Italien* was, eer men van zyn vertrek wist. Wanneer hy te *Romen* kwam, deed hy *Juliaan* sterven, (II) en gewapenderhand sich tot Keiser verkiezen.

Maar noch twee hinderpaalen ontmoeten hem, om het gantsche Ryk te be-

(II) *Scelus, cuius ultor est, quisquis successit. Hist. I. Omnes conquiri & interfici iussit, non honore Galba, sed tra-* *dito principibus more nimentum ad praesens, in posterum ultionem. Ibid.* 't Is de gewoonte der Princen, den dood van hua-

bemachtigen , de eene in *Asie* , daar ¹⁹Hoof-
Pescennius Niger , het bevel hebbende decl.
 over de daar zynde Legioenen , den
 Titel van Keifer had aangenomen ; de
 andere in het Westen , daar hy eenen
 Medestrever had , *Clodius Albinus* ge-
 naamd. Maar gevaarlyk zynde , die
 beiden te gelyk aan te tasten , besloot
 hy den een te bedriegen en den ande-
 ren te bevechten. Hy schreef dan
 aan *Albinus* , dat de *Senaat* hem Kei-
 fer gemaakt hebbende , hy hem voor
 Amptgenoot begeerde , 't geen hy ook
 deed , hem den Titel van Keifer ge-

M 5

ven-

hunen Voorzaat te ditus sterven , om dat
 wreken ; niet ter lief- hy Nero geholpen had ,
 de van hem , maar om zich zelyven om te
 'er eigen leven te ver- brengen , niet tegen-
 zeekeren. Claudius liet staande Nero door Von-
 Chereas en Lupus doo- nis van den Raad veroor-
 den , die Caligula ver- deeld was. Ferdinand
 moord hadden , niet te Groot Hertog van Tos-
 genstaande deze toeleg canen nam wraak over
 hem op den Throon de Dood van Bianca Ka-
 deed stygen ; Vitellius pellis , zyn schoon Suster,
 strafte allen den schuldi- die den Groot Hertog
 gen aan de moord van Fransois , haar Gemaal
 Galba en Pifo ; en Do- vergiftigt had.
 mitiaan deed Epaphro-

39 Hoofst
decl.

vende ; en de ander zoo maar aannam. Maar na dat *Severus Niger* overwonnen en gedood, en gantsch Oosten bevredigt had, te *Romen* wedergekomen zynde, klaagde hy over de ondankbaarheid van *Albinus*, die, volgens zyn zeggen, op zyn leeven toegeleid had ; 't geen hem verplichte naar *Vrankryk* te reizen, om hem te straffen, gelyk hy vervolgens deed, hem zynen Staat, en het leven beneemende.

. Zoo men dit beleid van naby onderzoekt, soo zal men de woede van een Lecuw, en de list van een Vos, daar in vinden ; en zien, dat *Severus* van het Volk gevreesd, en geëerbied, wierd, zonder van de Soldaten gehaat te worden : En men zal sich niet meer verwonderen, hoe dat een nieuw Prins zoo groot een Gebied heeft konnen bewaren, om dat zyn hooge achtig hem altoos een schild tegens den haat verstrekten, die zyns beroovingen en plonderingen hem

hem hadden kunnen op den hals ¹⁹Hoofst
haalen. _{deel.}

Caracalla zyn Zoon bezat ook voortreffelyke hoedanigheden, die hem voor het Volk verwonderlyk, en den Soldaaten aangenaam maakten. Hy was een Krygsman, onvermoeid, vyand van alle verwyftheid, en goede chier; het geen hem door alle de Legeren deed beminnen. Maar hy was zoo woest en wreed, dat hy van het Volk van *Alexandrie*, en van *Romen* als een Vleesch en flachthuis maakte; waar door hy aan al de waereld, tot zyn eigen Bevelhebberen toe, haatelyk wierd; zoo dat eindelyk een Hoofdman over honderd in 't midden zyns Legers hem doode.

Hier uit staat aan te merken, dat dit soort van aanflagen, uit een geharde moed voortkomende, door Princen niet kan vermyd worden, zy allen, die sich hunnes levens niet bekreunen, Meesters van een
an-

19 Hoofst
 anders zynde. (12) Maar gelyk
 dusdanige aanvallen seer zeldzaam
 zyn , zoo moet een Prins sich daar
 over niet veel bekommeren. Al-
 leenlyk moet hy sich wachten, ymand
 zyner Huysgenooten , en Staatsbe-
 dienaaren zwaarlyk te beleedigen;
 en dit was de misflag van *Caracalla* ,
 die een Hoofdman onder zyne Lyf-
 wachten hield , wiens Broeder hy
 een schandelyke Dood hadde doen
 sterven , en die hy noch dage-
 lyks dreigde ; 't geen hem zyn
 leven kwam te kosten , en even
 soo

(12) *Quisquis vitam suam contempsit , tua dominus est.* Ep. 4. *Peculum ex singulis* , (zeide Vespasiaan tegens den geenen , die hem aanmaanden , zich Meester van het Ryk te maaken) *Quid enim profuturas cohortes , si unus alterque presenti facinore , paratum ex diverso praemium petat ? facilius universos impellit , quam singulos vitari.* Hist. 2. Dat is te zeggen :

Ider Soldaat is te vreezen ; want waar toe zullen my de Legioenen dienen , tegens een oft twee overgegevene Menschen , die men een groote vergelding zal aanbieden , om my op staandevoet om hals te brengen ? Zekerlyk men kan lichter een gantsch Leger doen opstaan , als den slag , van een Verraader ontwyken.

zoo veel was , als of hy hem zelfs ^{19 Hooft} Wapenen tegens zyn leven in han- ^{deel.} den gaf.

Wat *Commodus* aangaat , om het Ryk te behouden , tot genoeg van het Volk , en Soldaaten , had hy maar de Voetstappen van zyn Vader op te volgen ; maar gelyk hy wreed en beestachtig was , en van roof en plonderingen wilde leeven , gaf hy zyne Soldaaten alle soort van ongebondenheid. Daar benevens , zynen rang en waardigheid vergetende , met zelfs in het sryd perk te treden , en duizend andere geringe dingen , der Majesteit onwaardig , te pleegen , wierd hy den Soldaten verachtelyk , en deze verachting , gevoegd by den haat des Volks , was oorzaak der t'Zamenzweering , daar hy zyn leven in verloor. Ons blyft dan niet meer overig , als om van *Maximin* te spreken.

De Krygsbenden *Alexander* dan
ge-

19 Hoofst
decl.

gedood hebbende , dien zy verwyft bevonden , gelyk ik reeds gezeid heb , stelden *Maximinus* in zyn plaats , die een groot Krygsman was , maar het Ryk niet langer als twee Jaaren behield , om dat hy hatelyk en verachtelyk wierd. De geringheid zyner geboorte stelde hem voor de algemeene verachting bloot , yder een wetende , dat hy een Vee-Hoeder in *Thracie* geweest was. De wreedheden , door zyne Lieutenanten binnen *Romen* gepleegt , en in andere plaatzen van het Ryk , eer hy het bezit daar van nam , deed hem voor zeer wreed door gaan. Zoo dat van de vrees en verachting gantsch *Africa* , *Romen* , en geheel *Italie* tot de t'Zamenzweering overgingen , door zyne eigene Soldaten daar ingeholpen , die afgemat door de langdurige belegering van *Aquila* , en vermoeid door zyne wreedheden , hem des te stouter om hals brachten , om dat zy zagen , dat hy

hy van al de waereld gehaat was; zy vermoorden ook zynen Zoon, noch een Kind zynde, zeggende, dat men van soo kwaden Geslachte niets moest verschoonen.

Ik zal van *Heliogabalus*, *Macrin*, of *Juliaan* niet spreken, die niet anders hebbende, dan het geen verachtelyk was, veerdig zyn afge maakt. Maar tot besluit, zoo zeg ik, dat de Princen van onzen tyd zoo grooten nood niet hebben, om den Soldaten naar de oogen te zien, niet een hunner Legeren hebbende, die in de Provinciën ingeworteld zyn, gelyk deze in die der *Romeinen*, die der meer aan gelegen was den Soldaten genoeg te geven, als het volk, om dat die zoo veel macht niet hadden, als de anderen. (13) Maar tegen-

woor-

(13) Tot getuygen hadden. *Saa in manu* verftrekken hier van de *fitam rem Romanam*, Legioenen van Duitfland, *luis victoriis augeri Rem-* die roemden, dat zy het *pub*, in *suam cognomen* Ryk in hunne handen *zum adscifis Imperatores.*

An-

19 Hoofst
deel.

woordig hebben alle Princen meer noodig het Volk genoeg te geven, als den Soldaten, om dat zy nu de sterkste zyn.

Ik zondere den *Grooten Heer*, en den Sultan van *Egypten* uit, den eersten, ter oorzaak, dat hy altoos ontrent 12000 Voetknechten, en 15000 Ruiteren onderhoud, van welken de veiligheid en kracht van zynen Staat van afhangt, en welkers genegentheid hy noodwendig behouden moest. Den tweeden, om dat zyn Staat t'eenemaal in handen der Soldaten zynde, hy die noodzaakelyk tot zyne Vrinden moet hebben, zonder sich met het Volk te bekommeren. Nu zult gy aanmerken, dat de *Sultan* verscheide is van alle andere Heerschappyen, en gelyk met den *Roomfschen* Stoel; want het zyn de Kinderen van den overleden

Annal. 1. *Evulgato imperii. Hist. 1. Et posse peris arcano, posse Principem ab exercitu principem fieri. Hist. 2.*
penis alibi, quam Roma

den Vorst niet, die opvolgen, maar hy, die door den Grooten verkooren word. En deze gewoonte zeer oud zynde, kan deze Heerschappye niet nieuw genaamd worden, niet meer als het Pausschap, dewyl sich daar geen der zwaarigheden op doen, die in nieuwe Staaten gevonden worden. Want schoon de Prins nieuw is, zoo word hy als erfelyk ontfangen, voor zo veel de gedaante der Regeering oud is.

Maar om tot myn onderwerp weder te keeren, zoo zeg ik, dat zoo men alle deeze Redeneeringen overweegt, men sien zal, dat het bederf van alle deze Keifers, door my aangehaald, nergens anders is van daan gekomen, dan door den haat, of verachting; en men zal bekennen, waarom, dat de een dus, en de ander zoo handelende, zommige een gelukkig, andere een ongelukkig einde gehad hebben. Want het was

N vruch-

15 Hoofst
deel.

vruchteloos , en zelfs verderffelyk voor *Pertinax* , en *Alexander* , die nieuwe Princen waaren , *Marcus* te willen navolgen , die erfelyk was ; zoo was het ook voor *Caracalla* , *Commodus* , en *Maximin* , den voetstappen van *Severus* na te wandelen , om dat zy zyne bekwaamheid niet hadden. Een Prins dan , op nieuw in eene Staat bevestigd , zal de daaden van *Marcus* niet weten op te volgen , insgelyks heeft hy niet van nooden die van *Severus* na te wandelen , maar moet van yder de noodige hoedanigheden ontleenen , om Prins te worden ; en wederom van andere , om met eere sich in een Staat te handhaven , daar in hy sich reedts gevestigd bevind.

TWIN:

TWINTIGSTE HOOFD-DEEL.

20 Hooft
deel.

*Of de Fortressen , en veele andere zaa-
ken , die de Princen meenigmaal
doen , voordeelig , of schadelyk
zyn.*

Enige Princen , om hunnen Staat te verzeekeren , hebben hunne Onderdanen ontwapent ; andere verdeeltheit in hunne Steeden gevoed ; zommige met voordacht Vyanden gemaakt ; eenige daar op toegeleid , om zulken te winnen , die in den beginne hunner Regeering , hun verdacht waaren. Eenige hebben Fortressen opgebouwd , andere die geslecht ; en niet tegenstaande men , wegens alle deze zaken , niets kan besluiten , zoo men niet afzonderlyk den aard van yder Staat aanmerkt , daar men zoodanige besluiten uit te neemen heeft ; zoo zal ik evenwel van dit alles in 't algemeen spreek-

ken, zoo veel de stoffe zal toelaten.

Nooit is het gebeurd, dat een nieuw Prins zyne Onderdanen heeft ontwapend; in tegendeel, wanneer hy die ontwapend vond, heeft hy altoos getracht die te wapenen, want wanneer hy die wapend, zyn deze wapenen altoos voor hem, zy, die hem verdacht waren, worden getrouw, en zy, die dat waren, volhardden zoo te zyn, en zyne Onderdanen worden zyne afhangelingen. 't Is waar, dat alle Onderdanen sich niet kunnen wapenen, maar doet gy wel aanden geenen, die gy wapend, zoo zyt gy, nopende de andere in beter veiligheid. Behalven dat zy, die gy gebruykt, aan u, ter oorzaake van den voorrang, (1) dien gy haar vergunt, ver-

(1) Gelyk als het zyne gedachtenis geneverthiende Legioen, dat gen was, uit erkentenis Nero altoos getrouw, en der eer, hun aangedaan, dat

verplicht zyn ; en de andere u ontschuldigen , vaststellende , dat zy , die het meeste gevaar loopen , de meeste verdiensten hebben.

Maar ontwapend gy 'er , zoo beledigt gy die , hun reden gevende van te gelooven , dat gy 'er niet betrouwt ; 't geen 'er eenen haat tegens u doet opvatten. En gelyk gy niet ongewapend kond verblyven , zoo moet gy tot een gehuurde Krygsmacht uwen toevlugt nemen , wiens kracht en zwakheid ik hier boven heb aangewezen. Als die nu al goed was , zoo zal die nooit genoegzaam zyn , om u tegens machtige Vyanden , en verdachte Onderdanen te beschermen. Hierom nam een nieuw Prins in een nieuwe Heerschappye altoos huisselyke Benden ,

N 3

ge-

<p>dat hy 'er als de dapperste verkoos , om Engeland te herwinnen , dat oproerig geworden was. <i>Addiderat</i> (<i>quartadecumanis</i>) <i>gloriam Nero , eligendo ut</i></p>	<p><i>potissimos ; Unde longa illis erga Neronem fides , & erecta in Otthonem studia</i> (Om dat Ottho naar Nero schein te gelyken) Hist. 2.</p>
--	--

gelyk de Geschiedenis ons dui-
zend voorbeelden daar van ver-
schaft.

Maar wanneer gy eenen nieuwen
Staat verkrygt, en die met een erffe-
lyken Staat vereenigt, als dan moet
gy uwe nieuwe Onderdanen ontwa-
penen, behalven den zoodanigen,
die, eer gy die verkreegt, sich voor u
verklaarden. Noch moet hy, by
vervolg van tyd, die zoodanig ver-
zwakken, en ontsenuwen, dat de gant-
sche kracht der Wapenen in zyn eigen
Benden bestaat, die gy binnen uwen
erffelyken Staat gewoonzyt te onder-
houden.

Onze Voorouders, en wel bezon-
der zy, die voor de wyfste van hunnen
tyd doorgingen, hielden voor een
Grondregel, datter Huiffelyke Fac-
tien en verdeeldheden moesten zyn,
om *Pistoyen* te bewaren, en Fortressen,
om *Pifa* te behouden, en volgens dit
beginzel voeden zy de verdeeltheden
in eenige fteden, om die des te
lich-

lichter te bewaren ; 't Geen in der daad in die tyd wel goed was, wanneer gantsch *Italie* als in balans wierd gehouden. Maar ik geloof niet, dat zulks tegenwoordig zou goed zyn, want behalven, dat de verdeeldheden nooit iets goed voortbrengen, zoo moeten verdeelde Steeden vergaan, wanneer de Vyand die naderd, nadeemaal de zwakste party sich altoos by die zal vervoegen, en de andere daar door niet lang zal kunnen tegenstaan.

De *Venetianen* voeden den *Guelfen* en *Gibelynen* in hunne Steeden, en schoon zy die nooit lieten handgemeen worden, zoo stookten zy het vuur van twist en oneenigheid onder hun aan, om'er bezig te houden, en naar myn gevoelen hunne Onderdanen stoffe te verschaffen, om over deze geschillen te redeneeren, en sooden tyd te doen verslyten, zonder oproer te denken ; 't Geen naderhand tot haar schade verstrekte. Want na

20 Hoofst
deel.

* Zynde
een
burgt,
gelegen
in de
land-
streek
van Ghi-
arca
d'Adda.

dat zy by *Vaila* * geslagen waren, lichte een dezer Factien het Mom-aanzicht af, en beroofde der van hun-nen gantschen Staat. Ik zegge dan, dat zoo een beleid de zwakheid van een Prins betoont, en dat een, die machtig is, nooit zoodanige ver-deeldheden zal lyden, (2) die waar-lyk in tyd van Vrede nergens anders toe dienen, als om zyne Onderda-nen te misleiden, en in tyd van Oorlog te beschadigen.

Buiten twyffel de Princen werden groot, wanneer zy alle de zwarighe-den, en hinderpalen, die men der aan doet, te boven komen. Insgelyks het Geval, wanneer zy een nieuw Prince wil verheffen, die meer achting van nooden heeft, als een erffelyk Vorst,

(2) Tot getuyge hier | kenen, als of 'er noch
van verstrekt de Koning | een andere party, als de
van Vrankryk, zeld | zyne was; daar de Ko-
Machiavel, die niet zou | ning geen partychap-
lyden, dat ymand sich | pen begeerd. In het 27
zeide, van de party des | Hoofd-deel zynen Repu-
Konings te zyn, dewyl | blyk.
dat zou schynen te betec-

Vorst, zoo verwekt zy hem Vyanden, liguees, en verbintenissen, om zynen moed en vernuft te oeffenen, en door dit middel doet zy hem op den hoogsten trap van mogentheid stygen. (3) Dit is de reden, dat veele gelooven dat een wys Prins, door list sich eenige Vyanden moet verwekken, naar dat hy gelegenheid daar toe vind, om meer geacht, en machti-ger te worden, wanneer hy die zal onderdrukt hebben. (4)

20 Hoofst
deel.

De

(3) Gelyk aan Tiberius gebeurde, wiens leven, alvoorens hy tot het Ryk kwam, volgevaaren, en zwaarigheden was. *Casus prima ab infantia ancipites. . . . Ubi domum Augusti privignus intravit, multis amulis confliatus est, dum Marcellus & Agrippa, mox Caius Luciusque Caesares viguere. . . . Sed maxime in lubrico egit, accepta in matrimonium Julia, impudicitiam uxoris tolerans, atque declinans.* Tacit. Anna. 6. En van Caractacus,

quam multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum duces praefereres. Annal. 12. En by dezen Roomschen Kapitein, die onverzaagt wierd, om dat hy voor en tegenspoed had beproeft. *Cecina secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus.* Annal. 1.

(4) 't Was in dezen zin, dat Diogenes zeide, het noodig te zyn, dat men ruwe vyanden moest hebben.

20 Hoofst
deel.

De Princen, en bezonder nieuwe Princen, hebben meer nuttigheid en getrouwigheid gevonden in Menschen, die in den aanvang hunner Regeering hun verdacht waren, dan in zulken, daar zy doemaals sich meest op betrouwdn. *Pandolfo Petrucci* Prins van *Siena*, bediende zich liever van zaaken, die hem van te vooren verdacht waren, dan van anderen. Maargelyk dit volgens de stonden en gelegentheden der tyden veranderd, zal ik alleen zeggen, dat zoo de Menschen, die de Prins in den beginne voor Vyanden had, zoodanig zyn, dat zy hulpe en bystand van nooden hebben, om sich te handhaven, zoo zal de Prins die altoos lichtelyk kunnen winnen; en zy zullen hem des te getrouwer zyn, om dat zy, door hunne diensten, het kwaad gevoelen, dat hy van 'er had, zullen willen uitwischen in plaats, dat zy, die niet voor hem te vreezen hebben, minder zorg zullen dragen,

gen, om zyne goedwilligheid aante-^{20 Hoofst}
kweeken. (5) ^{decl.}

Ter gelegentheid dezer Redeneering kan ik niet nalaten een Prins te berichten, die eenen Staat door gunst van derzelve Inwoonderen verkrygt, van de beweegredenen wel aan te merken, die zy gehad hebben, om hem te begunstigen, en of zy dat niet uit haat tegens de voorige Regeering, veel eer dan uit genegenheid tot hem. (6) gedaan hebben; in welken geval het voor hem zeer bezwaarlyk zal zyn, die alle voor zyn Vrinden te bewaren, dewyl het hem onmogelyk is, die allen genoeg te geven. En zoo hy alle de oude en nieuwe voorbeelden wil door-
loo-

(5) Tot getuyge hier *buit. . . . Mansique*
van verstrekt Celsus, die *Celso velut fataliter etiam*
Ottho zeer getrouw was, *pro Otthone fides integra.*
niet tegenstaande hy een *Ibid.*
onschendbaar Vrind van
Galba was geweest. *(6) Multi odio presen-*
tium, & cupidine muta-
tionis. Annal. 3. Privatas
usque in extremas res ami-
spes agitantes, sine publica
cum fidumque. Hist. I. cura. Hist. I.
Osbo intera intimos ha-

20 Hoofst
deel.

loopen, zal hy zien, dat het hem veel lichter is, de vriendschap der geenen te winnen, die genoeg namen met het voorige bewind, en die by gevolg zyne vyanden waren, dan den zulken, die by gebrek van genoegd te zyn, zyne Vrienden geworden zyn, en hem den Staat hebben helpen bemachtigen.

Het was de gewoonte der Princen Fortressen te bouwen, om den muite-lingen in toom te houden, en den eersten aanval van een oproer te wederstaan. Ik pryze deze wyze, vermits die by den Ouden gebruikelijk was; maar in onze dagen hebben wy gezien, dat *Nicolas Vitelli* twee sterktens van de Stad *Castello* flegte, om die plaats te behouden. *Guiband*, Hertog van *Urbis* zyn Hertogdom herwonnen hebbende, daar *Cesar Borgia* hem uit gedreven had, wierp alle de Fortressen dier Provincie onder den voet, (7)

over-

(7) In het 24 Hoofst- | deel van het 2 Boek zyners
Re-

overtuygd zynde, dat hy die zo licht <sup>20 Hoofst
deel.</sup> niet weder verliezen zou, als 'er geen Citadellen meer in waren. De *Bentivoglien* deeden het zelve binnen *Bologne* wedergekeerd zynde. (8)

De Fortressen zyn dan heilzaam, of niet, naar den tyd, en dienen zy van de eene kant, zoo schaden zy aan de andere zyde, by voorbeeld, een Prins, die zyne Onderdanen meer vreesst, als den Vreemden, die moet Fortressen bouwen; maar hy, die Vreemden meer vreesst, als zyne Onderdanen, moet die laten varen.

Het Kasteel, dat *Fransois Sforce* te *Milaan* oprichte, heeft het Huis der *Sfor-*

Republyk zeyd hy, dat de Hertog van *Urbino* die slechte, om dat hy van zyne Onderdanen bemind zynde, vreesde zich van 'er te doen haaten, of te betoonen, dat hy 'er eenigzins wantroude; daar en boven kon hy deze Fortressen tegens zyne vyanden niet verdedigen, ten ware hy een goed Leger in 't Veld had. (8) De *Bentivoglien* wierden wyzer ten koste van *Paus Julius den II.* die een Citadelle te *Bologne* opgericht, en een Gouverneur daar in gesteld hebbende, die den Burgeren liet om hals brengen, dese Citadelle en Stad verloor, zoo haast zy maar opstonden. *Ibid.*

2° Hoof
deel.

Sforcen reeds meer kwaad gedaan, en zal het noch doen, dan eenige andere wanordre van dezen Staat. (9) Daar is dan geen beter sterkte, dan van het Volk niet gehaat te zyn; want zyt gy gehaat, wat sterkte gy hebt, zoo zyt gy niet veilig, vermits het Volk den Wapenen zo haast niet zal aangrypen, of

(9) Om dat de *Sfor-* anders geen Leger hebt, cen maar te stoutcr wierden, en des te meer geweld gebruykten. Hebt gy dan Fortressen, zeyd hy in 't zelfde Hoofddeel, zoo dienen die u in tyd van Vrede, om dat zy u stoutcr maaken, om uwe Onderdanen te mishandelen; maar in tyd van Oorlog, verstreken zy u tot schade, om dat zy door uwe Vyanden, en Onderdaanen aangetast worden; en het onmogelyk is, dat zy tegens die beiden zullen houden. Wilt gy nu een verloorren Staat herwinnen, soo zal het niet door Fortressen zyn, dat gy die zult wederkrygen, zoo gy

om hem te bevechten, die u daar van berooft heeft. Hebt gy nu een Leger, zoo kond gy die weder krygen, zelfs als gy al geen Fortressen had. Wat aangaat het Kasteel van Milaan, Machiavel voegd daar by, dat het, noch den *Sforcen*, noch den *Franssen*, in hunne tegenspoed diende, maar in tegendeel schadelyk was. De Hoogmoed, en groote gedachte van dit Kasteel, den eersten het Volk hebben doen verwaarloozen, en den anderen, dat eerlyker te handelen.

of het zal van Vreemden geholpen worden. 20 Hoofst
decl.

Men heeft niet gezien, dat de sterktens eenige andere Vorsten van onzen tyd dienst gedaan hebben, als alleen aan de Gravinne van *Fourli*, * aan wie het hare, na den moord van den Grave *Jeronimo Riario*, haar Gemaal, Neef van Paus *Sixtus* den IV. gelegenheid gaf, om hulpe van *Milaan* af te wachten, en haaren Staat te herwinnen, en dat, in een toestand van tyd, en zaaken, daar vreemden het Volk niet konden byspringen. Maar zederd; dat zy van *Cesar Borgia* wierd aangetast, en hare Onderdanen met eenen vreemden sich voegden, ondervond zy wel, dat het beter zou geweest zyn, dat zy haar van het Volk had doen beminnen, als Fortrefsen te hebben.

Ik pryze dan den zulken, die dezelve bouwen, en den geenen, diefe niet hebben; maar altoos zal ik den zoodanigen lasteren, die te veel daar op

*Kateri-
ne Sfor-
ce, Dog-
ter van
Franfois,
en Zuster
van
Louys
de Moor-
den van
Milan.

20 Hooft
decl.

op vertrouwende, ſich weinig bekom-
meren, of zy van hunne Onderdanen
gehaat zyn.

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFD-DEEL.

*Hoedanig een Vorſt zig gedragen moet,
om achting in de Waereld te verkry-
gen.*

Niet doet een Prince zo veel ach-
ten, als groote onderneemin-
gen, en buitegemeene daaden. Te-
genwoordig hebben en zien wy *Fer-
dinand*, Koning van *Spanje*, dien wy
byna een nieuwen Prince mogen noe-
men, mits hy van klein Koning van
Arragon, 't geen hy was, door zyn
achting en Glory, de eerſte Koning
van het Chriſtenryk geworden is. Zoo
wy alle zyne Daaden eens aanmerken,
men zal bevinden, dat die zeer groot,
en eenige buitegemeen geweest zyn.
In den aanvang zyner Regeering, wen-
de hy zyne Wapenen tegens het
Ko-

Koningryk van *Grenada*, en deze Oorlog was de grondslag van zyn grootheid, om dat de Grooten van *Castille*, niet denkende, als om te vechten, hy wegens die niet te vreezen had, die zelfs niet bemerkten het gezag, 't geen hy 't hunner koste op 'er verkreeg, met het Geld van de Kerk, en het Volk, den Legeren voedende, die hem zederd zoo befaamd maakten.

21 Hoofst
deel.

Behalven dit, om noch grooter dingen te onderneemen, bediende hy sich van den dekmantel van Godsdienst, en door een wreede Godvruchtigheid verdreef hy den *Maraanen* uit zyne Staaten. Zeldzaamer voorbeeld kon der niet gevonden worden. Onder dat zelve voorwendzel taste hy *Africa*, en zederd *Italien*, en eindelijk *Vrankryk* aan, altoos nieuwe voornemens aanvangende, die de gemoe deren, nopende de uitkomst, in verwachting stelden, en geenen tyd lieten, om over een andere zaak te denken,

O

ken,

21 Hoofst
decl.

ken, en by gevolg sich tegens hem te verzetten.

Noch is het voor eenen Prince zeer heilzaam, bijzondere voorbeelden van straffen, en belooningen te geven, daar men langentyd van mach spreken, als de zulke waren, die men ons van *Barnabe*, Heere van *Milaan* verhaald. (1) Maar voor al moet een Prins daar op toelleggen, om voortreffelyk in alle zyne daden te schynen. (2)

Noch doet hy sich zelven achten, wanneer hy groot Vrind, of groot Vyand is, dat is te zeggen, wanneer hy

(1) En zulken, die Philips de Commines verhaald van Louys den XI. zyn meester. Hy oeffende, zeyd hy, strenge straffen, om gevreesd te worden, en uit schroom van de gehoorzaamheid te verliezen. Hy zond Bevelhebberen wederom, verdreef Soldaaten, sneed penzioenen af, en bracht zynen tyd door, met Menschen af en aan te stellen, en deed door

het gantsche Koningryk meer van hem spreken, dan ooit eenig Koning voor hem. In zyn Mem. 6 Boek. 8. cap.

(2) *Pracipua rerum ad famam dirigenda*, zeyd Tacit. Annal. 4. Hy was even als Mutiaan, die al zyn zeggen en doen met aangenaamheid wist te souten. *Omniam qua dicere, atque agere arte quadam ostentator.* Hist. 2.

hy sich duydelyk verklaard ten voor-
 deele van ymand tegens een ander; 't
 geen altoos een beter party is, als on-
 zydig te blyven.

21 Hooft
 deel.

Want zoo twee machtige Gebuu-
 ren van uwen Staat aan den anderen
 raaken, 't zy, dat gy van hem, die
 Overwinnaar blyft te vreezen hebt,
 of niet, zoo in het eene als het an-
 dere Geval zal het u altoos voor-
 deeliger zyn u te verklaaren, en ee-
 nen goeden Oorlog te voeren. Ver-
 klaard gy u niet, zoo blyft gy al-
 toos ten proye van den Overwinnaar,
 tot groot genoeg van den Overwon-
 nen, en niemand zal der zyn, die u
 beklaagt, of beschermt; want de
 Overwinnaar wil geen verdachte
 Vrinden, of onbekwaame, om in
 tegenspoeden hem by te springen; en
 hy, die verliest, begeerd u niet, om
 dat gy geen Medgezel van zyn
 geluk in den Oorlog hebt wil-
 len zyn.

Wanneer *Antiochus* naar *Grieken-*
 land

21 Hoofst
decl.

land overftak, derwaarts de *Ethioliens* hem riepen, om den *Romeinen* te verdryven, baaden zyne Afgezanten die van *Achaie*, die Vrinden der *Romeinen* waren, van onzydig te willen blyven; in tegendeel verzochten de *Romeinen*, dat zy fich voor hun wilden verklaren; in den Raad van *Achaie* wierd daar over geraadpleegt: En gelyk de Afgezanten van *Antiochus* haar aanmaande tot de onzydigheid, zoo zeide die der *Romeinen* dit; *Men zeyd u, dat de beste party, die gy kiezen kond, is, u in onzen Oorlog niet in te laten; maar ik zegge u, dat gy geen arger neemen kond, want houd gy u onzydig, zoo blyft gy ter bescheidenheid van den Overwinnaar, zonder dat ymand aan u zal verplicht zyn.* (3) Nu zal het altoos gebeuren, dat hy, die uw Vrind niet is,

(3) *Quippe sine dignitate primum victoris eritis.* Liv. wil, der zelve Scheidsman en Regter; in tegendeel altoos schaad zy den kleenen Princen. Derhalven moet gy de sterkste, of met den sterksten zyn.

is, u zal verzoeken, om onzydig te blyven, en de andere, om dat niet te doen. De Princen nu van slecht beleid, omhelzen gemeenlyk de onzydigheid, om uit een tegenwoordige belemmering sich te redden, en de meeste verliezen gemeenlyk daar by. Maar wanneer gy u opentlyk verklaard ten voordeele van een der partyen, blyft uw Vrind Overwinnaar, zoo is aan u verplicht, ja zelfs gegengen, niet tegenstaande gy't zyner bescheidenheid staat; want nooit zyn de Menschen zoo boofsaardig, dat zy hem, aan wien zy verplicht zyn, met zoo veel ondankbaarheid zouden willen verdrukken. Behalven dat de overwinningen niet altoos zoo volmaakt zyn, of de Overwinnaar heeft wel eenige schikkingen van welvoegentheid te onderhouden. Maar word uw Vrind overwonnen, zoo word gy de Medgezel van een Geval, dat sich weder kan verheffen, en gy hebt eenen Vrind, die u zal dienen als hy kan.

g r Hooft
deel.

Wanneer dat zy, die t'Zamen vegten, zoodanig zyn, dat gy van hem, die overwind, niets te vreezen hebt, zoo doet gy des te wyffelyker, dat gy u verklaard, om dat gy toeloopt tot het bederf van een Gebuur, met hem, die, zoo hy wys ware, moest bewaren, om dat hy 't uwer bescheidenheid overblyft, so gy overwinnaar zyt, gelyk het niet anders mogelyk is, of gy moet dat zyn.

Hier moet ik een Prins berichten, dat hy sich nooit met een, die machtiger is als hy, moet verzellen, om anderen te beledigen, ten ware dat de nood hem daartoe drong, gelyk ik hier boven gezeid heb; want zoo hy komt te overwinnen, staat gy 't zyner bescheidenheid, zynde, 't geen Prinzen altoos vermyden moeten.

De *Venetianen* vereenigden sich, buiten nood, met *Vrankryk*, tegens den Hertog van *Milaan*, waar uit het bederf van hunnen Staat volgde. Maar wanneer men van dat *Geselschap* sich niet

niet kan bevryden, gelyk den *Florentynen* gebeurde, als de *Paus*, en *Koning van Spanje*, *Lombardie* besprongen; zoo moet de Prins sich met de andere voegen, om redenen, door my by gebracht. Verbeeld u nu niet dat dit de zekerste party is; in tegendeel, zyt verzeekerd, dat gy de haggelykste neemdt, want zoodanig zy de waereld gesteld, dat men, om uit een ongemak te geraaken, in een ander vervalde. De voorsichtigheid nu bestaat hier in, van de natuur der ongemakken, wel te onderkennen, en het minste voor het meeste kwaad te kiezen. (4)

Noch moet een Prins allen den geenen

O 4

nen

(4) Hy, die alle de gemakken verwacht (zeid Machiavel in 't 2 Boek zynner Historie) of die onderneemt nooit iets, of 't geen hy onderneemt, valt dikwils tot zyn nadeel uit. Ik heb in alle waereldsche zaken, zeid een ander Staatkundig Italiaan, omzichtig waargenomen, dat niet eer ten gevaar neygt, dan de al te groote zorg, van zig daar afte zonderen, en dat de al te groote voorzichtigheid gemeenelyk in onvoorzichtigheid veranderd. (Fra Paolo.)

21 Hoofst
deel.

nen vereeren, die in hunne kunst uitmunten, en boven al in den Koophandel, of Land-bouw; en door belooningen opwekken, om alles uit te vinden, 't geen zyne Stad of Staat kan verryken, ten einde eenige niet wederhouden worden, den weg tot eenen goeden Koophandel te openen, buiten vrees, van door zware lasten gedrukt te worden; noch de andere hunne Landen te bouwen, uit vreeze, naar die verbeterd te hebben, daar van te zullen berooft worden. (5)

Ein-

(5) De Heer Ridder Temple, heeft zeer wel aangemerkt, dat de Koophandel in een Monarchale Regeering nooit bloeid; om dat niemand verzeekerd is, lang te zullen genieten, 't geen hy bezit. Daar men in Republyken niet voor te vreezen heeft. Hier uit besluit hy, dat derzelver regeering hier toe veel bekwaamer, als die der Monarchie is, om den Koophandel aan te fokken, en in wezen te houden. Ten getuyge daar van verstreken, Tyrus, Carthago, Athenen, Siracuse, Rhodes, daar zy kwamen te vervallen, zoo haast deze steden onder den macht van een Prins vervielen.

6 Hoofd-deel zynere aanmerkingen over Holland.

Eindelyk moet hy op zekere tyden van het Jaar, het Volk door rennen, Tournoyen en Schoufpeelen in blydfchap houden. (6) Engelyk yder Stad in verfcheide Gildens en Ambachten is verdeeld, zoo moet hy meenigmaal derzelve vergaderingen bywoonen, (7) en daar parade de zyn

21 Hoofst
deel.

O 5 ner

(6) Gelyk de Romeinen deden, die, gelyk Tacitus aanmerkt, de Volkeren meer door wellusten, als wapenen temden. *Voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos, quam armis valens.* Hist. 4. En Agricola, die den woesten moeder Engelschen door wellust zoodanig wift te verwyven, dat zy zachtmoedigheid en bezadigheid in hem noemden, 't geen een gedeelte hunner flavernie uitmaakte. *Ut homines dispersi ac cudes, eo que bello feroces, quietis otio per voluptates assuescent. . . . Idque apud imperitos humanitas vocabatur,*

cum pars servitatis essent.
(7) Gelyk Augustus deed; *Indulserat ei ludicro Augustus neque ipsi abhorrebat talibus. & civile rebatur misceri voluptatibus vulgi.* Annal. 1. Want het Volk, dat zyn Vermaak bemind, staat als opgetoogen, den Prince voor Medgezel daar in te hebben. *Ut est vulgus cupiens voluptatem, & si eodem Princeps trahat, latum.* Annal. 14. En Vitellius, die in de verkiezing der Burgermeesteren zonder onderscheid onder den pretendenten zig liet vinden, en daar door tragte

de

21 Hoofst
deel.

ner heerlykheid en goedheid doen, maar zonder ooit de Majesteit van den Prince te vergeeten, (8) die hem over al moet vergeselschappen.

de genegenheid en stemmen van het Volk te verkrygen, in de Schouwspelen en loop en renbaanen voorzittende. *Commissa Consulium cum candidatis civiliter, omnem infima plebis rumorem in the-*

atro, ut spectator; in circo, ut fautor affectavit.
Hist. 2.

(8) *Ita ut nec illi, aut facilitas, auctoritatem, aut severitas amorem deminuat.* In Agricola.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFD DEEL.

Van de Geheim-schryvers der Princen.

IS geen zaak van weinig belang, Staatsbedienaaren te verkiezen, want het is door den Menschen, die de Prins by zyn Persoon houdt, dat men van zyn verstand en voorsitigheid oordeeld. (1) Wanneer die alle

(1) Tacitus zeyd, dat Nero nam, dat hy Cornulo tot Hoofd zyner Legeren verkoor, deeze keu-

le bekwaam en getrouw zyn, zoo ^{22 Hooft} moet men altoos gelooven, dat hy ^{decl.} wys is, om dat hy derzelve waarde heeft weten te kennen. (2) Maar zyn zy dat niet, nooit kan men gunstig van

keure toonende, dat de geopen-
 deur voor de verdienste geopend was, en dat hy zich door goeden Raad liet leiden. *Daturum plane documentum, honestis, ansecus, amicis uteretur, si ducem egregium, quam si pecuniosum & gratia sub nixum deligeret, en eenige Regulen daar na, lati, quod Domitium Corbulonem praposuerat, videbaturque locus virtutibus patefactus.* Annal. 13. En het schynd my toe, zeyd Commynes in het 3 cap. van het 2 Boek zyner Memorie, dat het van een der grootste bewyzen is, die een Heer kan vertoonen, van sich te voegen, en eerlyke Luiden tot sich te doen naderen, want volgens het gevoelen der Menschen zal hy geoordeeld worden, met den

zoodanigen gelyk te staan, die dichtst by hem zyn. Hier uit besloot de Prins van Oranje, wanneer hy zeide, dat men van de wreedheid van Philipus den II. Koning van Spanje moest oordeelen, door die, welken de Hertog van Alba onstrafbaar in de Nederlanden bedreef.

(2) Want gelyk men van de statue, of schilderierie van een Beeldhouwer, of Schilder niet kan oordeelen, zonder van de Konst te zyn, zoo kan men nooit van een anders wysheid oordeelen, zonder zelfs wylte zyn. *Ut enim de pignore, sculptore, fignore nisi artifex judicare, ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* Pli. Ep. 10. lib. 1.

22 Hooft
decl.

van hem oordeelen , na dat hy een kwaade keur gedaan heeft.

Allen , die *Antomo da Venafro* kennen , weten , dat *Pandolfo Petrucci* , Prince van *Siena* , een zeer voorfigtig man was , om dat hy zoo bekwaamen Man tot een Staats bedienaar had aangenomen. Daar zyn nu drierley foorten van verftanden : Eenige verftaan alles door fich zelve; andere begrypen alles , wat men 'er ver- toond , (3) zommige nu verftaan niets , of door fich felven , of door een ander. De eerfte zyn zeer voor- treffelyk , de tweede zyn goed , maar de laafte onnut. Was *Pandolfus* niet van de eerfte , ten minfte was hy van de tweede rang , want foo dikwils een Vorft het verftand heeft , om het goe- de van het kwaade te onderscheiden , wat hy doet of wat hy zeyd , fchoon hy uit fich zelve dat niet kan door- gron-

(3) Een oud Poët *Sed laudandus & is , qui
zeid. Laudatiffimus est , paret recta momenti.
qui per se cuncta videbit.*

gronden , maar de goede en kwaade ^{22 Hoofst} daaden van zyn Minister kend, en met ^{deel.} het eene goed te keuren , en het andere te laaken , soo steld hy hem in noodzaakelykheid , om een eerlyk Man te moeten zyn (4) Maar hoe zult gy eenen Staatsbedienaar wel bekenen ? Zie hier de preuve en toetsteen daar van.

Wanneer gy ziet , dat uw Minister meer om sich zelve als om u denkt , en wanneer alle zyne daaden , alleen strekken tot zyn voordeel , zoo moet gy nooit hem vertrouwen , (5) want
hy

(4) 't Was om deze behouden , zoo zeld Ta-
reden , dat Sejanus , die citus , dat Tiberius een
de bekwaamheid , en het volkome vertrouwen op
doordringend oordeel hem stelde , als op een
van Tiberius kende , in Man , die meer zorg
den beginne alles aanwen- droeg voor het leven van
de , om hem goede raaden zynen Vorst , als voor
te geven. *Sejanus , inci- zyn eigen. Major ex eo ,*
piente adhuc potentia , bonis & ut non sui , anxius ,
consiliis notescere volebat. cum fide audiebatur. An-
Annal. 4. nal. 4. En Tigelin , om

(5) Na dat Sejanus zyne Medestrevoren on-
Tiberius in de grotte der der den voet te werpen ,
Spelonke het leven had zeide tegens Nero , dat
hy

22 Hoofst
deel.

hy, die de zaaken van eenen Staat in handen heeft, moet nooit om den zynen denken, of van anderen met den Prince spreekken, dan die zynen Staat betreffen. (6) Nu moet ook de Prins op zynen Minister denken, om hem tot weldoen te verplichten, (7) hy moet

hy niet deed als Burrchus, onbezonnen verzoeken die voorwendzelen en verwachtingen had; maar dat al zyn eerzucht bestond, om op de veiligheid van den Prince te waaken. *Non se, ut Burrchum, diversas spes, sed solam incolumitatem Nervonum spectare.* Annal. Alle Staatsbedienaars voeren deze taal, maar hunne daaden, en herte beliegen meenigmaal hunnen mond.

(6) Hieromi belachte Tiberius eens eenen Raadsheer, die in den vollen Raad van de belangen van zyn Huis dorst spreekken, zeggende dat de Raad was opgerecht, om over openbare zaken te raadlaan, en niet om

van bezondere Perzoonen aan te hooren. *Nec ideo a majoribus concessum est, egredi aliquando relationem, & quod in commune condurat loca sententia proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus. Efflagitatio intempestiva & improvisa, cum aliis de rebus convenissent Patres, consurgere.* Annal. 2.

(7) Zoo verstond het Tiberius, als hy tegens Sejanus zeide. *Ipse, quod intra animum volutaverim, quibus abhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre. Id tamen aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes ipsa, tuusque in me*

moet hem met eeren , bedieningen, en Rykdommen opvullen , soo dat hy geen andere eeren , of Rykdommen mag of kan verhopen , en hy begrype moge , dat het hem onmogelyk zou zyn , om door een ander Meester sich te handhaven. Een Prins en een Minister , die onderling zoodanig handelen , kunnen den anderen vertrouwen ; maar bestieren zy sich anders , zoo zal altoos den Prinzen , of zynen Minister kwaad over komen.

23 Hooft
deel.

animus , mereantur , da- toque tempore , vel in Senatu , vel in concione non retrebo. plaats , uwe verdiensten , die gy my beweezen hebt , niet zal verzwynen. Philips de II. Koning van Spanje zeide tegens Rui Gomes , zynen eersten Staatsbedienaar ; *Doe myne zaaken , en ik zal de uwe bevorderen.*

Annal. 4. Als of hy zeggen wilde. Hebt geen bekommring voor de zaaken van u Huys , ik denk om u, en meer zeg ik u ter deezer uur niet , als dat ik op zyne tyd en

DRIE-

Hoe men den Vleyeren moet vlieden.

IK kan niet nalaten alhier van een kwaad te spreken, dat de Princen nauylks kunnen ontvlieden, ten minste, zoo zy geen voorzigtig en groot oordeel hebben; en dit kwaad is de Vleyerie, die in alle Hoven in zwang gaat. (1) Want de Mensch en hebben zoo veel eygen liefde, en bedriegen sich soodanig in opzicht van het groot gevoelen, dat zy van 'er zelve hebben, dat het zeer beswaarlyk is, sich voor deze besmetting te wachten; daar benevens, die sich daar van trachten te bevryden, loopen gevaar van verachtelyk te worden. Want gelyk 'er nu geen ander middel is, om u voor Vleyeren te wagen, als te doen gelooven, dat gy niet verstoord word de waarheid te hooren;

(1) Tacitus zeyd, dat de vleyerie alzo oud is, als de Heerschappy. *Adulatioes Vetus id in Repub: malum. Annal. 2.*

ten; heeft nu yder een de vryheid, om die u te zeggen, zoo verliest gy wel haast de eerbied; en het ontzag.

23 Hooff
decl.

(2) Hierom moet een voorzichtig Prins den middelweg houden; wyze Mannen verkiezende, aan welken hy alleen toelaat de waarheid nopende alle zaaken, die hy 'er zal afvragen, te zeggen, zonder met de overige zig te bemoejen. Maar hy moet 'er op alles ondervragen, hunne advyfen opneemen, en naderhand zynen zin opvolgen, zoodanig ontrent die Menschen sich gedragende, dat yder weet en geloove, dat hoe vry 'er men tot hem spreekt, hoe meer hem dat behaagd. (3) Na dezen moet hy geen

P

an-

(2) Hierom was het, dat Tiberius die de vleyerie haate, echter de vryheid van spreken niet kon verdragen; zoo dat men nauwlyks wift, hoedanig voor hem te spreken.

Augusta & lubrica subprincipe oratio, qui libertatem

metuebat, adulationem oderat. Annal. 2.

(3) Naar het voorbeeld van Jean den II. Koning van Portugaal, die door een zyner hovelingen gebedden, dat hy hem een bediening die leedig gevallen was, wilde

de

23 Hoofst
deel.

anderen hooren, maar volftandig in zyn besluit blyven. Doet een Prins nu anders, zoo bederven hem de Pluimftrykers, of hy veranderd dikwils, naar de verfcheidentheid der advyfen; (4) 't geen hem verachtelyk maakt.

Maar recht ter snee, moet ik hier aanhalen, 't geen zeeker Priester *Luc* op zeekeren tyd eens zeide, van den tegenwoordig regeerenden Keifer *Maximiliaan*, zyn Meeſter. *Dat hy nooit met ymand zig beraade, en echter nooit iets naar zyn eigen zinnelykheid deed.* En dit kwam daar van daan, dat hy eenen ſtrydigen weg, als, dien ik aangewezen heb, inſloeg; want gelyk hy niemand zyne geheimen mede deeld, wanneer men zyne voorneemens komt te ontdekken, zoo ſpreken

de vergünnen, antwoord- *ſudentium audierat,*
de; *Ik bewaar die voor* *promptus*, zaid Tacitus
ymand, die my nooit geleid van Claudius. Annal. 12.
heeft. *Huc illuc circum agi, qua*
(4) Gelyk zwakke *jufferat vetare, qua vetuerat*
Princen zyn. *Ipſe modo* *jubere.* Hiſt. 3.
huc illuc, ut quemque

ken zyne Raadsheeren hem tegen, en hy, die goed van aard is, zich aan hunne advyfen overgeeft. Zoo datter op zyn raadslagen geen staat te maken is, en 't geen hy den eenen dag doet, op den anderen wederom na laat. (5)

Een Prins dan moet met alle raadpleegen, maar uitkiezen dat hem behaagt, en niet dat anderen gevald; zoo dat niemand hem derve raaden, dan daar toe verzogt zynde. Hy moet een groot vraager zyn, en geduldig aanhooren, alles wat men hem antwoord; merkt hy, dat ymand de waarheid zoekt te verdrayen, moet hy zyn gevoelens daar over toonen. En zy bedriegen sich geweldig, die gelooven, dat een Prins, die raad opvolgt, uit sich zelve niet voorzichtig is, maar alleen door de Raden, die men

P 2

hem

(5) Een gebrek, 't geen ser Leopoldus de I. van men zeld, dat de tegen-Maximiliaan den I. heeft woordig regcerende Kei- overgeeft.

23 Hooft
deel.

hem geeft. (6)

Want het is een algemeene en onfeilbare regel, dat een Prins, die uit sich zelve niet wys is, niet wel kan geraaden worden, ten ware ten minste by geval hy sich van een zeer voorzichtig man liet leiden; en in dit geval kan hy wel geregeerd worden, maar sich zelve niet handhaven, om dat zoodanig een Minister hem wel haast van zynen Staat zou berooven. Maar zo een Prins, die niet wys is, veele Raadsheeren heeft, zoo zal hy niet bekwaam zyn, om hunne verscheide advyfen over een te brengen,

(6) De voortreffelykheid van een Minister, zeyd een bekwaam Spanjaard, heeft de glory van zyn Meester nooit verminderd; maar in tegendeel de gantsche eer der goede uitkomst, keerd weder tot haar voor naamste oorzaak, insgelijks de laster. De Faam wend zich altoos tot de eerste oorzaaken, nooit zeyd zy. *Deze man heeft goede, of kwaade Ministers gehad, maar is een goed of slegt Arbeider geweest.* Men moet dan trachten goede Ministers te kiezen, dewyl van hun de onsterffelykheid van ymants achtig afhangt. Graciaan in zyn Orakel.

gen, (7) en allen denken zy op hun eigen belangen, zonder dat hy zulks bemerkt. (8) Engelyk gemeenlyk de menfchen altoos boos zyn, zoo men'er geenen nood opleid, om goed te moeten zyn, zoo zal een Prins, die de menfchen niet kent, nooit wel ge- diend zyn. Ik befluite dan, dat het de voorzichtigheid van een Vorft is, die goede raadflagen voortbrengt, en niet de goede raadgevingen, die de voorzichtigheid van den Prince uit- maaken.

23 Hoofst
deel.

(7) *Neque alienis confi- dentes. Hist. I. Quis
liis regi, neque sua expedire. apud infirmum metu, &
Hist. 3, mayre pramio peccatur.*
(8) *Sibi quisque ten- libid.*

VIER-EN-TWINTIGSTE HOOFD DEEL.

*Waarom de Princen van Italie hunne Sta-
ten verlooren hebben.*

En nieu Prins, die voorzichtig de zaaken, door my aangehaald, zal waarnemen, zal wel oud fchynen

24 Hoofst
decl.

en binnen zynen Staat in beter veiligheid zyn, dan of hy een erfelyk Prins ware; want gelyk men de daaden van een nieuw Prins nader uitpluift, als van een erfelyk Vorst, wanneer men komt te bekennen, dat hy wys is, zo geeven zyne verdienste hem grooter genegentheid by zyne Onderdanen, als de opvolging van Vader op Zoon zouden doen kunnen, te meer, om dat de menschen sich eer ophouden met het tegenwoordige, als het voorledene, en niet zoeken te veranderen, als zy sich wel bevinden. (1) In tegen-deel, zy beschermen hem metter gantsche macht, mits dat hy in de andere zaaken van zynen pligt niet afwyke. En als dan zal de Vorst een dubbele glory genieten, van het begin aan een nieuwe Heerschappye gegeven te hebben, en goede Wapenen, goede Wetten, goede Vrinden, en goede Voorbeel-

(1) *Tuta & praesentia, ponunt praesentia dubiis. quam vetera & periculosa Hist. 1. malunt. Annal. 1. Ante-*

beelden ingesteld en bevestigd te hebben; daar in tegendeel dubbeld eerloos zal zyn, die Prins gebooren zynde, door zyne weinig voorfichtigheid, zynen Staat zal verlooren hebben. 24 Hoofst
decl.

Zoo wy den Koning van *Napels*, den Hertog van *Milaan*, en meer andere beschouwen, die den hunne by onzen tyd verlooren hebben, zoo zal men eerstelyk in die een algemeen gebrek vinden, in opficht van de gesteltenis hunner Wapenen, gelyk ik hier boven in 't breede hebbe getoond; en zederd zal men zien dat zy verlooren zyn gegaan, om dat zy 'er van het Volk deden haaten, of van den Grooten sich niet wisten te verzeekeren. Want men verliest zoo geen Staaten, zonder ten minste in een dezer mislagen te vervallen, die een goed Leger kunnen in 't Veld houden.

Philips van Macedonien, niet de Vader van *Alexander den Groote*, maar

24 Hoof-
deel.

van *Persëus* laatste Koning van *Macedonien*, die door *Titus Quintius* overwonnen is, had geenen grooten Staat, in vergelyking der *Romeinen* en *Grieken*, die hem aantastten; en evenwel gelyk hy een Krygsmann was, by het Volk sich wist te houden, en van den Grooten sich te verzeekeren, zoo hield hy dezen Oorlog eenige Jaaren uit; en verloor hy eindelyk eenige Steden, evenwel bewaarde hy zyn Koningryk.

Men moet het dan het Geval niet wyten, dat onze Princen hunne Staaten verlooren hebben, maar aan hun eigen lafhertigheid; want by gebrek van op verandering te denken, die kon voorvallen, (zynde de menschen gewoon het onweer niet te vreezen, terwyl het moy weder is) wanneer zy den Vyand zagen naderen, in plaats van sich te verweeren, namen zy den vlugt, op hoop, dat hunne Onderdanen, de ongebondenheid van den Overwin-

winnaar wars, niet zouden nalaten, ^{24 Hooft} hun te herroepen. Een party, die _{deel.} goed is, als 'er geen anderen te nemen vald; maar die oneerlyk is, wanneer men eerlyker aan de hand heeft. 't Is voor u een dwaasheid, te willen vallen, om dat gy gelooft, ymand te zullen vinden, die u zal ophelpen; want, of dat gebeurd niet, of zoo het gebeurd, 't is tot uwen koste, nademaal gy ter bescheidenheid van hem staat, die u ophelpt. Daar zyn nu geen goede of zekere beschermingen, dan die van u eigen zelve, en van uwe eigen moed voortkomen.

VYF-EN-TWINTIGSTE HOOFD-DEEL.

Hoe veelmacht het Geval, en de dingen der Waereld heeft, en hoe men die kan tegenstaan.

IK weet, dat veele gelooft hebben, en noch gelooven, dat de zaaken
 P 5 der

25 Hoofst
decl.

der Waereld zoodanig geregeerd worden, 't zy door eene Goddelyke voorzienigheid, of door het Geval, dat de menschelyke voorzigtigheid daar geen deel in heeft; waar uit volgt, dat men die maar zynen gank moet laten gaan, zonder sich ergens mede te bekommeren. (1) Dit ge-
voe-

(1) Tacitus, die een Epicurist was, zaid iets diergelyks in het 6 Boek zynner Annal. *In incerto iudicium est, fatone res mortalium, & necessitate immutabili, an sorte voluntur.* En wyders voegd hy daar by: eenige geloven, datter een onvermydelyke noodschikelykheid is, en deze noodschikelykheid niet anders is, als een verband der natuurlyke oorzaaken met hunne uitwerkingen, 't geen veroorzaakt, na dat wy een zekere soort van leyen verkooren hebben, wy nimmer derzelveer toev allen kunnen vermyden, die zich in dee-

zen staat opdoen. *Fatum quidem congruere rebus putant, sed non è vagis stellis, verum apud principia & nexus naturalium causarum; ac tamen electionem vita nobis relinquunt: quam ubi elegeris, certum imminensum ordinem.* Wat aangaat, dat Machiavel zaid, dat de menschelyke voorzigtigheid in de zaaken der waereld geen deel heeft, of ten minste zeer weinig, Tacitus geeft ons daar van een schoon voorbeeld, sprekende van Claudius, dat het Geval hem tot het Ryk schikte, terwyl de menschen, om gantsch wat anders dachten. *Mihi* zaid

voelen heeft eenen grooten aanhang ^{25 Hooff} ter deser tyd, ter oorzaak der vreemde revolutionen, daar in voorgevallen, en die tegens alle menschelyke gedachte noch dagelyks daar in voorvallen; en zo menigmaal ik myne gedachte daar over laat gaan, zou ik tot dat gevoelen wel over hellen.

Maar gelyk onse vrye wille noch niet t'eenemaal verlooren is, zoo schynd het, dat men zou kunnen seggen, dat het Geval voor de helft meerster

zeid hy, *quanto plura recentium, seu veterum revolutione tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur, quippe fama, spe, veneratione, potius omnes destinabantur imperio, quam quem futurum Principem fortuna in occulto tenebat.* Annal. 3. Het Geval, zaid Graciaan; zoo zeer befaamd, en zo weinig bekend, is niet anders als deze groote moeder der toevallen, en deze groote Dochter der Goddelyke Voorzienigheid die in alle twee de

oorzaaken toeloopt, 't zy met die te beweegen, of toe te laten, dat zy haar werk doen. Deeze Koninginne zoo absoluut, zoo ondoorgrondelyk, zoo onverbiddelyk, die den eenen toelacht, den anderen den nekke keerd, dan een Moeder dan een stiefmoeder, niet zoo zeer door uitwerking van drift, maar door een onbegrypelyk geheim van Godts oordeelen. In het 10 Bock van zynen held.

#5 Hoofst
deel.

ster onfer daaden is, en byna de andere helft ons laat regeeren. (2) Wat my aangaat ik vergelyke die, by een sterk loopende Rivier, die over zyne Oevers loopende, het platte land overftroomd, den Boomen ontworteld, Huizen met fich sleept, het Land van de eene plaats naar de andere vervoerd, zonder dat ymand tegens deffelfs woede, fich derft of kan aankanten: Dit evenwel belet niet, wanneer het weder ftil geworden is, dykken en dammen daar tegens te maaken, die op een ander tyd deffelfs overftroomingen ftuiten, of ten minften den drift van haaren loop vertrage.

Zoo gaat het ook met het Geval, zy oeffent haare gantsche macht, wanneer zy niet ontmoet, gereed om haar tegen te ftaan; zy werpt haar geweld over alle plaatsfen, daar zy weet noch dyk, noch ftaketfel te zyn, om
er

(2) De uitkomst, zeyd man; wy beginnen de Seneca, ftaat niet onder zaaken, het Geval volinhed het bewind van een wys digd die.

'er te wederhouden. En zo gy *Italien* ^{25 Hooft}
aanmerkt, zynde het Schouw-tooneel ^{decl.}
dezer revolutien, en dieder heeft doen
wankelen, foo sult gy zien, dat het
is een Land sonder bescherming; daar
foo zy anders op haar hoede geweest
ware, gelyk *Duitsland*, *Spanje*, en
Vrankryk, door den Vreemdelingen
niet zou overstroemd zyn, of ten
minste zou deese inbreuk foo groo-
te voortgangen niet gedaan hebben.
Meer sal ik tegenwoordig niet zeggen,
om het Geval in het algemeen tegen te
staan.

Maar om in 't bezonder my in te
laten, waar komt het van daan, dat
een Prins, dien men tegenwoordig
ziet voorspoedig zyn, morgen verloo-
ren gaat, zonder dat hy van gemoed,
of van beleid veranderd is? 't Is myns
oordeels, gelyk ik reeds aangewezen
heb, om dat een Prins nergens anders
op staat maakt, dan op het Geval, en
zoo haast vald, als zy veranderd.
Ook geloof ik, dat hy gelukkig is,
die

45 Hoof:
decl.

die zyn beleid naar den tyd regeld, en by gevolg geen ongeval, als aan hem overkomt, die sich naar den tyd niet weet te voegen; want men ziet, dat de Menschē, om het oogmerk, 't geen zy sich voorstellen, (zynde altoos om glory en rykdommen te verkrygen) te bereyken, een verscheiden weg inslaan. De eene houdschikkingen, de andere niet; de een gebruykt geweld, de ander list; de een geduld, de ander drift; middelen waar door het den eenen en den anderen kan gelukken.

Ook ziet men, dat twee, die eenen weg inslaan, de een het einde bekomt, en de andere niet; en dat twee andere, die van een strydig humeur zyn, de een bezadig, en de ander driftig, beide zullen voorspoedig zyn; 't geen nergens anders kan van daan komen, als van de verscheidenheden der tyden, die hun beleid voordeelig of na-deelig zyn. Zo gebeurd dan, 't geen ik gezeid heb, dat twee die verscheidentlyk

lyk wandelen, een en defelve uitkomst hebben, en dat twee, die gelykelyk wandelen tot een einde; een ganfch ftrydige uitkomst erlangen. Hier van hangt af, alle goed en kwaad; want zonder een is, die met geduld en omzigtigheid fich gedraagd, en de tyden en zaaken, daar mede over een komen, zoo zal zyn regeering goed zyn, en hy geluk hebben; maar zoo de tyden en zaaken veranderen, gaat hy verlooren, zoo hy ook van beleid niet veranderd. (3) Geen Mensch is dan voorzichtig, ten zy hy wete, zyne zaaken naar de tyd te voegen, 't zy,

25 Hoofst
decl.

(3) Pedro Soderini zyn bederf, en dat van
zeid Machiavel, ging in zyn Vaderland ontftond.
alle dingen met zagtmoe- 3. Boek zyner Republyk.
digheid en geduld te 9 en 3 Hoofd-deel. Zoo
werk; hy, en zyn Va- *hy zich van het gantsche ge-*
derland vond zich daar *zag, dat het Gonfalonier-*
welby, zoo lang zyn be- *fchap voor zyn leven bent*
leid, met den tyd over- *gaf, had willen bedienen,*
eenkwam. Maar wan- *by zyn alle de Medicis gerui-*
neer de tyd kwam, dat *neert hebben, en by gevolg*
hy strengheid moeft ge- *zyn Vaderland in Vryheid*
bruiken, kon hy daar toe *hebben gehandhaaft.*
niet befluiten, waar uit

25 Hoofst
decl.

zy, om dat men zyn eigen genegenheid niet kan tegenstaan, of niet licht besluiten eenen weg te verlaten daar men altoos een goede haven mede bezeild heeft. En dit is de reden, dat een bezadigt man niet kan driftig zyn, wanneer hy dat wezen moet, 't geen hem doet verlooren gaan; in plaats, zoo hy volgens tyden, en plaatzen van beleid veranderde, het Geval niet zou veranderen. (4)

Paus *Julius* de II. was altoos een uitzinnig dryver; en dat gelukte hem altoos, om dat de tyden, en zaaken dat zoo vereyfschten; ten getuyge verstrekt

(4) 't Geen dat veroorzaakt, (voegd Machiavel ter zelve plaats daar by) dat het Geval ymand verlaat, is, om dat den tyd veranderd, en hy zyne schikkingen, en kuiperien niet veranderd. Gelyk men een Koning van Sparta beschuldigde, dat hy veranderlyk was; *Ik ben niet veranderlyk*, zeide hy, *maar de zaaken verande-*

ren. 't Geen betoond, dat men zich naar den tyd moet voegen. *Morem accommodari prout conducit.* Annal. 12. *Remissum aliquid & mitigatum, quia expedierit.* Annal. 3. Altoos heeft men zulken, voor wyzen gehouden, die de tyd wisten te wyken. zaid Cicero: *Tempora cedere, id est, necessitati parere, semper sapientis est habitum.*

strekt ons zyn eerste onderneming <sup>26 Hoofst
deel:</sup> op *Bologne*, by het leven van *Jean Bentivoglio*. De *Venetianen* schepten daar over achterdocht, de Koningen van *Vrankryk* en *Spanjen* stonden daar over verslagen, en waren op allerley middelen bedagt; echter ging hy zelfs na *Bologne*, zonder dat *Venetien* of *Spanjen* zich dorsten roeren, de eerste bevreesst zynde, en de tweede nergens anders om denkende, als om het Koningryk van *Napels* te herwinnen, de Koning van *Vrankryk*, die *Julius* zegt aan de hand te krygen, om de *Venetianen* te vernederen, dorst hem geen hulp weigeren, uit vreeze van hem te beledigen.

Zoo dat *Julius* met zyn driftige, woeste, en onbezonnen aard, te weeg bracht, 't geen een ander Paus met alle mogelyke menschelyke wysheid niet zou hebben uitgevoerd; zoo dat, indien hy gewacht had, om van *Romen* te vertrekken, tot dat hy alle noodige toebereidzelen had, ge-
 Q lyk

25 Hoofst
decl.

lyk een ander *Paus* zou gedaan hebben, zyn voorneemen in rook verdweenen ware; want *Vrankryk* zou duizend ontschuldigingen gevonden hebben, en de andere zouden hem duizend angsten veroorzaakt hebben. Ik zal van zyn andere daaden niet spreken, die alle van dien zelven aard, en gelykelyk gelukkig waren, de dood hem geen tyd gegeven hebbende, om verandering te zien; (5) want zoo der een tyd gekomen was, dat hy met meer voor en omzigtigheid had moeten handelen, hy ware verlore gegaan, om dat hy van zyn natuurlyke dolle en onbezonne drift zig nooit zou hebben kunnen ontdoen.

Ik besluite dan, dat de menschen,
die

(5) Nardi zeyd, dat hem alles gelukte, veel eer door zyn goed geval, dan voorzigtigheid, en dat hy nooit in een gelukkiger tyd kon sterven, of heerlyker voor zyn Paus-

schap. 6 Boek zyner Historie, van hem mag met waarheid het woord van *Paterculus* gezeid worden. *Vir iniquus, & ultra satem temerarius.*

die altoos styfzinnig den zelven weg ^{25 Hooft} willen wandelen, gelukkig zyn, zo- ^{decl.} danig hun beleid met het Geval over een komt, maar ongelukkig zyn, wanneer zy komt te veranderen, en zy insgelyks niet willen veranderen. Voor het overige, ik houde staande, dat het beter is driftig, dan al te omzigtig te zyn; om dat het Geval een Vrouwe is, met wie men niet kan te recht raaken, ten zy dat men 'er fla, en pynige; en men ziet by ondervinding, dat zy 'er eer laat temmen door hartvogtige, als koele menschen; dat zy altoos jonge Luiden bemind, om dat zy minder omzigtig, maar geweldiger en stouter zyn. (6)

Q 2

SES-

(6) Ten getuyge hier van verstrekt het zeggen van Tacitus van Cerralis, een der bloedvrienden, en Generalen van Vespasiaan. *Cerralis parum temporis ad exsequenda imperia dabat, subitus confiliss sed* *eventus clarus; aderat fortuna etiam, ubi artes defuissent.* Hist. 5. Dat is te zeggen, Cerralis gaf zig weinig tyd, om zyne beveelen te doen uitvoeren; niet tegenstaande zyne onderneemingen altoos haa-

a Hoof-
deel.

haastig waren , echter gelukten zy hem altoos. Het geval begunstigde hem tot in zaaken daar in de ondervinding hem ontbrak. Om deze reden had Hannibal gelyk , dat hy het Geval de Stiefmoeder Voorfigtigheid noem-

de. De Marquis de Margnan zeide tegens Karel den V. dat zy niet alleen onstandvastig was, als een Vrouwe, maar ook dwaas en wellustig als de Jeugd. Gracian. II. Cap. van zyn Held.

SES ENTWINTIGSTE HOOFD-DEEL.

*Aanmaning aan de Princen van Italie ,
om dat van de Barbaren te verlossen.*

WEderom in myn gemoed te binnen brengende, 't geen ik in de vorige Hoofd-deelen heb voorgbracht, en herdenkende of niet wel de tegenwoordige toestand van tyd voor een nieuw Prince zou gunstig zyn, die in *Italien* een soort van Regeering zou willen invoeren, glorieus voor zyn Persoon, en voordeelig voor de gantsche Natie; zoo vinde ik zoo veel zaaken, die ten voordeele dezer onderneeming t'zamen loopen, dat ik niet weet, of 'er wel ooit

ooit een tyd zou kunnen komen, die bekwamer zou zyn, om dat uit te voeren.

Zoo het Volk van *Israel* in *Egypten* dienstbaar moest worden, om te weten, wat *Moises* haar waard was; dat de *Persien* door den *Meden* onderdrukt wierden, om van den moed van *Cyrus* te oordeelen; en die van *Athenen* landloopers werden, om de voortreffelykheid van *Theseus* * te kennen. Tegenwoordig isser stoffe, om een *Italiaansch* Held doorluchtig te maaken, daar *Italien* tegenwoordig zoo ellendig gesteld is, kwalyker gehandeld, dan de *Persien*, meer verstroyd, als die van *Athenen*, zonder Hoofd, zonder Wetten, veracht, verscheurd, geplonderd, en onder den vreemdelingen neder geboogen. En niet tegenstaande men vandyd tot tyd eenige grooten moed gezien heeft, die men geloofde van Godt gezonden te zyn, om 'er te verlofsen, zoo heeft het Geval altoos dat

2 Hoofst
deel.

* Zie
het 6
Cap.
daar hy
van deze
drie per-
sonagien
spreekt.

26 Hoofst
deel.

schoone voorwerp in zynen loop gestuyt. Zoo dat *Italien*, op het uiterste leggende, afwagt, dat 'er maar een komt, die een einde maake van het lyden van *Lombardyen* (1) *Napels* en *Toscanen*, (2) en haare wonden, en zweeren geneze, die de ryd byna ongeneeslyk gemaakt heeft; zy bid Godt, dat Hy haar yemand wil afzenden, die der van het ondraagelyke jok der uytheemschen bevryde; men ziet 'er t'eenemaal gereed, om een standaard te volgen, als die maar een dapper man in de hand neemt.

Maar niemand isser tegenwoordig, daar zy meer staat op kan maaken, als op uw Doorluchtig Huys, 't geen

te-

(1) 't Is aanmerkelyk, dat Machiavel alhier tot zyn Patroon Laurens de Medicis spreekt, volgens zyne voorzeggingen, door de Starrekykers hem gedaan in de eerste maanden van het Pausschap van Leo de X. dat Juliaan zyn broeder Koning van

Napels zou worden, en Laurens zyn Neef, Hertog van Nardi, in het 6 Boek zynner Hist. van Flor.

(2) Deze zelve Schryver zeyd noch op twee plaatzen van zyne Hist. dat Laurens zig Souverain van Florence zocht te maken.

tegenwoordig het Pauffchap in handen hebbende, en zoo zichtbaar van Godt begunftigt zynde, met zyne voorzigtigheid, en goed geluk hoofd dezer glorieufe onderneeming kan maaken. En wat u belangt, dat zal u niet befwaarlyk zyn, zoo gy het voorbeeld der geenen befchouwt, daar ik van gefproken heb; want fchoon dat buitengemeene Mannen waren, zoo waren zy echter maar menfchen, en geen hunner had ooit zoo fchoonen gelegenheid, als tegenwoordig. Behalven dit hunne zake was niet beter, als de uwe, noch Godt meer voor hun, als voor u. Niet meer, als de Gerechtigheid komt 'er noch te pas. Alle oorlog nu, die noodig is, is rechtvaerdig, en de wapenen, die ter befcherming van een Volk, dat verlooren gaat, opgenomen worden, zyn alle mededoogen waardig.

Alles loopt toe tot deze onderneeming. De geftelteniffen zyn hier zo-

Q 4

danig.

2.6 Hoofst
decl.

danig, als wy die wenschen; en daar zy groot zyn, zyn de zwaarigheden klein, als men maar van dien weg niet afwykt, dienik voorgesteld heb, om na te wandelen. Dat meer is, men ziet buiten gemeene teekenen, het Meer staat open; een Wolke wyft den weg, een steenrotse heeft water gegeven, het Manna is van boven gevallen; eindelyk alles loopt toe tot uw vergrooting. Het overige staat om te doen, Godt niet alles willende doen, om onzen vrye wille niet te benemen, of het deel der glory, dat ons toebehoord. En 't was geen wonder, zoo niet een van de *Italianen*, door my genoemd, heeft konnen doen, 't geen men hoopt, dat uw Doorluchtig Huis noch eens zal uitvoeren; noch, dat *Italien*, die zo ongelukkig is geweest in haare oorlogen, dat het schein, dat de Krygsdeugd daar uitgebannen was, altoos zoo zal zyn; want dat kwam nergens van daan, als dat de rechte
Krygs-

Krygsdeugd niet meer in gebruik was, en niemand een nieuwe wist uit te vinden. 26 Hooft
decl.

Niets doet ymand, die ten Prinsdomme stygt, zoo veel eer aan, als nieuwe Wetten te maaken, een nieuwe Krygstucht uit te vinden, wanneer die nu wel gevestigd zyn, maaken zy hem te eerwaardiger, en verspreiden een denkbeeld van grootheid. In *Italien* nu is stof genoeg tot zoodanige gedaante bekwaam, als men wil. Den leeden ontbreekt daar geen dapperheid, maar den Hoofden; ten getuygen verstreken daar van de duellen en andere byzondere gevechten, waar in men ziet, dat zy de behendigste, en sterkste zyn, daar zy in de Legers niet zyn; dit komt van de swakheid hunner Hoofden, aan welken zy, in dit hun ambagt niet willen gehoorzaamen. Yder vleid zig dat te weten, en daar is noch geen Persoon gezien, aan wie de andere hebben willen wyken, hoe groot

26 Hoofst
deel,

hy ook van verdienste was. Hierom is het, dat in alle oorlogen, die wy zederd 20 Jaaren gevoerd hebben, die Legers uit *Italianen* te zamengesteld, nooit iets gedaan hebben, dat docht, by voorbeeld aan de *Tar*, *Alexandrie*, *Capoue*, *Genua*, *Vuila*, *Bologna*, *Mestre*.

Zoo dan het Huis van *Medicis*, de voetstappen dier voortreffelyke helden, die hun Vaderland van uitheemsche verdrukking verlost hebben, wil opvolgen, zoo moet zy voor alle zaken, als de ware grondslag aller onderneemingen, een eigen Krygsmacht aan de hand hebben, zynde geen beter, noch getrouwer. En niet tegenstaande yder soldaat goed is, zullen zy alle gelykelyk noch beter worden, wanneer zy zullen zien, dat hun eigen Prins, haar gebied, eerd en vergeld. 't Is dan een noodzaakelykheid van huisselyke Benden zig te voorzien, om in staat te zyn, den vreemden te wederstaan. Het *Zwitsers* en

Spaans

Spaans voetvolk word voor schrikkelijk geacht, maar d'een, en de ander heeft zyne gebreken, by gevolg zou een middelmatige Krygsmacht die niet alleen kunnen wederstaan, maar ook overwinnen, de *Spanjaarden* de ruiterie niet konnende tegen staan, en de *Zwitsers* bevreesd zynde voor de voetknechten, wanneer zy'er ontmoeten, zoo halssterrig om te veyten als zy. Waarlyk men heeft gezien, en men zal het noch zien, dat de *Spanjaarden* het tegens de *Franse* Ruiterie niet kunnen houden, endat de *Zwitsers* door het *Spaansche* Voetvolk geslagen zyn. En schoon men in opzigt der *Zwitseren* noch geen volkomen ondervinding daar van heeft, evenwel zag men een vonkje daarvan in de Veldslag van *Ravenne*, wanneer het *Spaansche* Voetvolk met den *Duitschen* handgemeen raakte, die dezelve ordres, als de *Zwitsers* houden, zoo dat de *Spanjaarden* door middel hunner behendigheit, en schil-

den,

26 Hoofst
deel.

den, zig werpende in 't midden van de perken der *Duitschen* zoo werden deze geflagen, zonder zig te kunnen verweeren, en zy zouden t'eene meal capot gemaakt zyn, zoo de Ruiterie op den *Spanjaarden* niet had kunnen storten.

Wetende dan het gebrek, zoo van het eene als andere Voetvolk, zou men een nieuwe kunnen uitvinden, die met de Ruiterie voet hield, en het Voetvolk niet vreesden, en hier toe had men maar alleen de wyze van vegten te veranderen. En deze soorten van uitvindingen die geven achting en gezag aan een nieuw Prince. Men moet zig dan deze gelegenheid niet laten ontslippen; 't is eindelyk tyd, dat *Italien*, na zoo veel lyden, zynen verlosser eens zie. Ik kan my niet uitdrukken, met wat teederheid, en wat erkenenis hy in alle Provincien zou ontfangen worden, die door den vloed der uitheemsche wapenen overstroomt zyn, en zederd

zederd zoo veel jaaren, niet als naar ²⁶Hooft
deed. weerwraak zugten; wat steden zouden der zyn, die hem hunne poorten zou doen sluiten? En wat Volkeren, die hem zouden weigeren te gehoorzaamen? Wat nyd stond hem te boven te komen? Zou'er wel een *Italiaan* zyn, die weigeren zou hem manschap te doen, yder is vermoeid door deze barbarische heerschappye. Dat Uw Doorluchtig Huys dan deze zaake ter hand neme, met alle de hoopen, die men verwachten kan van zoo rechtvaardige onderneeming, ten einde onze Natie herbloeje onder zynen Standaard, en dat onder der zelve beginzelen, men met *Petrarcha* zeggen mach.

Virtù, contra 't furore

Prendra l'arme, & sia il combatter cocto;

Che antico Valore

Nell' Italici cuor non e ancor morto.

Als

Als of hy zeggen wilde.

*De Dapperheid strydende tegens de
Barbaren, zal ons van alle haare ra-
sennien eens verlossen. Want tot dit groot
voorwerp, houdt Italie, gelyk eertyts,
noch edelmoedige zielen in zig besloo-
ten.*

E I N D E.

V E R H A A L

VERHAAL,

Van de maniere daar den Hertog van Valentinois hem van bediende, om zig van de Vitelli, Olivier de Fermo, van den Heere Pagolo, Hertogh van Gravina, en van het Huys der Urzynen te ontslaan, door Nicolaas Machiavel.

A dat *Arezzo*, en de andere plaatfen in het Dal van *Guiane*, tegens den *Florentynen* waren opgeftaan, brachten zy groote klagten voor *Louys* den XII., doemaals in *Lombardie* zynde, en by deze gelegenheid lafterden zy den Hertog van *Valentinois* niet weinig by dezen Monarch, die in perfoon verplicht wierd zig naar dat Hof te begeven, en aldaar zijn doen te verantwoorden. Zijnde in *Imola* wederge-

R keerd,

Oor-
spronk van
het wreed
voorne-
men van
Cæfar
Borgia.

keerd, nam hy het befluit, om *Bentivoglio* van *Bologne* te berooven, om die tot de Hoof-ftad zyner Staten, die hy in *Romagne* bezat te maaken.

Kragtige
verbinte-
nis tegens
hem.

Maar de *Vitelles*, de *Ursinen*, en hunne vrienden de wind van dit voornemen gekregen hebbende, oordeelden zy, dat zo den Hertog te magtig wierd, dat het te vreezen was, dat na de overwinning van *Bologne*, hy niet zou nalaten hun allen onder de voet te werpen, ten einde de eenigfte *Italiaanfche* Prins te zijn, die de Wapenen in handen had. Hier op roepen zy een vergadering by een, op een plaats *Magione* genaamt, in het territoir van *Perouze*; op deze byeenkomst bevonden zig de Kardinaal *Pagolo*, de Hertog *Gravina des Urzyns*, *Vitelli*, *Olivier de Fermo*, *Jean Paul Bailloni*, tyran van *Perouze*, en *Antoine Venafre*, afgezonden van *Pandolfo Petrucci*, Souverain van *Siena*. Men fprak daar van de grootheyt van den Hertog

tog van *Valentinois*, van zyn moed, ende nood, dieder was om zyn eerzugt te bepaalen, die haar met alle de andere kon doen verlooren gaan. Zy beslooten dan *Bentivoglio* niet te verlaten, en naar middelen om te zien, om den *Florentynen* in hunne belangen te brengen. Dus zonden zy over al Afgefanten, aan eenige hulpe beloovende; anderen verfoekende tegens den gemeenen vyand zig by hun te willen voegen.

Italie was wel haast met de nieuw mare dezer vergadering vervult; en de Onderdanen van den Hertog, die met hertzeer hem onderworpen waren, begonnen op eenige verandering, voor hun gunstig, te hoo- pen: Geduurende dan dat de gemoe- deren dus in verwagting waren, be- sloten eenige besondere personen der stad *Urbino*, sig van een plaats *St. Leo* genaamt, meester te maken, staande in handen vanden Hertog; en sie eens op wat wyze zy dit dede. De Gou-

Midde-
len, die
zy daar
toe ge-
bruyken.

verneur versterkte die plaats, en gelijk hy timmermans gereedschap liet derwaarts voeren, wonnen die t'zamenfweerders drie dezer menschen, om de balken op de Vliegendebrug over dwars te leggen, ten einde met deze betimmering men sig niet mocht kunnen roeren: Dus van de gelegenheit sig bedienende, kwamen zy in de plaats; welkers innenmen ruchtbaar geworden zynde, de Staat aanstonts overeinde stond, den Hertog van *Urbino* herriep, vertrouwend dat de Bondgenooten, te *Magione* by een verzamelt, hun hulpe zoude verzenden: En inder daad, zoo draa zy dese tyding vernamen, oordeelden zy, datmen zijn voordeel daar mede moest doen. Aanstonds vergaderden zy benden, begaven sig te veld, om de overige plaatsen, die nog in handen van den Hertog van *Valentinois* mochten zijn, te vermeersteren. Ter zelver tijd sonden zy ook naar *Florence*,

om nieuwe en kragtige bewegingen by deze Republyk in 't werk te stellen : *Dat zy'er dog in dit Verbond begaf; en haar wilden helpen, dezen vyand van het menschelyk geslagt uyt te roeyen, dat het als gewonnen werk was, dat men sig nooit moest verbeelden schoonder gelegenheit in handen te zullen krygen, zoo men zoo onachtzaam was, die te verwaarloozen.*

Maar de *Florentynen*, die altoos tegens de *Vitellis* en *Urzynen* eenen haat behielden, door verscheyde redenen gaande gemaakt, ver af, van sig by deze *Ligue* te voegen, zonden *Nicolaas Machiavel* aan den Hertog van *Valentinois*, om hem hulpe aan te bieden, en een wijkplaats te geven, tegens alle deze zyne nieuwe vyanden. De Hertog was binnen *Imola*, vervuld met vreeze, door den opstand zynen benden; zoo dat hy sig zonder leger bevond, met een sware oorlog op den hals.

Florentynen verklaren sig voor den Hertog van Valentinois.

Die fig
ook wa-
pend.

Onderwyle hernam hy moet op de aanbiedingen der *Florentynen*; en besloot den oorlog in langwyligheyt te trekken, zoo door onderhandelingen, als door het middel der weinige benden, die hem by bleeven: Ondertusschen arbeide hy om verscheide onderstaanden te erlangen; het geen hy op tweederley wyze uitvoerden; de eerste was hulpbenden by den Koning van *Vrankryk* te verfoeken; d'andere was alle krijgslieden, en ruiters, die hy kon vinden in zyne befolding te nemen.

En het
vosse vel
aantrekt.

Dit alles niet tegenstaande naderden zyne Vyanden, en zynde te *Fossebruno* gekomen, vonden zy daar eenige benden, van den Hertog, die zy in de vlugt sloegen. Dese Schok deed hem t'eenemaal tot de zyde der onderhandeling keren, om daar door het krygsheyr zynen Vyanden op te houden: en gelyk hy tot het uitterste punt geveinst was, zoo liet hy echter
niet

niet na, haar te doen verstaan, dat schoon zy in dezen Oorlog aanleiders waren, hy echter wel wilde, dat zy bezaten, 't geen zy veroverd hadden; dat wat hem aanging, hy genoeg nam met de enkele titel van Prince, willende dat het Prinsdom aan haar zou verblyven. Eindelyk wist hy zig zoodanig te wenden, dat zy den Heere *Pagolo* aan hem afzonden, en eenen stildstand van Wapenen maakte.

Onderwyle sloop de Hertog niet, op alle deze toerustingten; alle mogelijke naarstigheit gebruykende, om zig van manschappen peerden te versterken; maar ten einde, die niet mochten te voorschyn komen, verstrooyde hy die in de plaatzen van *Romagne*. Gedurende die tyd waren hem noch 600. Franssen te hulpe gekomen. En alhoewel hy zederd zig in stand bevond, om met openbaar geweld zig over zyne Vyanden te wreeken, zoo

Gaat bedriegelyk in zyne onderhandelingen voort.

geloofde hy echter , dat het voor hem zeeker zou zijn , en voordeeleriger haar te bedriegen , dus volharde hy altoos in zyne onderhandelingen.

Als ook
in listige
woorden.

Eindelijk bracht hy de zaaken der Vrede zoo verre ; *Dat hy aan haar hunne oude bedieningen ; en vier duizend Ducaten in gereed silver gaf ; dat hy den Bentivoglios niet zou beoorlogen zijnde zelfs met dat Huys verbonden ; eindelijk , dat sy niet verplicht souden zyn , hem te komen vinden ; dan voor zoo veele , sy dat raadzaam souden oordeelen.*

Stellen sig
t'een-
maal
bloot.

Zy van de andere kant , verbonden zig , aan den Hertog het Hertogdom van Urbin over te geven , mitsgaders alles , wat zy van hem hadden genomen ; in alle sijne veldtochten hem te zullen dienen ; zonder syne toestemming hem nooit den Oorlog te zullen aandoen ; nooit in een ander dienst zonder sijn toestemming te zullen overgaan.

Na

Na het fluiten van dit Tractaat, vlood *Guido Urbaldo* noch andermaals naar *Venetien*, maar alvorens te vertrekken, liet hy alle de plaatfen van fynen Staat verwoeflen; om dat hy fyne Onderdanen genoeg vertronwende, hy niet wilde, dat plaatzen, die hy niet kon befchermen, in de handen van een ander fouden fijn, en dienen om fijn trouwfte Vrinden te onderdrukken.

Guido Urbaldo vlucht andermaal naar *Venetien*.

Maar na dat de Hertog van *Valentinois* defe Vrede geflooten had, verliet hy *Sinola*, om naar *Lesene* te gaan, hebbende fyne Troepen, en fyn gantsche Franfche Ruiterie door *Romagne* verdeeld. Hy bleef dan veele dagen te *Lesene*, om met den Afgezanten der *Vitelli* en *Urfynen* te beraadflaan, wat te ondernemen. De Hoofden waren met hunne Benden, in het Hertogdom van *Urbino*, en na verfcheide onderhandelingen, wierd niets besloot.

Hem werden noch nader aanbiedingen gedaan.

ten, zoo datzy *Olivier du Ferme* naar den Hertog affonden, om hem aanbiedingen te doen, om in *Toscanen* te komen, of wel *Senigallia* weg te nemen. De Hertog antwoorde, dat hy *Toscanen* wilden in rust laten, dewyl de Florentynen syne Vrienden waren; maar dat hy hun voor-nemen op *Senigallia* goed keurde.

Hy begint
zyn bloe-
digen toe-
leg:

Weinig tyd daar na, ontving hy tyding, dat de Stad ingenomen was, en het Kasteel noch hield; de Gouverneur seggende, dat hy die in handen van den Hertog zelfs wilde over geven, en aan geen ander, 't geen veroorzaakte dat de Hoofden van het Leger verfochten, dat hy in persoon derwaarts kwam. De Hertog vond de gelegenheid gunstig dewyl hem die geen ombrage kon geven, zijnde door haar zelfs daar geroepen, sonder sig ingewikkelt te hebben, om daar uit sijn eigen Hoofde te gaan. Einde-lijk om 'er des te meer verseekering
te

te geven , gaf hy fyn Franffe Ruiterye , die hy by hem had affcheit , uitgenomen aan 100. welgewapende , van Monfr. *Bandale* , fijn fchoon Broeder.

Hy vertrok dan van *Lesene* half December , en kwam te *Fano* ; daar hy met alle mogelijke lift arbeide , om den *Vitelli* en *Urfynen* te bewegen , dat fy hem te *Senigallia* afwagten , hun te kennen gevende , dat zoo veel wantrouwen , niet lang een Tractaat kon in 't wezen laten , dat zy even geflooten hadden. Dat wat hem aanging , hy van aard was , zig van goede Vrinden en raaden te bedienen. En fchoon *Vitelli* ftryd genoeg had , zig felder de dood van fynen Broeder te binnen brengende , datmen nooit Prince moet Beleedigen , en vervolgens hen vertrouwen. Echter wiert hy door *Pagolo Urfini* overreed , die de Hertog door gefchenken en beloften gewonnen had , ftemde hy eindelijk

En ftapt ter bloediger nitvoering.

delijk toe, daar te wachten. Wanneer de Hertog de zaak beflooten had, deelde hy die maar aan acht fyner boezemvrienden mede, hen belastende, dat sy sig twee aan twee hadden te houden, ontrent yder deser vier Generaals, die voor hem moesten komen; hen yder een aanwysende, by welken sy haar hadden te plaatfen, als om 'er eer aan te doen, met haar in 't midden te stellen, en tot binnen *Senigallia*, hen onderhoudende, tot dat sy ter bestemder plaats gekomen waren, voor haar verblyf geschikt, daar hyse wilde doen vast houden. Nadese voorzorg, vertrok de Hertog van *Lefene* den 20 December 1512. Hier op gaf hy ordre, dat alle syne Benden, bedragende meer, als 10000 voetknechten, en 2000 paarden, hem op het point van den dag hadden te vinden, op de kleine Riviere *Matauro*, ontrent vyf mylen van *Fano* gelegen, en hem daar had-

*T geen
hy zonder
biteratie
doet.

hadden af te wachten. Hy kwam daar eindelijk den laatsten December, deed daar op twee hondert paarden voortrekken, vervolgens het voetvolk; en daar op het overige der Ruiterie, in welker midden hy in persoon was.

Fano en *Senigallia* zijn twee Steden van het Marquisaat van *Aurona*, aen den oever der *Adriatische* Golf gelegen, en 15. mylen van den anderen af; zoo dat men van *Fano* naar *Senigallia* gaande, men de bergen ter rechter zyde heeft; met hunne punten de Zee zo dicht naderende, dat 'er weinig tusschen wydte is, en ter plaatze, daar sy meest van een leggen, behelst het geen twee mylen.

Gelegentheid van *Fano* en *Senigallia*.

De Stad *Senigallia*, is van den voet deser bergen niet afgezonderd, dan ontrent een musketschoot: en daar is geen myl tusschen de Zeeen haar. Van de kant der Stad trekende naar *Fano*, isser een kleine

Ri-

Rivier. Voor de poort isser een Voorstad, met een openbare plaats, die door het opwellen der Rivier van de eene kant bepaalt wort.

De *Vitelli* en *Ursynen* de noodige voorbereydzelen gemaakt hebbende, om den Hertog in persoon te ontfangen, deden hunne Benden naar verscheide afgezondere plaatzen afwykken, ontrent 6000 naar *Senigallia*, om plaats voor die van den Hertog re maaken. Zy hadden by haar niet gelaten, dan de bende van *Olivier Fermo*, die maar 2500. mogten uitmaken, en inde voorstad gelogeert waren.

Wanneer de Hertog van *Valentinois* zyn beveelen gegeven had, marcheerde hy na *Senigallia*, en als het Hoofd zyner ruyterye, in plaats van die te laten overtrekken, stelde hy sig in reyen, om het volk te doen voortrekken, zonder alle in de Stad te houden. Reedts waren de *Vitelli*, de Héer *Pagola*, en de Her-

Hertog van *Gravina* op hunne mullen gestegen, en voor den nieuwen Hertog gegaan, met een klein getal krijgslieden vergefelschapt zijnde. *Vitelli* was zonder wapenen, met een weerflagtig wezen, als of hem zyn ongeluk levendig was voor oogen gesteld, en zy, die hem zagen brachten sig zyn er moed en grootheit te binnen, en konden hem zonder verwondering niet beschouwen.

Men verzekerd zelfs, dat hy den zynen verlatende, om naar *Senigallia* te gaan, haar het laatste vaarwel zyde: *Hy beval aan de voornaamste Bevelhebbers van zyn benden, huys, en alles wat hem lief en waard was; en zyn kleine kinderen maande hy haar aan, dat zy eer wilden denken op de dapperheit hunner voorouderen, als op der selver geval.*

Eindelijk kwamen zy tot den Hertog, en groeten hem met veel beleeftheit; hy van zyn kant toonden

Uitende
van die
grouwel-
werk.

den een goet wezen; zoo dra sig yder in het midden van hun vond, die de ordre daar van hadden. Maar de Hertog bemerkte hebbende, dat *Olivier de Fermo* ontbrak, om dat hy in de Voorstadt gebleven was, daar zijn soldaaten gebleven waren, die hy oeffende, zoo deed hy een teeken aan *Don Michiel*, die den last op hem genomen had, van hem niet te laten ontslippen, en deze *Olivier de Fermo* naderende, zeide dat het tegenwoordig geen tijd meer was, om soldaten te oeffen, dat hy die veel eer in veiligheid had te stellen, uit vreeze, dat den Hertog die niet vermeersterden. Dat hy moest aflaten, en te gelijk met hem voor den Prince komen.

Zoo haast men in 't logis voor den Hertog geschikt, gekomen was, stelde men voet op aarde, en kwam in een heimelyke kamer, daar den Hertog de vier gevangenen in ophield. Aanstonds steeg hy te paart

Here van St. *Kanoix* verfekert hadde:
Maar dat zo dra hy tijding daar van
kreeg, liet hy die even als de voo-
rige; met meer andere hoofden
worgen, en d'uitvoering gefchie-
den in het Kasteel van *Diene*, den
18. January.

P O R T R A I T

Van Vrankryk;

D O O R

Nicolaas Machiavel.

Vermo-
gen van
Vrankrijk.

HEt Koningrijk, en de Konin-
gen van Vrankrijk, zyn tegen-
woordig veel ryker en magti-
ger, alffe van te vooren oit geweest
zyn, en dat om de navolgende reden.

Reden
van 't
voor-
gaande.

Eerste.

Voor eerst, de Kroon van *Vrank-
rijk* erfelijck zynde, heeft sig mer-
kelijk hier door verrykt; om dat
zo wanneer den Koning geen Erfge-
namen had, de goederen van zyn
eigen patrimonie, met die van de
Kroon vereenigt wierden. En na-
demaal dit verscheiden Koningen
is te beurt gevallen, zo is de Mo-
narchie daar door merkelyk ver-
meerdert; namentlyk door de me-
nigvuldige Staten, die op deze wy-
ze met deselve vereenigt zyn. Op
zodanige wyze is het Hertogdom
van

van *Anjou* met de Kroon vereenigt: zynde het zelve gebeurd ten opfigt van het Hertogdom *Orleans*, en van *Milanen*, het welke *Lodewyk de XII.* tegenwoordig regeerende, na zyn overlyden aan de Kroon zal moeten laten, om dat hy geen kinderen heeft: invoegen dat al het gene, dat van eenig belang in het Koningryk is, niet aan particulieren, maar de Koninglyke Domainen toebehoord.

Een andere kragtige reden, die het *pouvoir* van den Koning uitsteekend vermeerderd is, dat in voorleden tyden het Koningryk niet ten eenmaal van hem depeerde, ten opfigte van het vermogen van grootheit van de Barons van het zelve Koningryk, die stout en *assurant* genoeg waren, om tegen het interest van den Monarch aan te gaan; zodanige waren in voorleden tyden de *Hertogen van Guenne, van Bourbon, &c.*

die tegenwoordig onderwerpelyk genoeg zyn, al 't welke den Koning tegenwoordig veel magtiger maakt, als hy voor dezen geweest is.

Derde.

Siet daar een andere of wel een derde reden, hier in bestaande, dat meest alle de gebuuren van Vrankryk, heel ligt een oorlog tegen het zelve ondernamen: zynde verzekert, datse gedurig door eenige van desselfs Onderdanen onderschraagt zouden worden: hoedanige by voorbeeld, de *Hertogen van Bretagne, van Guenne, van Bourgondien, en de Graven van Vlaanderen*, waren. Dit was het, waar van de Ingeseten, t'elkens een goed gebruyk wisten te maken. Want zo dikwils als zy den Koning een oorlog sogten aan te doen, zo maaktense door middel van zyn Onderdanen, hem veel moeyelykheden. En den *Hertog van Bourgondien* dede van gelyken door den *Hertog van Bourbon*. Maar tegenwoor-

woordig nu *Bretagne*, *Guienne*, het Hertogdom van *Bourbon*, en een groot gedeelte van *Bourgon-dien*, als Provinciën met de Kroon vreenigt worden aangemerkt, zo en hebben de vreemdelingen niet alleen het middel niet om *Vrankryk* te ruineren; maar deze zyn als zo veel nieuwe kragten van *Vrankryk* tegen deselve aan te merken, zoo dat hy zelve daar door te sterker, en zy in tegendeel dies te swakker zyn.

Men kan hier dese reden byvoegen: te weete, dat de voornaamste Barons van het Koningryk van Koninglyken bloede zynde, en hoope hebbende van tot de Kroon te komen, zoo wanneer de Koninglyke Stam quam uit te gaan, verplicht zyn, de grootheid van het Koningryk te conserveren, het welke zy, of haar Nakomelingen, t'eeniger tyd souden kunnen besitten; immers moetense forge dra-

Vierde.

gen, datse, door dese of gene rebellie aan te regten, sig het selve niet onwaardig maken, of voor zoodanige gedeclareert worden: Staande dit op het point, om aan den tegenwoordigen Koning te gebeuren, om dat hy de part van den *Hertog van Bretagne* tegen de Franssen verkooren had; de welke hem sloegen, en tot Krygsgevangen maakten. En na de dood van *Carel de Achtste*, was een groot verschil onder de Staten van het Koningryk, van de welke het grootste gedeelte sustineerde, dezen Vorst van zyn natuurlyke regt vervallen te zyn, om dat hy de ligtvaardigheid gehad hadde, van syn eigen Natie den Oorlog aan te doen. En 't quam hem wel te sta- de dat hy seer ryk was, hebbende een groote quantiteit silverwerk, het welke hem in staat stelde, groote liberaliteiten aan andere te bewy- sen. Aan de andere zyde was den

Her-

Hertog van Angauléme, die volgens de wet van de natuur in syn plaats had moeten komen, een volkomen Kind: en, indien behalven dese reden, den *Hertog van Orleans* niet veel faveur genoten had, de Staten fouden hem nooit op den Troon gesteld hebben.

De laatste reden, die dit Koning-En vyfde. ryk zoo matig maakt, is, dat de groote Landeryen van 't Koningryk niet onder de Cadets, of jongere Broeders, verdeeld worden, gelyk geschied in Duitsland, en in verscheide plaatsen van Italië: in plaats dat in Vrankryk alle zoodanige Landen de Oudste toebehooren; en de jongere stellen het zoo goed als se kunnen: wordende door het Hoofd van haar Familie onderhouden. Gemeenlyk begeven de zoodanige zig alle in den Oorlog, en soeken daar door haar fortuin te maken, zig voedende met die hoope, van heden of mor-
 S 5 gen

gen ook eenige eigen Landerien te verkrygen. En dit is de reden, dat de Franse Gendarmerie tegenwoordig de beste van de wereld is: wordende alle den gemelten Adelen voorschreven einde opgebracht.

Infanterie van Vrankryk, waarom de selve zoo slecht is.

De Infanterie die men in Vrankryk werft, kan niet goed zyn; om dat dit Koningryk langen tyd in Vrede is geweest, en dat dit Volk bygevolge geen ondervindinge van den Oorlog heeft. Voorts bestaat haar gansche Infanterie uit handwerks luiden, of uit Boeren, die men op de Dorpen ligt: en dese elendige menschen worden zoodanig door de Edelluiden mishandeld ende veragt, dat 'er de couragie ten eenemaal van overgaat. Ook siet men dat 'er de Koning seer weinig van in syn Legers heeft, en dat om dat hy 'er geen staat op maken kan? 'T is waar hy bediend sig van de Gasconjers, de welke,

als

als naaft by de Spanjaarden wonende , ook iets van haar glorieufen imborft hebben. Egter hebben ook defe , cenige jaren herwaarts meer als Rovers , dan als Soldaten geleeft. Nochtans houdenfê fig wel , wanneer 'er een plaats te attaque- ren , of te befchermen is ; maar in het open velt is het heel anders daar meê gelegen : doende ten defen opfigt het ganfche tegendeel van de Duitfers en de Switfers ; die in een Batallie haars gelyken niet hebben , maar niets doen dat deugt in een belegerde plaatfe. Dit onderscheit komt , volgens myn oordeel daar van daan , dat defe luiden in een belegerde plaatfe niet in die felve ordre kunnen vegten , als in het open velt. Ziet daar de reden waarom den Koning van Vrankryk zig altyd in het Velt bediend van Switfers en Duitfe Soldaten ; te weeten om dat de Franfe Caval- lerie fig op de Gasconjers niet durft

ver-

Waarom Vrankryk fig van Switfers , en andere bediend.

vertrouwen. En indien de Franse Infanterie zoo goed was als dese Cavallerie; men moet niet twyflen, of den Koning was in staat het Hoofd te bieden aan wie't sou mogen wesen.

Deugden
en gebre-
ken der
Franse
Milite.

De Franssen hebben van naturen meer couragie, als sterkte: en als men haar eerste geweld kan tegenstaan, zoo verliesense aanstonds haar moed, en syn gelyk de Vrouwen. Daar enboven zoo konnense geen fatigues, nog armoede uitstaan; ook zynse zoo onagtsaam, dat indien mense in haar disordre overrompelen kan; zy gemakkelyk te overwinnen syn. Dit is een zaak; waar van men ver scheiden exempelen, in het Koningryk van Napels gesien heeft, en nog onlangs tot Farigliane, alwaarse eens zoo veel in getal waren als de Spanjaarden, die men oordeelde datse souden verslonden hebben: onder tusschen vermits het in den begin-
ne

ne van de Winter was , en dat 'er
 feer veel regen viel ; zoo liepende
 Franse Soldaten met gansche Ben-
 den na de Steden , om daar te
 grooter gemak te hebben ; invoe-
 gen dat 'er zoo weinig in het Veld
 bleven , en dat in sulken disordre,
 dat de Spanjaarden , tegen de ge-
 dagten van de gansche Werelt , de
 overwinninge op haar behaalden.
 Het selve sou sijn gebeurd in de
 Bataille van *Voilà* , indien men de
 Franssen nog slegts tien dagen gea-
 museert hadde. Maar *Bartholo-
 meus d' Alviano* , hoe furieus hy ook
 sou mogen wesen , vond nogtans
 een furie veel grooter , als de zy-
 ne. Ook soude men het selve ge-
 sien hebben in de Bataillie van *Ra-
 venne* ; want indien de Spanjaarden
 niet onder het bereik der Franssen
 gekomen waren , zy souden seker-
 lyk tot haar oogmerk gekomen
 hebben , zoo wel ten opsigte van
 der selver onagtzaamheid , als van
 we-

wegen het gebrek van levensmid-
delen, die de Venetianen haar
aan de zyde van *Ferrare*, en de
Spanjaaaden haar aan de zyde van
Boulogne, hadden afgesneden;
maar om dat de eene parti qua-
lyk geraden was, en het de an-
dere aan oordeel ontbrak; zoo
behaalden de Franssen die bloedi-
ge victorie. En niet tegenstaande
het gevegt seer scherp was, zoo
soude het sulks nog te meer ge-
weest zyn, indien het spits van
ieder Leger van de selve foorte
van Militie was geweest. Maar
de Franssen waren sterk in Cavalle-
rye, en de Spanjaarden in Infante-
rye; en dit was de reden, dat de
slagtinge te kleinder was. 'T is
dan een bekende zaak, dat men,
om zyn oogmerk met de Franssen te
bereiken, men haar eerste furie moet
ontwyken, en sig laten genoeg,
met haar af te matten, en de zaak
op de lange bank te brengen. Want
Cæsar

Cæfar zelfs verzekert ons ; datze in den eersten aanval de gemeene courage der menschen te boven gaan, maar datse op het eynde kleinertiger als de vrouwen zyn.

Vrankryk is ter occasie van zyn groote uitgestrektheit, en van de schoone Rivieren die het zelve besproeyen, seer ryk en vrugtbaar : en de inkomsten zoo wel, als de Manufacturen, gelden daar seer weinig ; zynde het geld daar zoo schaars, dat men naauwlyks genoeg by den anderen weet te schrapen, om'er den Heer zyn regt van te betalen, hoewel het selve daar seer klein is. Dese armoede van geld komt daar van daan, datse haar inkomsten niet kunnen verkoopen ; zynde het Land zoo goed en vrugtbaar, dat een ieder genoeg heeft om te verkoopen, indien'er maar koopers gevonden wierden : invoegen dat by aldien iemand een maat Koorn in syn Dorp

T

zou

Vrugt-
baarheid
en ryk-
dom van
Vrankryk.

zou willen verkoopen, een ieder de gek met hem steken sou, om dat 'er niemand is, die 'er geen overvloed van heeft om te verkoopen. Aangaande de Edelluiden, de selve en verdoen niets van haar gelt, datse van haar Vassalen trekken, als om 'er het noodzakelyke habit, en kleedinge voor te koopen: want voor de leeftogt, vindense op haar Landeryen een genoegzame quantiteyt van Bestiaal, Gevogelte, Wildbraad, Visch, &c. en alle de gene die eenige Landeryen hebben, hebben de zelve avantagie: zoo dat alle het geld in handen van deze Heeren is, die 'er tegenwoordigh een goede voorraad van hebben; maar belangende het gemeene Volk, wanneer de zelve eene gulden hebben, zoo zynze rijk, om dat haar van een ander kant niemendal ontbreekt.

Groote
rykdom-
men van
de Geeste-
lykheid.

De Geestelykheid van Vrankryk is zeer rijk; want van vyf deelen van

van de Inkomsten van het Koning-van Vrankrykrijk trekt de zelve twee: En veel Bisschoppen zyn te gelijk meester van het *Wereldlyke* en van het *Geestelyke*. En vermits de zoo genaamde Kerkelyke, overvloed van alles hebben, om zig zelve wel te mesten, zoo blijft alle het geld, dat zy boven dien ontfangen in haar handen, ingevolge van de gewoone gierigheid van dit slag van luyden: Van gelyken, wort het geld dat de Kerken toebehoort, geconverteert tot Juweelen, Kerk-cieraden, en andere daaden, of onnodige rijkdommen; In voegen, dat indien men alle het Silver, en andere schatten van de Kerken, beneffens de constanten die de Priesters in haar koffers hebben, by malkanderen vergaderde, men onnoemelyke schatten vinden zoude.

Een goet getal van de Geestelyk-Geestelyke van Vrankryk moeyen sig met Staatszaken,heit van Vrankryk moeit zig met de Regeringe, en heeft deel in de af-
faires

faïres van den Staat van 't Koningrijk; en de Wereldlyke Heeren zyn'er niet jalours van; want niets kan zonder haar toestemminge ter executie worden gestelt: zoo dat de eene van de zaken disponeert, en de ander de zelve uitvoert. Evenwel komen'er Luyden vanden Degen genoeg in den Raad, infonderheid van die gene, die zig lange in deze affaires geoëffent hebben, om het oordeel van de Prelaten te verbeteren, zoo wanneer de zelve van zaken spreken in de welke zy niet ervaren zijn.

Pragmatique der Geestelijkheid van Vrankrijk,

Daar is in Vrankrijk een oude *Pragmatique*, t'zedert onbedenkelijke tyden door de Pausen geauthorigeert, waar door de Collegiale Kerken by het regt van haare eygen Bisschoppen te benoemen, behouden worden: Invoegen dat wanneer deze sterven, de Canoniken vergaderen, en een ander in zyn plaats verkiezen: Somtjids vallen hier

hier disputen over ; want sommige zoeken de stemmen op sig te doen vallen , andere zoeken 'er door haar verdiensten en merites toe te komen. De Monniken hebben het zelve regt, van haar Apten te maken. Andere mindere *Beneficien*, worden vergeven door de Bisschoppen, van de welke zy dependeren. Wanneer den Koning somtyds aan deze *Pragmatique* wil derogeren, stellende een Bisschop naa zyn welgevallen, zoo dient hy daartoe wel geweld te gebruyken ; also de Monniken weigeren, hem te erkennen ; en by aldienze genoodzaakt zyn, voor het geweld te wyken, zo verjagenze den Bisschop, die tegens haar zin is opgedrongen, zo ras den Koning overleden is, om den eersten, dieze verkooren hadden weerom te roepen.

De Franse Soldaten zijn seer begeerig na het goed van een ander ; maar zoo ras als sy dat bekomen

Verschi-
lënd ge-
drag der
Franse en
Spanse
Soldaten.

hebben, zoo verquisten zy het be-
neffens haar eigen, invoegen datze
roven om te eeten, om te verquif-
ten, en om het te verteeren met die
gene, van de welke zy het geroofd
hebben; zoodoende deelgenoot van
zyn eygen goed makende. Maar
een Spanjaard is hier in heel ver-
schillende van een Fransman: want
noit fiet men iets weerom, van 't
geen deze Natie u ontroofd heeft.

Vrankryks
vreeze
voor En-
geland.

Vrankryk apprehendeerd heel
zeer de Engelse, ter occasie van
de menigvuldige excursien en rava-
gien, die de zelve voor dezen in
Vrankryk gedaan hebben: zoo dat
die gene, die de tyden niet wel on-
derscheiden, ten hoogsten voor de-
ze Natie, en desselfs troupen, be-
vreesst zyn. Maar tegenwoordig
zyn deze dingen merkelyk van ge-
daante verandert: Want Vrankryk
is wel gewapent, vereenigt, en in
den Wapenhandel geoeffend; heb-
bende boven dien de Provintien in
han-

handen, die in voorleden tyden de grootſte kragt der Engelfen maakten; als Normandie, Guienne, Bretagne, en Bourgondien. Aan de andere zyde, zoo zyn de Engelfe tegenwoordigh zoo wel in de Wapenen niet geoeffent, om datze in zoo langen tijd geen oorlog gehad hebben, dat men nauwelyks een menſch in dat Koningrijk vinden zal, die den vyand gezien heeft. Eindelijk den Aarts-Hertogh van Ooſtenrijk uytgezondert, zoo en hebbenze geen een Opper-Vorſt, waar op zy ſtaat zouden kunnen maken, om haar in een deſcente in Vrankrijk by te ſtaan.

De Franſen zouden reden hebben, de Spanjaarden te vrezen, ter occaſie van de ſchrandeheit en vigilantie van deze Natie: Maar zoo dikwils als den Koning van Spanjen Vrankrijk den oorlog wil aan doen, vind hy zoo veel obſtaculen omtrent dit voornemen, dat 'er niets be-

Spanjaarden konnen Vrankryk den oorlog beſwaarlyk aan doen.

fwaarlijker , als het uitvoeren van dit deffein is ; om dat uyt het herte van de Staten van den Koning van Spanjen , tot aan het Pyreneefe Gebergte , ('t welk deze twee Koningryken van malkander fcheyt ,) zoo grooten en onvrugtbaren weg is af te leggen , dat zoo dikwils als de Franfen haar vyanden aan den doortogt van dit Gebergte willen afwagten , 't zy aan de zyde van Perignan , 't zy aan die van Guienne , zoo vindenze den zelven als half verflagen ; is het niet ten opzigt van zijn kragten , ten minften is het ten opzigt van de levens-middelen , dewelke men zeer befwaarlyk foo verre met fig voeren kan. En inderdaad de weg die tuffen beiden is , is zoo onvrugtbbaar , datfe op verfcheide plaatzen verwoeft is , en dat 'er in fommige nauwelyks zoo veel gevonden word , dat 'er de Inwoonders zelfs van kunnen onderhouden worden : Deze reden dan ,
maakt

maakt dat'er van de zyde van Spanjen weynig voor Vrankryk te vreesen is.

Vrankryk heeft niet meer te vreesen , aan de zyde van de zeventien Provincien van de Nederlanden ; komende het zelve van wegen de koude van het klimaat , en van de onvrugtbaarheid in Koorn en Wijn van deze Landen, En omdat men daar nauwelyks zo veel in oegft , dat'er de Inwoonders van bestaan kunnen , zoo zynze genootzaakt haar onderhout uit *Bourgondien* , *Picardien* , en andere Franse Provincien te halen. Daar en boven bestaan de Inwoonders van de Nederlanden voor een groot gedeelte uyt de Manufacturen en koopmanschappen , dieze in Vrankrijk debiteren , op de markten van Parijs en Lions : Want van de zyde van de Zee , fouden sy de selve niet meer verkoopen kunnen , als aan de zyde van Duitfland , daar meer van dese

Vrank-
rijk heeft
niet veel
te vreesen
van de
Nederlan-
den.

dingen gemaakt worden als in de Nederlanden. Indien dan de Nederlanden zig zelfs berooven van de Commercie met Vrankryk, zoo en konnense haar Koopmanschappen niet debiteren, nog ook de middelen van haar noodige substantie hebben: zoo datse uit desen Hoofde niet ligt Oorlog met Vrankryk voeren zullen, ten waarse daar toe genoodsaakt wierden.

Switfers
feer re-
doutabel
voor
Vrankryk.

Een Staat is 'er die seer redoutabel voor Vrankryk is; te weeten, die van de Switfers, en dat ter oorzaak van haar nabuurschap, en datse zoo ligt kunnen in de Wapenen komen; zynde dese vaardigheid zoo groot, dat het onmogelyk is haar daar in te prevenieren. Evenwel en zyn deselve maar ten principale te vresen wegens een schielyken inval, en een roofdiese by zoodanigen occasie zouden mogen halen: want nog Artillerie, nog Cavallerie hebbende, en de
Fron-

Frontierplaatfen van Vrankryk , tegen over Switferland , wel voorzien zynde , zoo is het haar onmogelyk Conqueften op het zelve te maken. Daar-en-boven zyn de Switfers , veel bequamer tot een Batallie , als tot een Belegeringe : in tegendeel zyn haar geburen de Onderdanen van Vrankryk aanden Oorlog niet gewend zynde , feer weinig bequaam , haar luiden een opentlyke Veldflag te leveren ; en zulks te minder , om dat de Franfe Cavallerie felden door een goede Infanterie onderfteund word. Daar-en-boven is het Land niet feer bequaam , om 'er de Cavallerie gemakkelyk in te doen fubfifieren ; en de Switfers verlaten niet ligt zoodanig haar frontieren , datfe eenige vafte plaatfen agter fig fouden laten , uit vreefe dat men haar de noodige levensmiddel af fou mogen snyden , of dat haar zelfs de paffage fou werden afgefmeden ,

wan-

wanneerse al te verre in het Land geavanceert fouden mogen wesen , en datse zoo doende geen middel fouden vinden , om weer by de hare te komen.

Vrankryk
heeft voor
Italien
niet te
vresen,

Van de zyde van Italien heeft Vrankryk niets te vresen , en dat ter oorzaak van het Gebergte , en van de sterke plaatsfen die dit Koningryk aan den voet van de selve heeft. Al de gene dan die Vrankryk van die zyde zou willen attaqueren , fou genoodzaakt zyn , de Alpes te passeren , en een onvrugbaar Land agter zig hebbende , zoo zoude hy gevaar loopen , gebrek van levensmiddelen te hebben ; het zy dat hy de sterke plaatsfen agter zig liet (het welke een notoire delligheid fou zyn) of dat hy resolveerde , van de selve te belegeren. Vrankryk dan heeft van dese kant niet te vresen , om dat 'er geen Staat in Italien , bequaam tot sulken voornemen is : ook en is dit
Land

Land geenfins op zoodanigen wyfe nu , als het ten tyde van de Romeinen was.

Vrankryk heeft van gelyken van de kant van de middellandfe Zee niets te vrefen ; want de Havens die Vrankryk aan defe zyde heeft , zyn altyd met genoegfame Schepen voorfien , zoo wel dieden Koning , als particuliere toekomen , die bequaam genoeg fouden zyn , om het Koningryk tegen een onvoorfiene aanval van die kant te befchermen : en belangende een aanval die met voorbedagten rade fou mogen gefchieden , tegen de felve kan men fig in tyds genoeg in ftaat fteflen. Want nademaal de felve niet kan gefchieden , fonder groote toebereidfelen daar toe te maken , zoo is 'er een ieder van gewaarfchouwd , eer dat de felve komt uit te berften. Daar-en-boven heeft den Koning altyd een feeker getal Volk aan die kant op de been ,
om

Nog ook
aan de
zyde van
de Mid-
dellandfe
Zee.

om in allen gevalle zoo veel te veiliger te zyn.

Vrankryk
heeft geen
groote
Garnifoe-
nen.

Defen Monarch doet geen groote kosten aan t'onderhouden van zyn Garnifcenen, om dat zyn Onderdanen hem feer genegen zyn: invoegen dat hy in het herte van het Koningryk geen Citadellen van noden heeft: en belangende de frontieren, op de felve heeft hy eenigen uitschot, het welke hem de kosten van het houden van Garnifoenen doet befparen. En zoo wanneer hy met den een of anderen grooten inval gedreygt word, zoo heeft hy tijd om daar in te voorzien, om dat den vyand zelve tyd van noden heeft, om alles wat tot zondanigen voornemen vereifcht word, by den anderen te brengen.

Staat van
het geme-
ne Volk
in Vrank-
ryk.

Het gemeene Volk in Vrankryk is zeer fubmisen onderdanig, hebbende een groot ontfag en eerbied voor haar Koning. Dit flag van Volk doet by na geen depense, ter

oor-

oorfaake van den grooten overvloed van alles wat tot onderhoud van 't leven van noden is, het welke het Land voortbrengt, en nauwlyks ziet men 'er een die zoo arm is, die niet de eene of andere brok van een eygen erffenis heeft. Sy kleeden zig met Grave stoffen die weinig kosten; en nog zy, nog haar Vrouwens dragen noit eenige Zyde, by wat gelegentheit het ook zou mogen wizen: want de Edelluyden, van de welke zy dependeren, en zouden het zelve niet gedogen.

Daar zyn in 't geheel hondert ses en veertig Bifdommen in het Koninkrijk, agtien Aarts-Bifdommen daar onder begrepen zijnde.

Getal der
Bifchop-
pen, Ab-
ten, &c.

Ook zyn' er zeventien hondert duysent Parochien, zeven hondert en veertig Abdyen daar onder begrepen zynde.

Aangaande de Prioren, daar van heeft men tot hier toe geen zeker getal van gehad.

Noit

Inkom-
sten van
Vrankrijk.

Noit heeft men te regt geweten, hoe groot de ordinaire en extraordinaire Inkomsten van de Kroon waren; want alle die gene aan de welke ik dit gevraagd hebbe, hebben my gedurig geantwoort, dat de zelve zoo verre gingen als 't den Koning behaagde. Ondertusschen heeft my iemant gezegt, dat een gedeelte van de ordinaire inkomsten, zo van de pagten als andere revenuen, seventien hondert duisent Ryksdaalders quam te bedragen. Belangende de extraordinaire inkomsten, die den Koning uit de schattingen trekt; de zelve stelt hy zoo hoog en laag als hem wel gevalt. En als dat niet kan toereiken, zo neemt men gelt op intresse, het welke heel zelden word weerom gegeven. Siet daar op hoedanigen wyze den Koning dit gelt op neemt. Hy adresseert aan de Steden en andere plaatsen zekere brieven, in deze termen: *Den Koning, onzen Heer*

Heer recommandeert zig aan u; en nademaal hy gelt van noden heeft, zoo verfoekt hy u, dat gy hem de somme wilt geven die in dezen brief begrepen is, &c.

Deze somme word in handen van den Ontfanger gestelt, hebbende yder Stad een bysondere voor de Pagten, schattingen, en voorgemelte penningen.

Het vermogen dat de Barons op haar Vasallen hebben, bestaat hier in, datse van ieder schoorsteen een zekere somme trekken, voor alle haar inkomsten, en deze zomme gaat niet boven de agt stuyvers van ieder huis. Zy en kunnen geen schattingen op de zelve leggen, of haar eenigh gelt op intresse af-eischen, zonder de toestemminge van den Koning, het welke nogtans zelden komt te gebeuren.

Den Koning trekt van de Edeluyden niet anders als de Pagt, en hy leyd de zelve noit schattinge op,

300 *Portrait van Frankryk,*
als in een groote noodzakelyk-
heyt.

Hoe den
Koning
zyn beta-
ling doct.

De ordre die den Koning onder-
houd in een extraordinaire geval van
oorlog, of van andere uitgaven, is
dat hy aan de Tresoriers Generaal last
geeft, wegens 't betalen der troupen,
en deze betalen de zelve door de
hand van de Commiffariffen die de
monfteringe doen. Alle de gene
die eenig pensioen hebben, die op
den Staat geasigneert zyn, gaan
van gelyken by de Tresoriers Ge-
neraal, die haar een Ordonnantie
geven, volgens welke zy betaalt
worden. De Edel-luyden van de
Garde worde alle maanden betaalt,
en de Pensionariffen alle vierendeel
jaars, mits haar ordres brengende
aan de Provinciale Tresoriers van
de plaatsfen daar sy woonen, en
als dan wordenze aanstonts be-
taalt.

Gardes,
en der
zelve in-
komsten.

Den Koning heeft twee hondert
Edelluyden van de Garde, die ieder
twin-

twintig ryksdaalders ter maant hebben. Deze twee hondert maken twee Compagnien, die ieder haar Capitein hebben.

Het getal van die genen die pensioenen trekken, is zo weinig vast gestelt, als het pensioen zelve dat men aan haar geeft: hebbende d'eene meer, de andere min, na dat den Koning wel gevald. Veeltyts payen zy zig met de hoope van hoger te fullen komen, maar hier ontrent is geen gewiffen regel.

De bedieninge van Surintendanten van de Financien, is zoo veel van ieder Haardstede, en zoo veel wegens de schattingen te ontfangen; dog alles met toestemminge van den Koning. Ook moeten zy zorge dragen, dat de uitgaven van den Koning zoo wel extraordinarie als ordinarie, op haar tijd betaalt worden, ingevolge van de ordres diese daar van geven.

De Tresoriers hebben het geld, ^{Tresoriers.} het

het welke zy moeten uitdeelen , in-
gevolge van de ordres van de Surin-
tendanten.

Cancel-
lier.

Daar is maar een eenige Cancelier,
en deze kan veroordeelen en vry-
spreken , zelfs ten opzigt van het
leven , ook zonder toestemminge
van den Koning ; ook kan hy die
gene die al te hartnekkig in het pley-
ten zijn , uyt eygen autoriteyt ,
buyten proces, en buyten het Hof
stellen. Hy kan ook Beneficien
vergeven , maar met toestemminge
van den Koning. De Gratien en Be-
neficiën werden toegestaan door
brieven van den Koning , gezegelt
met het groote Zegel , het welk by
den Cancelier bewaard word. Zyn
inkomste is 10000 guldens jaarlyks ,
en 11000 gulden om tafel te houden ;
want tafel te houden in 't frans , is in
onze taal te zeggen , 's middags en
's avonts eeten te geven ; het welke
den Cancelier doet aan alle de ge-
ne die hem uyt den Raad volgen ,
als

als by voorbeeld de Advocaten en andere, die zoo dikwils aan zyn tafel eeten als haar welgevult : en deze mode is zeer gebruykelyk door gansch Vrankryk.

Het pensioen dat den Koning van Vrankryk aan den Koning van Engelant plag te geven, bedroeg vyftig duyzent gulden in het jaar; ten eynde om hem te recompenseren, wogens zekere onkosten, die den overleden Koning van Engelant, Vader van den tegenwoordigen, in Bretagne gedaan had; maar dit pensioen, is tegenwoordig vernietigt.

Hoe veel den Koning van Vrankryk aan die van Engelant gaf.

Daar is maar een groot Seneschal in Vrankryk, en de Seneschalen van de Provinciën, die men op veel plaatsen Balliuwen noemt, zyn die gene die den uytſchot of het Volk van Ordonnantie, commanderen, zo wel de ordinaire als extraordinaire; zelfs indien gy wilt den *Ban* en *Arriere-ban*, al de gene die de zelve uytmaken, zyn hem onderworpen,

Seneschal, en desselvs gezag.

en moeten den Seneschal, of den Balliuw, als haar Capiteyn gehoorzamen.

Gouverneurs van de Provincien.

Daar zyn zo veel Gouverneurs van de Provintien en Plaatsen, als den Koning wel gevalt: ook zyn haar pensioenen al mede na het welgevallen van den Koning gereguleert, zo wel als den tyd, dieze in haar bedieningen zyn: en alle de Gouverneurs, alsook de Stede-houders van de allerkleinste plaatsen, worden door den Koning aangestelt. Wat meer is, alle de bedieningen van het Koningryk worden door den Koning verkogt, of vergeven, en door niemant anders.

Vergaderinge der algemeene Staten.

De Staten Generaal vergaderen alle jaar in de maant van Augustus, of in de maant van October, somtyts in January, alles na het goet vinden van den Koning. In deze vergaderinge tonen de Intendanten en Financiers den Staat van de inkomste en d'uytgave van dat jaar,

ver-

vervolgens reguleert men daar de inkomsten na proportie van de uytgave; ook verhoogt of verlaagt men daar de pensioenen, volgens des Konings ordre.

Daar en is geen zeeker getal van Gegageerde Edelluiden en Pensio-narissen: en dit alleen komt niet in de kamer van Reekeninge; maar 't is haar genoeg, datse tot haar ver-zeekeringe de autoriteyt van den Koning hebben.

De Kamer van Reekeninge be-moeit zig met alle de Reekeningen te ontfangen van die gene die de inkomsten van de Kroon manieren, van den Surintendant der Finan-tien tot de Ontfangers toe.

Kamer
van Ree-
keningen.

De Univerfiteyt of Hooge Schoole tot Parys, word betaalt uyt de inkom-ften van de fondatien der Colle-gien, maar deze fomme is klein.

Daar zyn vyf *Parlementen*, als een tot *Parys*, een tot *Rouen*, een tot *Tbouloufe*, een tot *Bourdeaux*, en een

Parlemen-
ten.

306 *Portrait van Vrankryk* ,
tot *Grenoble* , en deze zyn alle Sou-
verain in haar Jurisdic tie.

Univcrsifi-
teyten.

Daar zyn vier voornamc Univer-
sityten , als tot *Parys* , *Orleans* ,
Bourges , en *Poitiers* : en vervolgens
tot *Tours* , en *Angers* ; maar deze
laatste hebben weynig te beduyden.

Garnifoe-
nen , en
Militie .
&c.

De Koning leid zoo veel Garni-
foen en op zodanige plaats en als
hem welgevult , van gelyken ook
de Artillerye . Ondertusschen zyn
'er geen Steden , die niet sommige
Stukken hebben , die haar in eygen-
dom toe-behooren ; en zedert twee
jaaren herwaarts zyn 'er veel in ver-
scheiden plaats en van het Koning-
ryk gegoten , en zulks ten kosten
van die Steden , in de welke zy ge-
goten worden , zynde het zelve ge-
schiet , mits een kleyne verhoogin-
ge van yder Impost makende : Daar
zyn gemeenlijk vier Garnisoenen ;
namentlijk in *Guienne* , *Picardien* ,
Bourgondien , en *Provence* , en vol-
gens het gene men daar van kan
weten

weten , zoo verandert of vermeert men de zelve, in de eene plaatse meer en in de andere minder.

Ik hebbe my geïnformeert , hoe veel de Staten Generaal den Koning jaarlijx toeleggen , voor de uitgaven van zyn Huys en Perfoon , en hebbe bevonden , dat men hem gemeenlijk zoo veel toeleyt als hy begeert.

Wat de Staten de Koning toeleggen.

Daar zyn vier hondert Trawanten , die geordonneert zyn tot de bewaringe van de Perfoon des Konings , van de welke het eene hondert Schotten zyn ; sy hebben drie hondert gulden in het jaar , benefens een Rok van het Livreye des Konings. De Guardes du Corps , die geduerigh aan zyn zyde zyn , zyn vier-en-twintigh , hebbende ieder vier hondert gulden jaarlijks : Den Heer *de Cursol* , en den Capiteyn *Gabriel* commanderen de zelve.

Trawanten , &c.

Behalven deze , zoo heeft den Koning nog een Garde Switfers te

Guarde Switfers.

voet, die men de *Hondert Switfers* noemt, deze hebben twaalf gulden ter maand voor haar Soldye; gedurende de Regeringe van *Carol de VIII.* warense in het Zyde gekleed. Nog zyn'er drie hondert andere, die niet meer als tien gulden Tractement hebben, en twee pakken klederen in 't jaar, met de Livreye van den Koning.

Fouriers,
&c.

De Fouriers van het Hof, zyn Luyden die zorge dragen om het wel te doen logeren, wanneer het zelve op reyse is; zy zyn ten getaale van twee-en-dertigh, hebbende drie hondert gulden 's jaars tot salaris, en ieder een Rok met de couleur des Konings. Sy hebben over haar vier Mareschallen des Logis, ieder met ses hondert gulden inkomsten jaarlijks: Ziet daar de ordre die zy houden. Alle desen hoop verdeelt zig in vier benden; De eerste van deze benden heeft zyn Marschal des Logis, of des zelfs Luy-

Luytenant om haar te commanderen, blyft in de plaatze daar het Hof van daan komt, ten einde om alles te vereffenen, en de particulieren te betalen, by de welke men gelogeert heeft. De tweede bende, gaat met den Koning; de derde gaat voor af, ter plaatze daar het Hof verwacht word: Eyndelyk maakt de laafte bende te zyn ter plaatze daar den Koningh den anderen dagh meent te flapen, om daar de noodige logementen voor hem toe te bereyden: haar ordre is admirabel, want in het oogeblik dat men aankomt, vind yder fijn Logis volkomen gereed, zelfs tot de minfte die aan het Hof is.

De Provooft van het Hotel is een Officier van de Kroon, die den Persoon des Konings noit quiteert: zyn autoriteyt is zeer groot, en in alle plaatzen daar hy gaat, heeft zyn jurisdic tie altijd plaats, tot

Groot
Provooft.

zoo verre , dat hy die van dat Land kan vonniffen : In het crimineel vonnift hy zonder appel de gene die hem onder de handen komen ; Sijn ordinaris Tractement bedraagt fef duyfent guldens : Voor het Civile is hy geduurig met twee Regters vergezelschapt , die ieder een jaarlijks tractement van fef hondert gulden van den Koning hebben : Voor de Criminele zaken heeft hy een Luytenant , die weder Bediende onder zig heeft , die door den Koning betaalt word : Zoo dat den Groot Provooft , te gelijk de Civile en Criminele zaken waarneemt ; en zoo ras als den aanklager met den beklager geconfronteert is , zoo en heeft hy niet meer van nooden om een positijf vonnis te ftrijken.

Meesters
van het
Hotel ,
&c.

Daar zijn agt Meesters van het Hotel by den Koningh ; maar haar- luyder tractement ftaat niet vast , hebbende den eenen duyfent gulden , den anderen meer , en den anderen min-

minder , na 't welgevallen van den Koning : Sy hebben over haar de Grootmeester , die tegenwoordig die gene is , die Monfr. *de Chaumont* , en Monfr. *de la Palisse* gefuccedeert is , waar van de eerste de zelve Bedieninge gehad heeft ; sijn appointement is elf duysent gulden jaarlijks , en sijn gansche Bedieninge is op de Meesters van het Hotel inspectie te nemen.

Den Admiraal van Vrankrijk is een Officier van de Kroon , wiens Bedieninge zig over alle de Scheepsrustinge uitstrekt , en over alle de Havens van het Koninkrijk , en hy kan naar zyn wel-gevallen disponeren over alle de Schepen van den Koningh ; zyn tractement is tien duysent gulden jaarlijks.

Het getal van de Ridder van de Ordre staat niet vast , want den Koning maakt'er zoo veel als 't hem welgevult : Wanneerze tot Ridder gemaakt worden , zoo sweerense het

Admiraal
van Vrank
ryk,

Ridders
van de
Ordre,

het Koningrijk te zullen beschermen, en nooit de Wapenen tot des zelfs præjuditie te dragen: Men kan haar die graad niet afnemen, de welke duurd zoolange zy leven: Daar zyn onder haar, welkers pensioen jaarlijks op vier duysent gulden komt; maar men geeft deze eertytel niet, als aan luyden die zig zeer gedistingueert hebben.

Cham-
bellan.

De bedieninge van Chambellan, bestaat in den Koningh te onderhouden, voor den Koning heen te gaan wanneer hy na den Raad gaat, en zelfs met hem daar in te gaan; met een woord, zy hebben een zeer confiderabelen rangh aan het Hof, en haar pensioen is zeer groot, als van ses, agt en tien duysent guldens, somtijds hebben se niemendal, om dat'er de Koning geschenken van doet, aan deze of gene persoon van merite, zelfs ook aan vremdelingen: haar voorregt is, het gansche Koningrijk door vry te zyn van allerhande

hande foort van Pagten, en zyeeten aan de tweede tafel van het Hof.

De Groot Stalmeester verwydert Groot-
Stalmee-
ster. zig nooit van de Perfoon des Konings: hy heeft ingevolge van sijn bedieninge twaalf ordinaire Stalmeesters onder zig, hebbende het zelve pouvoir op haar, 't welke de Groot Seneschal en de Grootmeester hebben, den eenen over de Seneschallen en Balliwen der Provincien, en den anderen over de ordinaire Meesters van het Hotel; zyn bedieninge bestaat in opzigt te hebben over de Stalmeesters, en over alle de Equipage van den Koning; hem te paarde te helpen, en 'er weer af, hem zyn degen voor te dragen, wanneer hy in Ceremonie gaat.

Alle de Heeren van den Raad Heeren
van den
Raad. hebben yder een pensioen van ses of agt duysent guldens, na des Konings goetvinden: De voornaamste van de zelve zyn den Bisschop van *Parys*, den Bisschop van *Beauvais*,

314 *Portrait van Vrankryk,*
vais, den Balliuw van *Amiens*,
Monfr. *de Bussi*, en den Cancelier;
maar *Robert*, en Monfr. *de Paris*
regeeren het alles.

Preten-
sien van
Vrankryk
op Mila-
nen.

De pretensien van den Koning
van Vrankryk op het Hertogdom
van Milanen, komen daar van daan,
dat den Hertogh van Orleans, zyn
Grootvader, een Dogter van den
Hertogh van Milanen trouwde,
waar van de mannelyke en wettige
Spruyt is uytgegaan: ziet daar,
hoe die zaak zig toedroeg: *Jan*
Galeas, Hertog van Milanen, had
twee Dogters, en ik weet niet hoe
veel Zoonen; een van deze Dogters
was *Valentine* genaamt, de welke
trouwde met *Loderwyk*, Hertog van
Orleans, Grootvader van den rege-
renden Koningh: dezen Hertogh
daalde in een regte linie van *Hugo*
Capet af. Na de doot van den Hertog
Jan Galeas, succedeerde hem zyn
Zoon *Philippus*, en stierf zonder
andere kinderen, als een natuurlyke
Dog-

Dogter na te laten. Deze Souvereiniteyt wiert dan vervolgens geufurpeert door het Huys van Sforce; de Hertogen van Orleans sustineerde, dat de kinderen van Madame Valentine, de eenige en wettige Erfgenamen van het Milanées waren; En inderdaad, zoo ras als den Hertog van Orleans deze alliantie gemaakt had, zo vermeerderde hy sijn Schild met de Wapenen van Vrankrijk, Orleans en Milanen, het welke zy tegenwoordigh nog doen.

Alle de Parochien van Vrankrijk

Groot
getal van
Vrye Ruy-
ters.

onderhouden ieder een Man met een groot tractement, den welken men een *Franc Archer*, of Vrywillige Ruyter noemt. Den desen is verpligt een goet Paard te onderhouden, toegerust ende gewapend te zyn, met alles wat'er van nooden is; gereed te zyn, om op het eerste bevel van den Koning te kunnen marcheren, en den oorlog binnen of buyten

X

het

het Koningrijk te voeren ; en eyn-
delijk om alles te doen, waar toe zijn
Majesteit hem zou gelieven te em-
ployeren : zelfs zijn deze Luyden
verplicht , om in de Winter na zoo-
danige Provinciën te gaan , die , of
effective aangetast , of met een inval
gedreigt worden : En ingevolge van
het getal der Parochien, van dewelke
wy zoo even spraken , zoo zoude
Vrankryk zeventien hondert duy-
sent zoodanige Vrye Ruyters moe-
ten uytleveren.

Loge-
menten
van het
Hof.

De Fouriers, ingevolge van haar
bedieninge , maken de Logementen
klaar om'er 't Hof te doen blyven, en
gemeenlijk ziet men , dat de Luyden
van 't Hof, by de confiderabelste van
zodanige plaatzen haar quartier ne-
men : maar om alle klagten van d'een
of d'anderen voor te komen , zo is'er
geordonneert , dat men alle dagen
een stuyver voor een kamer geven
zal , in dewelke als dan een bed met
zijn toebehooren moet zijn , en waar
by

by de meester als dan nog de lakens en ander linden goet , ten minften eens in een week moet verzorgen.

Iemand by een ander logerende, En van Particulieren moet hem alle dagen twee deniers geven, voor het gereedschap , de servetten, azijn, zout en verjuis, en men moet hem ten minften tweemaal ter week schoon linden op de de tafel geven. Maar nademaal 'er overvloedig linden in Vrankrijk is, zoo verandert men 'er het zelve daar zoodikwils als 't u welgevalt; nog moet de meester zorge dragen, dat de kamer zindelijk onderhouden, en het bedde op zijn tijd gemaakt wordt.

Van gelijken geeft men twee deniers 's daags voor een stal, en de meester van den huise is nergens anders toe verpligt, als de stal reyn te houden.

Daar zyn'er veel die zoo veel niet en betalen, ter oorzaak van het meê-

gaande humeur van deze Natie, ondertuffen is het voorfz de gezette tax van het Hof.

Pretenfien
van Engeland
op
Vrankryk.

Siet hier de pretenfien die de Engelfen zeggen op Vrankrijk te hebben, *Karel de VI.* Koning van Vrankrijk, gaf zijn Dogter, *Madame Catharina* van Vrankrijk, aan Prins *Hendrik* van Engelant ten houwelijk; en by het Houwelijks-Contract inftitueerde den Koning, den Prins *Henderik* tot univerfele Erfgenaam, zonder van den Dauphin te fpreken, die tegenwoordigh regeerd onder den naam van *Carel de VII.* By dit Contract wierd nog gevoegt, dat by al dien Prins *Henderick* voor den Koning, zijn Schoon-Vader quam te fterven, en dat hy wettige Kinderen, van fijn ftam naliet, de gezeyde Kinderen als dan, door regt van representatie, tot de Kroon van Vrankrijk fouden fuccederen: maar deze donatie heeft geen plaats gehad,

had , om datze ftrydigh tegen de fundamentele Wetten van de Monarchie van Vrankrijk is. Aan de andere zyde , zeggen de Engelfe , dat *Carel de VII.* niet wettigh was.

Daar zijn twee Aarts-Bisdommen in Engelandt , en twintigh Bisdommen , beneffens vijftigh duysent Parochien.

Einde van het Portrait van Vrankryk.

P O R T R A I T

Van Duytſland,

D O O R

Nicolaas Machiavel.

Magt van
Duytſland.

Duytſland is zondert wyffel zeer magtig, om dat het overvloed van Volk, van Rykdommen, en van Wapenen heeft: Ten opſigt van de Rykdommen, zoo en is 'er geen Keyferlyke Stad, die niet veel Finantien in de publique Schatkift heeft; en men gelooft dat *Straatsbourg* alleen tegenwoordig eenige milioenen guldens in zyn koffers heeft. Deze Rykdom komt daar van daan, dat deze Steden geen andere laſten te dragen hebben, als dieze tot de noodzakelykheden van den Oorlog, en tot haar eygen onderhoud van nooden heeft, en als 'er de onkosten eens van gedragen zyn,

zyn, zo kost het weinig omze te onderhouden. De ordre dieze hier in onderhouden is zeer fraay. Want het algemeen heeft altoos in haar Magazynen, waar doorze de gansche Stad een heel jaar door kan onderhouden. Ook is ze in staat, om het gansche gepeupel gedurende dien tyd de kost te doen winnen. Men leid niet veel te kost voor den Soldaat, om dat de Inwoonders bequaam tot den Oorlog, en wel gedisciplineert en gewapent zyn. En op de Feest-dagen, in plaats van te speelen, zoo oeffenize zig, om met 't musquet te schieten, of om de piek te handelen; op dat een ieder zou mogen vinden, waar mē hy zig bezig kan houden; de eene op deze, de andere op een andere wyze. Zy wedden onder malkanderen, en zelfs is 'er een prys gestelt voordie de bequaamste is. Siet daar haar grootste depenses zynde voor de rest zeer zuinig in haar huis houdinge.

Op zoodanige wyze hebben alle Keiferlyke Steden , een bequame publiqbe inkomfte.

Duitse
eenvou-
digheit.

'T geen dezen Landaard Ryk by zig zelve maakt, is om datze op een armelyke wyze leven. Sy en doen geen overvloedige onkosten, nog in gebouwen, nog in kleeden, nog in meubilen, nog in zilver gereedschap; zy zyn wel te vreden, alsze brood en vleesch genoeg hebben; en een warme kachel om daer tegen de koude haar toevlugt in te nemen. Die gene die niets behalven deze noodzakelykheeden hebben zyn'er meê te vreden, en agten het de moeite niet waardig, zig om iets anders te bekommeren. In tien jaaren besteedenze geen twee gulden voor haar kleedinge, en een ieder voegd'er zig na zyn stand in. Niemand heeft agtinge, of begeerte voor het gene hy niet en heeft, ze bekommeren zig over geen ding, als

als het gene van een absolute noodzakelykheid is; ook zynze hier veel spaarzamer in, als wy, of andere; deze gematigtheit is oorzaak, dat 'er geen gelt uyt haar land gaat, om datze te vreden zyn met het geen het zelve voortbrengt: ter contra-rie komt 'er veel geld van buiten in, en dat uyt de hoofde van de Manufacturen, en verscheyde dingen die zy maken, en waarmeê zy Italiën als vervullen. De winsten die zy daar meê doen zyn te grooter, om dat zy 'er zoo kleinen capitaal toe van nooden hebben. Siet daar hoe datze met plaisir leven in haar natuurlyke eenvoudigheid, en in de vryheit diese genieten? 'T is om deze reden, datze niet in den oorlog begeren te gaan, ten waarze heel wel betaalt wierden; en behalven dit, zoo en zoudenze niet marcheren, ten waarze door haar eigen Opperhoofd gecommandeert wierden. Hier van daan is het dat den Keiser

verplicht is grooter onkosten te doen als eenig ander Prins; om dat, hoe meer de menschen op haar gemak kunnen leven, hoe minder begeerte datze hebben van in den oorlog te gaan.

Jaloufie
tussen de
Vorsten
en Rijks-
Steden.

Indien de Keyferlijke Rijks-Ste-
den zig met de Vorsten vereenig-
den, of datze zonder deze met zig
zelven vereenigt waren, zy zouden
tot de verheffinge van den Keyfer
merkelijk kunnen contribueren;
maar dit is iets, dat geen van bey-
den oit zal wenschen; want indien
den Keyfer al te magtig was, om
dat hy de Princen tot zoodanigen
submissie zou brengen, dat hy na
sijn eygen wel-gevallen van de zelve
disponeren zou, en niet verplicht zijn
haar toestemminge af te wagten, om
hulp of bystant van de zelve te heb-
ben: met een woort, hy zoude haar
op den zelve voet brengen, op de
welke men tegenwoordig in Vrank-
rijk is, en waar toe *Lodewijk de Elfde*
haar

haar door kragt van zijn Wapenen gebragt heeft ; de hoofden van die gene afflaande , die hem in zijn voornemen van een *despotique* Regeringe op te regten hinderlijk waren : Ook zouden de Rijks-Steden niet minder voor het groot vermoegen van den Keyfer , als deze , te vrezen hebben ; die niet in gebreke zou blyven , na zijn eygen welgevallen van haar te disponeren , en niet na 't gene zy tot welwezen van het Rijk zouden goetvinden : maar 't geen dit misverstant tuffen de Princen en de Rijks-Steden veroorzaakt , is verschillende interest , dat twee groote partyen in Duytflandt hebben ; die de eene zoo wel als de andere , de Switsers als haar gemeene vyanden aanzien. De Vorsten aan de andere kant , worden in 't bysonder als zo veel vyanden van den Keyfer aangemerkt : Men zal buyten twijffel vreemd vinden , dat de Switsers en de Rijks-Steden , zig onder mal-

malkander als vyanden aanmerken, om datze alle een en 't zelfde oogmerk hebben, in 't verdedigen van haarluyder vryheyd, en tegens de ambitie der Princen op haar hoede te zijn: maar men moet weten, dat de Switfers het niet alleen tegen de Vorsten hebben, gelijk de Rijks-Steden, maar dat zy op den Adel ook geen grooten strijd hebben. Hebbende dan in haar land geen Souvereyn, nog geen Opperheer, zoo gauderenze van die volmaakte vryheid, en van die aangebooren egaliteyt, die God, als de grondlegger van de natuur, onder de menschen gestigt heeft; en zy maken geen ander onderscheid onder malkander, of onder die gene die haar gebieden, als voor die tijd datze in haar bedieningen zijn. Ziet daar het gene de Edelluyden die in de Rijks-Steden gebleven zijn doet vrezen, en 't geen haar verpligt, alle bedenkelijke practijken in het
werk

werk te stellen , om altijd een groote averfie tuffen haar Landaard en de Switfers te verwekken : Behalven dit intereffe zoo zyn alle de Inwoonders van de Ryks-Steden , die werk van den oorlogh maken , vyanden van de Switfers , en dat uyt jaloufie , om dat men haar kloekmoediger als de Duitfers aanmerkt ; in voegen dat het onmogelyk is , deze twee Natien in een Leger te hebben , zonder dat men dagelijks verfchil onder de zelve ziet ryzen.

Ten opzigt van den aangeboren haat der Princen tegen de Rijks-Steden , en de Switfers , daar van is het onnodig te fpreken ; want de oorzaak daar van is de gansche werelt bekend , zoo wel als de jaloufie , die tuffen den Keyfer en de Princen zelfs regeerd.

Men moet dan weten , dat den grootften afkeer des Keyfers tegen de Princen van het Rijk is ; en om dat hy voor zig zelfs niet magtigh genoegh is , haart'onder te brengen,

Jaloufie
tuffchen
den Key-
fer , Vor-
ften , en
Rykfte-
den , &c.

zoo zoekt hy de gunst van de Rijks-Steden te gewinnen; en zelfs heeft hy t'zedert eenigen tijd de Switsers zeer gemenageert, welkers confidentie hy schijnt wederom gewonnen te hebben. Indien men dan agtinge geeft op alle dit misverstant in 't algemeen, en daar by voegt de byzondere jaloufie die onder de meeste Princen van het Rijk gevonden word; ja zelfs onder de Rijks-Steden, zoo is het zeer beswaarlijk van oit tot zoodanigen vereeniging te komen, waar uyt den Keyser een merkelyk secours tot het bereyken van zyn oogmerk trekken kan: Want of wel die gene die de onderneming van den Keyser als al te vigouereus aanmerken, en die misschien wel t'eeniger tijd van een goed succes zouden mogen zijn, reden voor dit alles schynen te hebben, om datze de zelve hier op fonderen, dat 'er in gansch Duytsland geen Vorst van zoo grooten vermogen is,
die

die hem den oorlog zoude kunnen aandoen , en zig directelijk tegen zijn deffinen aan kanten, als wel voor dezen gefchiede : Daar- en- boven moet men aanmerken , dat het voor den Keyfer niet genoeg is, geen obftaculen tegen zijn ondernemingen te ontmoeten , om dat, al is het dat zodanigen Vorft niet in ftaat is hem een openbaren oorlogh aan te doen, hem in allen gevalle zijn affiftentie weygeren kan ; en indien hy het zelve niet openlijk durft doen, zoo is hy evenwel in ftaat, het zelve onder dit of dat pretext te rugge te houden ; En by aldien hy zijn beloften niet t'eenemaal kan retracteren , zoo kan hy zoo veel difficulteyten en beletzen te voorfchijn brengen , dat zijn Troupen niet eer in Campaghe komen , als wanneer het tyd is om in de Winter-quartieren te gaan ; het welke als dan genoeg zal zyn om de deffinen van den Keyzer te doen verydelen.

ydelen. Men zag' er een evidente preuve van , wanneer dezen Vorſt voor het eerſtemaal na Italien wilde gaan , tegen de wille van de Venetianen en de Franſen: want in de Vergaderinge van het Rijk , die tot Conſtants gehouden wierd , beloofden hem alle de Rijks-Steden een groot getal Voet-volk , en drie duyſent Ruyters ; maar 't was geduerig onmogelijk , om'er ſlegts een Corps van vijf duyſent man van te formeren ; om dat wanneer de Troupen van de eene Stad arriveerden , die van een andere , haar tijd voldaan hebbende , weder na huys gingen : Andere gaven geld , om van het leveren van Manſchap bevryt te zijn ; zoo dat het dan om deze , dan om een andere reden onmogelijk was , de gezeide Troupen by den anderen te krygen , en dat de onderneming van den Keyſer verydeld wierd.

Mien is geperſuadeert , dat de
magt

magt van Duitsland , meer bestaat in de Keyferlyke Ryksfteden , als in de Vorften , de welke van tweederhande foorten zyn ; fommige We-reldlyke , andere Geestelyke. De eerfte zyn feer onvermogende : waar van deeerfte reden defe is , dat haar Staten in verfcheyden portien verdeeld zyn , ter oorfake van de egaliteyt , die men aldaar in de fuccefie van Broederen waarneemt. De tweede reden , waar door de We-reldlyke Princen foodanig verfwakt zyn , is , dat den Keyfer haar , door middel van de Keyferlyke Ryksfteden , vernederd heeft : Invoegen dat het onvermogende Vrienden , of Bondgenoten , geworden zyn ; en dat by gevolge de alliantie met defelve niet feer aanmerkelyk is. Belangende de Geestelyke Vorften , indien de verdeeling van haar Staten , defelve niet reeds genoeg verfwakt heeft , zoo heeft de ambitie van haar voornaamfte Steden , die

Y

door

door den Keyfer merkelyk word
angeftoekt, haar tot het uiterfte on-
vermogen gebragt. Want de Gee-
ftelyke Keurvorften, en andere
Bifchoppen, zyn geensins meester
in de grote Steden, die in hare Sta-
ten leggen: Het welke een verdeelt-
heyd en een jaloufie tuffen haar, en
tuffen haar onderdanen makende,
foo zynze niet in ftaat om den Key-
fer groten dienst te doen, al was het
datfe het zelve al doen wilden. Maar
laat ons nu een weynig van de Key-
ferlyke Ryksfteden fpreken, die,
gelyk wy gefegt hebben, de groot-
fte kracht van Duytsland maken,
om datfe goede financien hebben,
en goede wetten en ordonnantien
waarnemen. Alle defe Steden genie-
ten een volkomen vryheyd, en be-
kommeren fig in geen en deele, om
andere Staten te verkrygen: En ver-
mits zy hier toe geen genegendheid
uit fig zelve hebben, zoo fullenfe
nog veel minder de begeerte, of
ambif

ambitie van anderen , hier omtrent tragten te voldoen. Wat meer is , nademaalſe in een groot getal zyn , en dat een ieder meester by ſig ſelven is , indien het haar dan algejuſte , iemand te willen byſtaan , zoo fou foodanigen ſecours dog altyd geweldig laatkomen , en het voordeel dat men ſig daar van beloofde verre te zoeken zyn. Ten is nog niet lange geleden , dat men daar van een exempel ſag , wanneer de Swiſfers Swaben , en den Staat van Keyſer Maximiliaan aan taſten , en dat den Keyſer met de Ryksſteden tracteerde , om deſen vyand af te keren , zoo beloofden zy hem , een Leger van veertien duyſend man op de been te brengen , het welke nooit tot ſeven duyſend man gebragt wierd : Om dat , zoo wanneer die van de eene Stad aan quamen , zoo vertrokken die van de andere ; het welke den Keyſer wel dede zien dat deſen Oorlog van geen gelukkige

uytkomft wesen zou : Invoegen dat hy met de Switfers tracteerde, en met defelve over eenquam, dat hy haar het Canton van Basel zou laten houden. Aldus fiende de langzaamheid der gefeyd Ryksfteden, in faken, aan de welke haar felven gelegen is; zookan men daar uyt befluyten, hoe dat de felve gedifponcirt moeten zyn, om iets voor het blote intereff van andere te doen of ondernemen. Indien men dan alle defe redenen by den anderen voegd, zoo zal men ligtelyk sien, dat alle dit vermogen van weynig belang, en van geringe nuttigheyd voor den Keyfer is. Hier van daan is het, dat de Venetianen, die beter als eenige andere van alle defe dingen onderregt zyn, ter occafie van de gedurige Commercie diefe met defe Steden onderhouden, zig te vreden houden, den Keyfer met grote uyerlyke beleeftheden te tracteren, zoo dickwils als zy iet wes met den zelve uyt ftaande hadden?

want

Want indien zy zyn vermogen gevreeft hadden , zoo zouden zy gemakelyk middelen van accommodement gevonden hebben , of met hem eenig geld te geven , of eenige Plaatsen aan hem af te staan : want indien zy ooit geloofd hadden , dat het mogelyk of te presumeren was , dat fulken groten lichaam , als dat van het Duytse Keyferryk , volkomen met malkander kon vereenigd worden , zy en zouden zig het zelve nooit op den hals hebben gehaald : maar wetende dat deze vereeniginge onmogelyk was , zoo hebbenfe fig altyd hard gehouden , staat makende op duyfsend gunstige gelegentheden , die zy by tyd en wylen uyt dezen hoofde hadden te verwagten : En in der daad wanneer men fiet , dat in eenige gemeenschap , dat gene het welke tot de Gemeene zaak behoord , altyd word verwaarlooft , zoo en moet men fig niet verwonderen , dat het zelve van gelyken gebeurd in een

groten Staat, die uyt zoo veel verſchillende delen iſte zamen geſteld. Wat meer is, de Ryksſteden weten ſeer wel, dat de conquēſten die men in Italiē of elders zou mogen maken, niet t'haren voordeele ſouden zyn, maar alleen voor zoodanigen Vorſt, die ſig in eygen perſoon derwaarts zou kunnen transporterē; het welke immers geen Republique gebeuren mag: En zoo wanneer de beloningē maar voor eenige weynige in 't byſonder is, zoo en zal een ieder geen vermaak ſcheppen, om zig met de zelve laſt te beladen, of met de onkoſten die noodzakelyk aangewend moeten worden, om diergelyken voordeel te behalen. Wy beſluyten dan, dat de magt van het Duytſe Ryk wel groot is, maar datſe egter weynig te vrefen is: en zoo wanneer die gene, die daar voor ſouden mogen vrefen, behoorlyke reflexie maakten, op de redenen die wy nog zoo even geallegeett hebben,

en

en op de weynig zaken die het selve zedert eenige jaren heeft uytgeregt, zy zouden wel haast bemerken, dat'er geen groten staat op dit grote lichaam te maken was.

De Infanterie van Duytfland is zeer goed, en uytſchone grote mannen gecompofeert; daar in veel verſchillende van die van de Switſers, die kleyn van perſoon, flordig en leelyk zyn. Maar het grootſte gedeelte van de Duytſe Voetknechten, heeft gemeenlyk niet anders als een piek en een degen voor al zyn wapenen, om zoo veel te lugtiger en te vaardiger te zyn; voorreden gevende, dat zy geen ander Vyand als het Canon erkennen, voor het welke haar geen harnas, of wapen bevryden kan. Voor de overige wapenen hebbenſe geen vreſe, ſeggende, datſe zoo goeden ordre, en zig zoo wel geſloten houden, dat het ommogelyk is die te verbreken, of ſelfs daar omtrent te komen,

nader als zy met haar piek bereyken kunnen. Dit zyn zeer goede Troupen in 't Veld, en voor een bataille; maar wanneer'er een Plaats is aan te taſten, zoofult gy een tegenſin by de zelve vinden, en zeer weynig genegendheyd omſe te beſchermen. En om in 't algemeen daar van te ſpreken, het zyn ſeer ſlotte Troupen, in alle zoodanige occaſien, daar zy niet kunnen vegten, in zoodanigen ordre, als zy gewend zyn te onderhouden. Dit is een zake die klaar genoeg in Italiën gebleken is, boven al wanneer zy eenige plaatſen hebben aangetaſt, als in de belegeringe van Padua, en andere plaatſen, waar in zy niets en deden dat deugde: Maar in tegendeel hebben zy in het open Veld zeer wel gedaan: Invoegen dat by aldien in de batalie van Ravenne, de Franſen geen Duytſe Soldaten in haar Leger gehad hadden, zy ſekerlyk de nederlage zouden gehad hebben: om dat ter-

wyl

wyl de Ruyterye aan alle kanten befig was , de Spanjaarden het Franse en Gasconse Voetvolk al hadden afgesneden , die zy alle souden verflagen en gevangen genomen hebben , indien het Duytse Voetvolk met haar vierkante Bataillons , het welke haar gemeene maniere van doen in het Veld is , dezelve niet onderschraagd hadden. Eyndelyk wanneer den Koning van Spanjen in Guienne trok , om Vrankryk den Oorlog aan te doen , zoo remarqueerde men , dat de Spanjaarden meer vrese voor een hoop van tien duysend Duytse Soldaten hadden , die in het Leger van den Koning waren , als voor al de rest der Infanterie , en dat zy zoo veel als mogelyk was vermyden , om daar mee hand gemeen te worden.

Seer Vermakelyk

VERHAAL,

V A N

NICOLAAS MACHIAVEL,

Den aarts-Duyvel Belfagor, wert van Pluto in deze wereld gezonden, met verpligtinge van een Vrouw te trouwen: Hy komt dan en trout'er een, dog haar hovaardy niet konnende verdragen, wilde liever weder naar de hel keeren, dan zig met de zelve weder vereenigen.

MEn leeft in de oude Memorien van de Florentynse zaaken, zo als men verstaat, uyt het verhaal van een zeker heylig Man, wiens leven in die tijd by ieder een beroemt was; dat hy in zyne Gebeden geheel opgetogen zynde, gezien heeft, dat ontelbaare zielen, van

van al die elendige menschen, welke in de ongenade Godts gestorven waren, naar de hel varende, zigh alle, of het grootste gedeelte daar van beklaagde, door geen andere oorzaak tot zulken ongelukzaligheid gebragt te zyn, dan dat zy een Vrouw genomen hadden. Waar over *Minos* en *Rhadamant*, benevens de andere hel-sche Rechters zig ten hoogsten verwonderde, en niet konnende geloven, dat zodanige beschuldiging tegen de Vrouwen waar konde zijn; en diergelyke klagten dagelyks toemende, en van alles aen *Pluto* beoorlyk kennisse gegeven hebbende, wierd van alle de hel-sche Vorsten beslooten, naukeurig onderzoek over dit geval te doen, en dat men het gene verkiefen zoude, 't geen het best geoordeelt zoude werden, om dit bedrog te ontdecken, en de waarheyd in alles gewaar te werden. Den Raad vergadert zynde, sprack *Pluto* deselve in de volgende woorden

den aan. *Al hoewel ik, myne zeer geliefde, door de hemelsche schicking, en door een ongelukkig en onwederroepelyk lot, dit Ryck bezitte, en daar door geen ander oordeel, nog Hemels, nog aards, onderworpen kan zyn, en niet te min naardien het een groote voorzigtigheydis, van zoodanige, die zig meer de wetten kunnen onderwerpen, en een anders oordeel hooren, zoo heb ick besloten, van u Lieden geraden te worden, in een geval, daar uyt voor ons Ryk eenige schande zoude konnen ontstaan, hoe ik my hier in te gedragen heb, naar dien alle de zielen der menschen die in ons Ryk komen, voorgeven door de Vrouwen daar toe gebragt te zyn, en dit ons als onmogelyk voorkomende, twiffelen wy, wat voor oordeel wy op zoodanigh verhaal geven zullen, op dat wy niet beschuldigt kunnen werden als al te ligt gelovige, nog al te zachte en slegte beminnaars van de gerechtigheyd te zyn. En naar dien het eene, een teken is van een los mensch, en het andere van een*

onregtvaardige, en willende ontgaan de beschuldiging, die van 't een en 't andere zoude kunnen volgen, en niet wetende op wat wyse; hebben wy 't Lied en beroepen, op dat gy met uwe raad ons zoude bystaan, en oorzaak zijn dat dit Rijk, zoo als in 't voorgaande, zonder schandvlek bestaan heeft, alzo ook in 't toekomende blyven mag. Dit geval quam aan alle de Vorsten zeer gewigtig en van groot belang voor, en alle besluytende, dat het noodig was, de waarheyd daar van te ontdekken, zo warenze egter verschillende, op wat wyse dit geschieden zoude, dewyl eenige meenden, dat men enen zoude in de wereld senden, andere egter, dat men'er meer zoude stuurden, dewelke onder de gedaante van een mensch, daar van de waarheyd personelyk onderzoeken zouden, vele anderen oordeelden weder, dat men de waarheyd konde ontdekken, zonder zoo veel moeyte, door het pynigen van verscheyde zielen, op allerhande

hande wyzen. Nogtans het grootſte gedeelte radende, dat men iemand ſtuuren zoude, zo begaven zy zig tot deſe meeninge; en zig niemand vindende, die deze onderneming gaarn uytvoeren wilde; zoo overleyden zy, dat men het lot daar over werpen zoude, het welk dan viel op den aarts-Duyvel, (voor den val egter aarts-Engel.) *Belfagor*, den welke, al hoewel hy ongaarne dit bevel op zigh nam, niet te min, verbonden zynde aan de bevelen van *Pluto*, bereyde zig om te volvoeren het geen in den Raad beſloten was, en beloofde te zullen volgen; het vergelyk 't welk plegtelyk onder hen beſloten was, beſtond hierin, dat zoo aanſtonds aan de geene die'er gefonden zouden werden, met dit bevel, met een getelt zouden werden, hondert duyſend dukaten, met dewelke hy in de wereld komen zoude, en onder de gedaante van een Menſch, met een Vrouw trouwen,
en

en met de zelve tien jaren lang leven, en naderhand, zig veynfende te fterven, wederom keren; om door ervarenheyd te bevestigen aan zyne Opperften, de ongemakken, en gemakken van den Huwelyken Staat: Nog daar en boven wierd verklaart, dat hy gedurende de boven gemelde tyd, onderworpen zoude zyn, alle ongemakken, en al het quaad, 't geen de Mannen onderworpen zyn, en wat het ook zoude mogen zyn, te weten, armoede, gevanckeniffe, siekte, en alle andere ongelucken die de menschen overkomen; uytgenomen wanneer hy zig door bedrigery of listigheyd, daar van konde bevryden. *Belfagor* nam dese voorwaarden als ook de penningen aan, komt daar mede in de Wereld; en zyn Volk, paarden en bedienden, geordonneert hebbende, komt seer pragtiglyk in *Florenzen*; welke Stad hy voor alle andere tot zyn woonplaats verkoor, als de geene, die hem
het

het beqwaamfte fcheen , om met woeker zyne penningen aan te leggen , en latende zig noemen *Roderigo* van *Castilien* , huurde een huys in de Voorftad der Heylige , en niet konnende noemen zyne afkomst , zeyde hy , in zyn jeugt heel kleyn uyt Spanjen vertrokken , en in *Sirien* gegaen te zyn , en alle zyn goed te *Aleppo* gewonnen te hebben , van waar hy daar na vertrocken was , om in Italiën te komen , om een Vrouw te trouwen , in een plaats daar men onder de menfchen meerder beleeftheyd vond , en 't geen beter met zyn manieren over een quam. *Roderigo* was een zeer fchoon menfch , en vertoonde zig omtrent 30 jaar oud , en hebbende in weynig dagen de grote rykdommen die hy by zig had , bekent gemaakt , en gevende tekens van zyne beleeftheyd , en mildheyd , waar over vele der voornaemfte Burgers die veel dogters , maar weynig geld hadden , met hem vriendschap fog-

zogten te maken, uyt welke alle *Roderigo* een zeer schoone Dogter koos, genaamt *Honestta*, Dogter van *Amingo Donati*, dewelcke drie Dogters benevens drie Zonen hadde, alle Mannen; en de Dogters in staat van te trouwen, hoewel zy waren van een zeer goede familie en een goede naam in *Florenzen* hadden, niet te min ten opzichte haar groote vriendschap met de dogters zoo was zy zeer arm, *Roderigo* maakte een voortreffelyke en zeer aansienelyke Bruyloft, niets vergetende, van al het gene dat op diergelyke feesten vereyft wierd, zynde onderworpen (door het beding 't geen hem op gelegd is by 't uytgaan der helle) aen alle de menschelyke driften. Hy begon aanstonts vermaak te scheppen, in de wereldlyke pragt, en eer, en verheugde zig als hy onder de menschen geprefen wierd, het welk geen kleyne onkosten maakte, buyten dat zoo woonde hy niet

Z lang

lang by zyn Vrouw *Honest*a , of hy verliefde zig boven maten , en konde niet leven , zoo dickmaals als hy zag , dat dezelve bedroeft was , of eenig misgenoegen toonde.

Deze Vrouw *Honest*a hadde in 't huys van *Roderigo* , met haar adeldom en schoonheyd zoo veel hovaardy gebragt , dat *Lucifer* nooyt diergelijke gehad heeft. En *Roderigo* , die 't eene en het andere geproeft hadde , oordeelde , dat de hovaardy van de Vrouwen die van *Lucifer* overtreffe , maar sy door de lankheyd van tyd , gewaar geworden zynde de groote liefde , die hy tot haar had , en haar verbeeldende , dat zy over hem in alle dingen konde gebieden , zoo heerste zy over hem sonder eenige medelyden of agting , zy ontzag zig niet , hem met quaade , en scheldwoorden te bejegenen , zoo dickmaals als hy aan haar maar het geringste weygerde , het welke *Roderigo*
een

een ongelooflyk verdriet veroorzaakte; dog niet te min, de Schoonvader, de Broeders en Vrienden, en de egte pligt des huwelyks, en boven al de groote liefde die hy voor haar hadde, deden hem gedult hebben, ik laat staan de groote onkosten de welke hy dede, in haar te kleeden naar de nieuwe manier, om haar te bevredigen, dewelke in onze Stad, door een aangebooren aard geduriglyk veranderde; dat hy genootzaakt was, indien hy in rust met haar wilde leven, te helpen zyn Schoonvader de andere Dogters uyt te huwelyken, waar mede hy zeer veel geld verspilde; daar na, om met haar wel te leven, zoo stond hy toe, den eenen Broeder met Lakens naar het Oosten, en den anderen naar het Westen te stuuren, en den derden een Goudslagers winkel in *Florenzen* op te rechten, in welke zaken hy het grootste gedeelte van zyne rykdommen besteede; boven dat het een

oude gewoonte zynde , in de gantsche Stadt, Gastmalen aan te rechten, op Vastenavonds, en St. Jans dag, en de voornaamste en rykste Burgers, sig beroemt makende door treffelyke onthalen, zoo begeerde *Honest*a om niet minder dan andere te zyn, dat *Roderigo* met diergelyke Gastmalen alle andere overtreffen zoude: Alle welke dingen hy gaarne om de voorgemelte reden zoude verdragen hebben, ten zy het voor hem niet geweest was heel swaarlyk te doen, indien hy daar door maar rust in zyn huys verworven had, en maar vreedzaam den tyd zynes ondergangs had mogen afwachten; maar daar kwam iets anders tussen, naar dien de onverdraagelyke verkwistingen, en haar trotsen aard, ontelbaare ongemakken by bragten, en waaren Meyd nog Knecht in huys, die haar maar voor weynige dagen konden verdragen, waar door *Roderigo* seer swaare ongemakken overkwamen, dat

dat hy geen Knecht houden konde, die zyne zaken waarnam; ja zelfs met de *Duyvels*, dewelke hy als syne Dienstboden medegebragt had, die liever naar het helsche vuur wilden te rug keeren, dan op de wereld onder haar gebied te leven. *Roderigo* dan aldus ongerust levende, en hebbende door de onordentelyke verkwistingen, alle zyne tilbaare Goederen, die hy nog weynig had, verteert, begon op hoop te leven, van de voordeelen, die hy uyt Oost en West verwachtende was, en hebbende nog goed credit, en om zyn staat niet te verminderen, zoo bezorgde hy zig geld door Wissels, maar als veel quade gerugten achter hem begonden te loopen, wierd hy haast bekent, onder de gene de welke indiergelyke zaaken handelden, en zynde zyn zaaken alreets op het uytterste gekomen, kwamen zeer onverwaght tydingen uyt het Oosten en Westen, als dat een van de Vrouws Broeders

al het goed van *Roderigo* verspeelt hadde, en de andere wederkerende, met een Schip beladen van sijne Koopmanschappen, zonder zig verzekert te hebben, te gelijk met de geheele Lading vergaan was. Deze tyding wierd zoo haast niet rugtbaar, of de schuldeyschers van *Rodrigo* spanden te famen, en oordeelende dat het slegt met hem geschapen was, en zig niet dervende ontdekken, om dat de vervaldag nog niet gekomen was, beslooten dat het noodig was, naukeurig op hem te letten, op dat hy, by deze slegte toestand hen niet mogte ontsnappen: *Roderigo* aan de andere kant, geen herstellen voor zijn zaak ziende, en wel wettende, 't geen hem van de helsche Magten was opgelegd, bedagt middelen, om op de beste wyze weg te raaken, en op een morgen te paard gezeten zynde, reed de poort *Alparato* uyt, naast de welke hy woonde; zijn vertrek wierd zoo haast niet rugt-

rugtbaar , of zyne schuldeyschers kwamen zulks te hooren ; dewelke dan tot de Magistraat liepen , en lieten hem niet alleen door Gerechts-Boden , maar mede door veel ander volk vervolgen , *Roderigo* nog geen myl van de Stad zynde , hoorde een groot gedruys agter hem ; zoo dat ziende dat hy niet te rechter tijd vertrokken was , besloot om het best te ontkomen , van zig van de rechte wegh af te begeven , en zyn geluk dwars over de Velden te zoeken ; maar door de menigte van gragten , die in dit Veld waren , zulcks niet te paard konnende doen , zoo begaf hy zig te voet , en gelaten hebbende zyn paard op de wegh , liep van het eene veld tot het andere , die bedeckt waren met wijngaarden en riet , 't geen in dat land zeer overvloedig is ; kwam over *Peretola* aan het huys van *Johannes Matthæus Del Brica* , een Wijntuynier , van *Johan Del Bene* , en vond by geval *Johan*

Mattheus, die de beesten bezorgde, ende zig hem aanbevelende, met belofte, dat als hy hem uyt de handen des Vyands konde redden, die hem zогten in de gevankenisse te werpen, dat hy hem wilde ryk maaken, en dat hy hem eer dat hy verrock, daar van geloofwaardige blyken zoude geven, en als hy dat niet voldeed, dat het hem als dan vryftont hem in de handen zyner vyanden over te leveren. *Johan Mattheus*, alhoewel een Boer, was een stout man, en oordelende, dat hy hier by geen schaade konde lyden, stont hem zulks toe, en brengende hem op een melsthoop, dewelke hy voor zyn huys had, bedeckte hy hem met riet, en andere vuyligheyd, die hy te samen had gebragt, om te verbranden: *Roderigo* was nauwelyks verborgen, of zyne vervolgers kwamen daar aan, en waar over *Johan Mattheus* heel onstelt wordende altyd de oogen op hem

hem had. De Vyanden voor by zynde , die hem vergeefs den eenen dag naar den ander gefogt hadden , keerden heel afgemat weeder naar *Florenzen*. *Johan Mattheus* , nu van vreesse ontslagen zynde , en hem uyt de misthoop uyt getrocken hebbende verlangde van hem 't geen hy belooft had , waar op *Roderigo* antwoorde , myn waarde vriend , ick ben u zeer hoog verpligt , en zal u in alles genoeg geven , en dewyl gy gelooft , dat ick het doen kan , zoo zal ick uw zeggen , wie ick ben , en verhaalde hem zyn heele gelegendheyd , ende last , die zy hem inde hel opgelegd hadden , en wat hy van de Vrouw geleden had , en boven dat zoo zeyde hy hem , op wat manier hy hem wilde ryck maaken , gelyk dan op deze wyze geschieden zoude ; dat wanneer hy zoude koomen hooren dat een zekere Vrouw van de duyvelen beseten was , hy dan gelooven zou-

de dat hy die geene was die de Vrouw besat , en dat hy de Vrouw niet zonder hem verlaaten zoude , waar door hy gelegendheyd zoude hebben , om geld van haare vrienden te winnen waar over eens geworden zynde wierd hy onsigtbaar. Het duurde weynig dagen , of het wierd rugtbaar in *Florence* , dat een Dogter van Meester *Ambrosius Amadu* dewelke getrouwt was , aan *Bonajuto de Tabalduci* met de duyvel beseten was. De vrienden , deden alles wat men in diergelyke gelegentheyd doen kan , om haar daar van te bevryden , leggende haar op het hoofd van den Heyligen *Zanobius* en de mantel van den heyligen *Joannes Gualbertus* , dewelke dingen van *Roderigo* bespot wierden. En om ieder een te kennen te geven , dat de ziekte van dese Dogters geene inbeelding maar geesten waren , sprack hy door haar latyn , en redeneerde over Philosophiche zaaken , en ontdeckte,

deckte de zonden van veelen , onder andere mede van een Munnick , dewelke een Vrouws-perfoon in Munnicks-klederen gekleet , meer dan vier jaaren in zyne celle gehouden had , als een medebroeder , over welke zaaken zig ieder ten hoogften verwonderde. Ondertuffen leefde de *Meester Ambrosius* zeer kwalyk vergenoegt , en hebbende al de middelen te vergeefs gebruykt , hadde alle hoop , van haar te geneefen verloren , als *Johan Mattheus* hem kwam befoeken , en hem beloofde zyne Dogter te zullen herftellen , mits hem gevende vyf hondert guldens om een zeeker poeder in *Peretola* te koopen. *Meester Ambrosius* nam defe voorwaarde aan , waarop *Johan Mattheus* zekere misse hebbende laten lefen , en zyne ceremonien gedaan hebbende , om de zaak te verbloemen , sprack hy de dogter in de ooren : zeggende *Roderigo ick ben gekomen , om uw aan te seggen dat*

dat gy uw beloften zult hebben naar te komen, waar op *Roderigo* antwoorde, en zeyde, ick ben te vreden, maar dit is niet genoeg om uw ryk te maaken, en daarom zoo haast ick van hier zal vertrocken zyn, zoo zal ick gaan, in de Dogter van den *Koning Carel van Napels*, en zal sonder U E: uyt de zelve niet verhuysen; en sal maaken, dat gy een goede somme gelds in de hand zult krygen, maar met beding, dat gy my in 't toekomende zult ongemocit laten. Dit gezegt zynde, vertrok hy aanstonts tot verwonderingh, en vreugde van alle die in *Florencen* waren: Kort daar aan gingh door gantsch *Italien* een geroep, van een gewelt 't geen gebeurt was aan de Dogter van *Koning Carel*, en geen hulp van de wettige Munnicken konnende krygen, wierde den *Koning* voorgedragen van *Johannes Mattheus*, de welke hem van *Florencen* liet ontbieden, die gekomen zynde

tot

tot *Napels*, naar de gewoonelyke Ceremonien haar bevryde; dog *Roderigo*, eer hy verhuysde, zeyde, ziet *Johannes Mattheus*, ick hebbe myne beloften naargekomen, om uw rijck te maken, en derhalven ben ik niet gehouden yets meerders voor uw te doen, waar mede gy dan te vreden moet zyn; want daar ick uw nu veel goets hebbe gedaan, zoude ick uw in 't toekomende kunnen kwaad doen; *Johannes Mattheus* dan weder naar *Florencen* gekeert zynde, die van den *Koningh* zoo veel als vijftig duysent dukaten ontfangen had, dagt met zodanigen ryckdom geruftelyk te leven, niet denc-kende dat *Roderigo* in de zin had hem eenig kwaat te doen; maar hy wiert in zyn gedagten schielik verstoort, door een tydingh, die mede bragt dat de Dogter van *Lodewijk de VII*, *Koningh van Vrankryk* met den Duyvel bezeten was, welke tydinge *Johannes Mattheus* ten hoogsten ontfelde,

stelde, overdenkende het gezag van die Koning, en de laatste woorden van *Roderigo*. De Koning dan vindende geen raad voor zyn Dogter en gehooft hebbende, van de weetenfchap van *Johan Mattheus* liet hem eerftelyk door een Courier ontbieden, maar hy zig ontfchuldigende, wegens een zekere fiekte, wierd de Koning genootzaakt hem door de bevelen des Hertogs te laten dwingen, om te koomen, dewelke dan *Johan Mattheus*, dede gehoorfamen, waar op hy heel bedroeft naar *Parys* vertrocken zynde, vertoonde eerftelyk aan den Koning dat het waar was, dat hy eertyds eenige bezeten genefen had dewyl, eenige geeften, zoo hertneckig waaren, dewelke nog dreigingen nog befweeringen, nog eenige Gods dienften vreesden, dog boven dat zoo wilde hy gaarn zyn pligt voldoen, en zoo het niet mogte gelucken, dat hy dan om vergiffenis bad, waar

op de Koning geheel verstoort antwoorde , dat by aldien hy deselve niet genas , men hem zulks wel zoude leeren , waar over *Johan Mattheus* zeer bedroeft wierd , edogmoed vattende , liet hy de befetene voorkomen ; en zig zeer demoediglyk tot haare ooren genadert hebbende , beval hy zig aan *Roderigo* , hem indagtigh makende , het goed dat hy hem eertyds bewezen had , en wat ontdankbaarheyd het zoude zyn , indien hy hem in deze uyerste nood verliet. Waar op *Roderigo* antwoorde jou boofwigt , derft gy nog zoo stout by my komen , gelooft gy , dat gy uw nog wel be-roemen meugt , op de rykdom , die gy door my bekomen hebt , ick wil uw en ieder een vertoonen , dat ick geven en nemen kan naar myn welgevallen , en derhalven maakt u van hier , of ick zal u aan de galg helpen , waar op *Johan Mattheus* geen ander raad vindende bedagt ,

dagt , het door een andere listig-
heyd te onderneemen , en hebbende
de be bezetene te rug gestuurt ,
zeyde hy tot den Koning. *Sire zoo
als ick gezegt heb , daar zyn veel gee-
ften die zoo kwaadaardig zyn , dat
men met dezelve niets kan uytregten ,
en deze is een van de zoodanige , daar-
om zoo wil ick het uysterste doen , het
welke helpen kan , en indien dit niet en
geluckt , zoo hoop ick dat uwe Maje-
steyt medelyden met myne onschuldigheyd
zal hebben , daarom zoo wil ick op de
plaats van onze Lieve-vrouw een groot
stellagie opregten laten , daar op het
gebeele Adeldom , en de Geestelykheyd
van deze Stad , kan opkoomen , deze
stellagie zal ick laten bekleeden , met
zyde , en goud laken , op het midden
zal ick een Autaar laten zetten , en
begeer dat op aanstaande Sondag uw
Majesteyt met al de Vorsten , Adel en
Geestelykheyd , met de Koninklyk pragt
en Kostelyke , en ryke Kleedingen daar
op verschynen zullen , alwaar naar dat*
eer-

eerstelyk en feestelyke mis gelesen zynde, de Besetene te voorschyn komen zoude, verders zoo begeer ick, dat op een hoek van de plaats, ten minsten twintigh personen, met trompetten, borens, trommels, zakpypen, schalmeyen en allerhande zoodanig gedruys makende instrumenten verschynen, de welke als ick hen een teken met myn hoed zal geven, alle gelyk spelende, deze plaats naderen zullen, dewelke zaaken met andere middelen, (zoo ick geloove) den Duyvel zullen doen verhuysen. Dit wierd alles schierlyk door den Koning besorgt, en de morgen van de Sondag aangekomen zynde, en het volk op de plaats verzamelt, en de personen op 't stelligie vergadert, en de misse gelesen zynde, komt de Bezetene door twee Bisschoppen, en vele voorname Heeren geleyt, te voorschyn. Als nu Roderigo zo veel volk by een, en zo groote toerusting zag, wiert hy gants ontstelt, en zeyde by hem selfs, wat mag dien boofwigt willen doen, meent hy my met deze pragt te ver-

fchricken , weet hy niet dat ick gewoon ben , de pragt des hemels, en de rafernye der helle te zien ? ik zal hem op allerhande wyfen plagen ; en *J. Mattheus* zig tot hem genadert hebbende , en hem verzoekende , dat hy wilde vertrecken , zo zeyde hy, *welke fchoone dingen hebt gy uytgevonden , wat meent gy met alle deze toebereydzelen te doen ? geloofi gy ? dat gy daar door myne magt , en de gramschap des Konings ontgaan zult , jou botten boofwigt , ick zal uw doen ophangen* , en den eenen nogmaals biddende , te vertrecken , en den anderen wederom met fcheldwoorden antwoordende , dagte *Johan Mattheus* dat hy geen tyd meer had te verliefen , en het teeken met zyn hoed gegeven hebbende , aan de geene , die gefelt waaren om een groot geraas met haar speeltuyg te maaken , zoo begonnen zy met een fchrickelyk gedruys de ftellagie te naderen , waar op *Roderigo* de ooren opftekende , en niet wetende wat dit zoude beduyden ,

en

en daar over ten hoogſten verwondert zynde , vraagde gants ontfelt aan *Johan Mattheus* , wat hier van zoude werden , waar op *Johan Mattheus* gants verſtoort , antwoordende, O myn ! lieve *Roderigo* , daar is uw Vrouw , die komt uw zoeken , het was te verwonderen met welke onſtelteniffe *Roderigo* de naam van zyne Vrouw hoorde , dewelke zoo groot was , dat hy niet bedenkende , of het waar ſchynelyk was , zonder eens te antwoorden , gants verſchrickt weg liep , latende die Dogter bevryd , en wilde liever naar de helle keeren , om aldaar een verhaal van zynen handel te doen , als op 't nieuw met zo veel verdriet , ſmaat en gevaar , zig de huwelyks laſt te onderwerpen. En dus keerde *Belfagor* weder in de hel , en bevestigde al 't kwaad dat door een Vrouw in een huyshouden komt , waar naar *J. Mattheus* den Duyvel niet meer vermerkende , heel verheugt weder na huys keerde.

REGISTER

D E R

Aanmerkelykste zaaken

In dit Werk begrepen.

A.

Alexander , een Rooms Keyfer , een voorbeeld van ongemeene goed-aardigheyd. 182 waar door by evenwel in veragtinge , en in haat vervalt. 182 183 Andere , die het tegen-deel practifiseerden, worden evenwel ombals ge-bragt. *ibid.*

Alexander de VI. vermeerderd den Kerkelyken Staat. 97. Waar in zyn nazaat , Julius de II. hem evenwel voorby ftreeft 97. 98. Deede nooit anders als bedriegen. 160.

Agatocles , een Zoon van een Pottebakker , word Koning van Siracufe. 69. Syn gedrag en imborft. 69. 70. 71.

B

BArons van Vrankryk , en derfelven vermo-gen. 299.

Begeerte van overwinnen en heerschen zeer natuurlyk en gemeen. 26. 27. maar ydel zonder kragten. 27.

Bemind , of gevreesd te worden , welk best zy? 149. 150.

Bentivoglio , Prins van Bologne , vermoord , en straf over de daders. 173. 174.

Burgerlyke heerschappye , hoe dezelve verkregen word. 78. 79. seqq. wanneer gevaar lopen. 86. 87.

C

CAracallaas deugd en ondeugd. 187. word door een Hoofdman ,
in

R E G I S T E R ,

- in 't midden van zyn Leger gedood. ibid. Oorzaak van dit laatste. 188.*
- Carel de V. een groot liefhebber , en navolger van Machiavel. 161.*
- Casar Borgia verkrijgt door het geluk van zyn Vader een anstienlyken Staat. 53. Kan sig in dezelve niet maintiue- ren , wat devoiren hy daar toe anwend. ibid. Dede alles , wat men in zoodanigen gelegenheid van een voorfigtig Prins verwagten kan. 54. 55. seqq. De dood van Paus Alexander , en zyn eigen ziekte ; als mede het verheffen van Julius de II. oorzaak van zyn ondergang. 65. 66. & seqq.*
- Colonien te stigten , hoe noodzakelyk tot het bevestigen van een Staat ? 15. 16. Waarom boven de Krygsmagten te prefereren ? 17. 18.*
- Commodus wreed en beest-*
- agtig. 189. zyn andere ondeugd.n. ibid. waar door by eindelyk zyn leven verliest. ibid.*
- D.
- D***uitsland , en desselfs vermogen. 320. 321. & seqq. Grote eenvoudigheid van desen Land aard. 322. 323. jalousie tussen desselfs Vorsten en Rykssteden. 224. 225. & seqq. Als mede tussen den Keyzer , de Vorsten en de gezeide Steden. 227. 228. & seqq.*
- F
- F***Actien en verdeeldheden , waarom in sommige Staten onderhouden wierden. 198. 199. Schadelykheid van deselve. 199. Hoe Vrankryk zig daar omtrent gedraagt. 200.*
- Fano , en desselfs gelegenheid 267.*
- Ferdinand , Koning van Aragonien en Castilien , een zeer ontrouw en meenedig Vorst. 165.*

Der aanmerkelykfte zaken.

- Word van een kleyne Koning de magtigste van het Christenryk.* 208. *Op wat wyse hy tot die grootheid gekomen is?* 208. 209. *Bediend zig van het voorwendfel van godvrugtigheid.* 209. *Vangt onder dit pretext altyd nieuwe ondernemingen aan.* *ibid.*
- Filopemen, een Prins van Achayen, waar door voornaamelyck geprefen wierd?* 130.
- Fortrefsen, en derzelven dienst en ondienst.* 195. 196. & seqq. *Waar toe in den beginne gebouwd wierden?* 204. *Moeten fomtyds om goede redenen geslegt worden.* 204. 205. *Syn dienstig, of ondienstig, na tyds gelegenheid.* 205. *Doen fomtyds meer quaad, als goed.* 205. 206.
- Fransse en Spaansse Soldaten, waar in van den anderen verschillen?* 287. 288.
- G
- G**ebreken, die met een goede regeringe wel be-
- staan kunnen.
- Geburen, en derselven onderscheid, van hoe grootten aangelegenheid.* 37. 38.
- Geestelykheid van Frankryk, en grote inkomsten van deselve.* 284. 185. *Haar grote gezag in Staatszaken.* 285. 286. *Pragmatica, een notabel voorregt van de zelve.* 286. 287.
- Geheimschryvers, en der zelve bedieninge.* 218. 219. & seqq.
- Geval, en desselvs vermogen omtrent wereldlyke zaken.* 233. & seqq. *Goddelyke voorzienigheid en voorsigtigheid der menschen, wat plaats omtrent het zelve hebben?* 234. & seqq. *Hoe verre meester van onze daden is, en hoe verre ons het zelve laat regeren?* 235. 236. *Aardig by een overstromende riviere vergeleken.* 236. 237.
- Godsdienstigheid in een Prins, van hoe grooten belang?* 163. 164. *Grooten noit te beleedigen, of*

R E G I S T E R ;

of men moetsse meester
syn. 16, 17. Tot geen
wanhoop te brengen. 175
Grooten Heer , waarom syn
Soldaten soo seer moet
menageren ! 192

H.

HAnnibal , en desselfs
wonderbaarlyk beleid
en krygstugt. 154
Heerschappyen , of Regee-
ringen , en der selven
soorten. 1, 2, & seqq.
Hoe men, tot de selve ko-
men kan ? *ibid.* Hoe van
Republyken te onderschei-
den ? *ibid.* Erfelyke,
3, 4. & seqq. Worden
lichter bewaard , als
nieuw verkregene. *ibid.*
Vermengde. 7, 8, &
seqq. Door magt van
een ander , of door ei-
gen geluk verkregen. 50.
Die nieuw syn , waarom
sonder wreedheid niet te
beschermen ? 148. 149.
Moeten door de selve mid-
delen bewaard worden ,
waar doorse verkregen
syn. 149
Hulpbenden , en der selven
dienst , en ondienst. 114.

155. & seqq. *Notabele*
voorbeelden diesaangaan-
de. *ibid.*

Huwlingen minder gevaar-
lyk , als Hulpbenden.

117. Diensten on dienst
van de selve. 118. 119

I.

JAgt is een verbeeldinge
van den Oorlog. 129
Italien , en desselfs gelegen-
heid , voor de komst van
Carel , Koning van
Vrankryk , in het selve.
95. 96. Wannceer , en
by wat gelegenheid in
verscheiden Staten ver-
deeld wierd ? 111. 112.
Slegte krygstugt in het
selve. 113
Italien , hoe van de Barba-
ren te verlossen ? 244.
& seqq. Elendigenstaat
van het selve. 245. 246
Italianen , goede krygslui-
den , indien maar goe-
de Hoofden hebben. 249
250
Julius de Tweede , Paus
van die naam , en syn
bedryf. 240. & seqq.
Was van een driftigen
en woesten aard , het
Aa 4 geen

Der aanmerkelykste zaken.

geen hem egter wel gelakte, en waarom?
ibid.

netianen en Florentynen, hier tegen worden ingebragt, opgelost. 107.
 108.

K

K Erkelyke Heerschap-
 pyen beswaarlyk te
 verkrygen, maar ligt
 te behouden. 93. 94

Kerkelyke Staat, waardoor
 in het wereldlyke soo
 magtig geworden is?
 95. 96. & seqq.

Keiseren van Komen kiezen
 de partye der Soldaten,
 sonder sig over het Volk
 veel te bekreunen, en
 waarom? 179. 180

Koopbandel, waarom in
 een Monarchale Regee-
 ringe niet kan bloeyen?
 216

Krygsmagten van uitbeem-
 se benden, en buurlin-
 gen; wat voor en nadeel
 van de selve is te wag-
 ten? 100. 101. & seqq.

Hoe weinig staat 'er op
 de selve te maken is?
 101. 102. & seqq. met

verscheidene exempelen op-
 gehelderd, 104. 105. &
 seqq. Tegenwerpingen,
 die ten opzigt van de Ve-

Krygstugt, hoe noodfakelyk?
 147. 148

L

L Andstrecken te kennen,
 van hoe groten aenge-
 legenheid? 129. 130

Landen die naa een opstand
 herwonnen worden, waar-
 om soo ligt niet weer ver-
 looren worden? 11. 12

Laurens de Medicis, als een
 Verlosser van Italien
 aangemerkt. 246. 247.

Die daar toe door ver-
 scheideredenen word aan-
 geset. 247. 248. Mid-
 delen daartoe voorgesla-
 gen. 250. & seqq.

Legioenen hadden voor de-
 sen het Roomsche Ryk in
 handen. 191. 192

Leo de X. Vind het Paus-
 schap op den hoogsten
 trap van mogendheid.

99

Leven van een ander in u
 handen, indien gy voor
 u eigen niet bevoest syd.

187. 188

Lief-

R E G I S T E R,

Eiefde van het Volk , de
voornaamfte sterkte. 207
Louis de XII. 23. Syn Con-
questen in Italiën. *ibid.*
en misslagen , in de selve
te bewaren. 23, 24. &
seqq. Vyf afes misslagen
van den selven , die seer
considerabel syn. 27. 28.
Verliest Lombardien. 29

M.

MAgten der Heerschap-
pyen , hoedanig af te
meten ? 88. 89. & seqq.
Magtigen hoe , en waarom
te vernederen ? 18. 19.
Hoe de Romeinen sig
daar omtrent gedroegen ?
19. 20
Marcus , een Rooms Key-
ser , waarom soo seer
ge-eerd wierd ? 180.
181
Maximinus tot Rooms Kei-
ser verbeven. 190: De
geringheid van zyn ge-
boorte maakt hem ver-
agtelyk. *ibid.* Dit ge-
voegd by zyne wreedhe-
den , was oorsâak dat
by van de syne vermoord
wierd. 190. 191
Menschen , hoe onstand-

vastig ? 150. 151. Wor-
den meer door vrese , als
door weldaden in den toom
gehouden , 151. 152.
Zien gemeenlyk meer na
den schyn , als na de za-
ke. 164. 165.
Mildadigheid en spaar-
zaamheit , wat voor
deugden ? 138. 139.
Hoe de selve geoeffend
moeten worden ? *ibid.* en
143. 144
Moses , waar door geluk-
kig , en verwonderens
waardig. 44. 45

O.

OLiverotto da Fermo.
71. Syn gedrag en
opkomst. 72. 73. Syn
schandelyken ondergang.
74. 75
Onderdanen , hoe in toom
te houden ? 147. 148.
Wanneer , en waarom
men die moet wapenen ?
196. 197. wat het te-
gendeel van dien voor
ongemak na sig sleept ?
197. 198. In wat gele-
genheid men de selve even
wel mag , en moet ont-
wapenen ? 198

Der aanmerkelykste zaken?

Oorlog het voornaamste ,
 waaraan een Prins alle
 zyn zorgen aan moet
 wenden. 123. 124. &
 seqq. Notabele voor-
 beelde hierop slaande. 125
 126. & seqq.
 Ouderdom maakt een Prins
 veragtelijk. 181. 182.
 Als blykt uit verscheiden
 voorbeelden. ibid.

P.

Parlement van Frank-
 ryk , oorszaak van des-
 selfs welgesteldheid. 175
 176
 Pertinax en Alexander ,
 waarom vermoord wier-
 den? 180. 181. 182
 Philippus van Macedouien ,
 en desselfs kloekmoedig-
 heid. 231. 232
 Princen door verdienste te
 worden , of door geluk.
 52. Twee merkwaardige
 voorbeeldendiesaangaan-
 de. 52. 53. & seqq.
 Door schelmstukken , of
 door gunst , geworden.
 68. Voorbeelden van het
 eerste 69. 70. & seqq.
 Door gunst van het Volk
 tot die waardigheid ver-

heven , weeten sig beter
 als andere te handha-
 ven , en waarom ? 80.
 81. & seqq. Moeten het
 Volk altijd te vriendhou-
 den. 84. 85. Voorbeeld
 daarvan in Nabis , Prins
 van Sparte. 88. Door
 wat middelen sig moeten
 staande houden. 89. 90.
 Moeten haar voornaam-
 ste werk van den oorlog
 maken. 123. 124. &
 seqq. 'T welk op tweeder-
 hande maniere verstaan
 moet worden. 127. 128.
 & seqq. Moeten sig aan
 de jagt gewennen , en
 waarom ? 128. 129.
 Moeten de geschiede-
 nissen en historien van
 groote luiden , en navol-
 gen. 131. 132. Waar-
 door voornamentlyk ver-
 agt , of gepresen wor-
 den? 132. 133. & seqq.
 Maeten niet al te goed
 zyn , en waarom. 134.
 135. Hebben alle een
 loslyken , of lasterlyken
 toenaam , en waar het
 selve van daan komt.
 135. 136. Wankelbare
 staat van die geene , die
 nieu.

R E G I S T E R ,

nieuwelyk syn aangekomen. 148. 149. Veranderinge van de selve geeft gelegenheid tot bronillieren. *ibid.* Moeten sig door geen schaduwe laten verbafsen. 149. 150. Hoe sig in het oefenen der straffen moeten dragen? 152. Vind altyd gelegenheid, om de goederen van andere aan sig te trekken. 153. Moeten niet al te toegevendesyn. 156. Hoe verre haar woord en beloften moeten houden? 157. 158. & seqq. Moeten menschen een beesten weeten na te botfen, en waarom. 158. Moeten sig met Vossen en Leeuwenhuiden bekleden. 158. 159. Moeten haar woord niet houden, wanneer haar dat tot schade strekt. 159. Wat schyn daar aan te geven is? *ibid.* Als met verscheiden voorbeelden word bevestigd. 159. 160. Moeten genadig, getrouw, godtsdienstig, &c. schynen, al is het dat zy sulks in der daad niet

zyn. 161. 162. & seqq. Merkwaardig voorbeeld hier van in Carel de V. Worden dikwils genootzaakt haar trouwe te schenden. 162. Hoe sig in zoodanigen gevalle te dragen. 162. 163. Moeten baren Staat door alle bedenkelyke middelen handhaven. 164. Die altydeerlyk sullen schynen, iadiense maar voorspoe-dig zyn. 164. 165. Moeten sig wagten van veragt en gebaat te worden. 166. 167. & seqq. Waardoor veragtelyk worden? 167. Hoe sig daar tegen te wapenen? 167. 168. Hebben altyd voor twee zaken te vresen. 168. Hoe sig tegen t'samenfwerkingen hebben te wagten. 169. 170. Voordeelen die zy tegen de selve hebben. 172. 173. Notabel Voorbeeld diesaangaande. 173. 174. Moeten het uitdeelen van gunst aen sig behouden, en het oefenen der straffe aan anderen over laten. 176. Hoe sig omtrent het

het